

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΑ • ΒΛΑΧΙΚΑ
ΓΛΩΣΣΕΣ ΤΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ Δ. ΘΡΑΚΗΣ
ΣΛΑΒΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ



Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

- Οι γλώσσες της μειονότητας της Δυτικής Θράκης (τούρκικα - πομάκικα)
- Τα βλάχικα
- Οι σλαβικές διάλεκτοι της Μακεδονίας
- Τα αρβανίτικα

Επιμέλεια κειμένων

Α. ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ, Α. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ, Ε. ΚΑΡΑΝΤΖΟΛΑ,
Α. ΜΠΑΛΤΣΙΩΓΗΣ, Σ. ΜΠΕΗΣ, Κ. ΤΣΙΤΣΕΛΙΚΗΣ,
Δ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

© Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων
και
Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Πρώτη έκδοση: Φεβρουάριος 2001

ISBN 960-221-206-3

Διορθώσεις: Άννα Μαραγκάκη
Στοιχειοθεσία, σελιδοποίηση: Αγγέλα Ζαχαριάδου
Φιλμ, μοντάζ: Παναγιώτης Κοντομηνάς
Εκτύπωση: Ι. Μπάλας - Ε. Γεωργιάτος Ο.Ε.
Βιβλιοδεσία: Κώστας Δελής

e-mail: alexcom@otenet.gr

Κεντρική διάθεση: Σόλωνος 133, 106 77 Αθήνα, τηλ. 3806305, 3821813, fax 3838173
Βιβλιοπωλείο στη Στοά του Βιβλίου: Πεσμαζόγλου 5 / Σταδίου 44, 105 64 Αθήνα,
τηλ. 3311719

Περιεχόμενα

Πρόλογος	11
ΟΙ ΓΛΩΣΣΕΣ ΤΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ Δ. ΘΡΑΚΗΣ (ΤΟΥΡΚΙΚΑ - ΠΟΜΑΚΙΚΑ) ..	15
Εισαγωγή	17
Πρακτικά διημερίδας (Κομοτηνή, 30-31/5/1998)	27
<i>Γλωσσικοί κώδικες στη Θράκη 28 • Κοινωνιογλωσσικά στοιχεία σχετικά με την πομακική 30 • Η φύση της πομακικής: γλώσσα ή «κράμα γλωσσών»; 33 • Πομακική γλώσσα και πολιτικοί σχεδιασμοί 34 • Σχέση εθνότητας και γλώσσας 36 • Χαρακτηριστικά της δυτικοθρακιώτικης τουρκικής 39 • Σχέση της δυτικοθρακιώτικης τουρκικής με γειτονικά ιδιώματα 39 • Εξελίξεις στην τουρκική γλώσσα 41 • Τουρκικές διάλεκτοι και ιδιώματα 41 • Λογοτεχνική παραγωγή στο τοπικό ιδίωμα 42 • Στάσεις απέναντι στη στάναφντ τουρκική και τη δυτικοθρακιώτικη 43 • Απουσία λογοτεχνικής παραγωγής και εκπαίδευση 46 • Λογοτεχνική παραγωγή στην πομακική 47 • Ιστορικά δημογραφικά στοιχεία 48 • Η μειονότητα σε αριθμούς 50 • Κωδικοποίηση της πομακικής 56 • Μειονοτικό εκπαιδευτικό σύστημα 59 • Θεσμικό πλαίσιο της μειονοτικής εκπαίδευσης 60 • Προοπτικές του μειονοτικού σχολείου 63</i>	
Κατάλογος συμμετεχόντων	68
ΤΑ ΒΛΑΧΙΚΑ	69
Εισαγωγή	71
Πρακτικά διημερίδας (Λάρισα, 6-7/6/1998)	83
<i>Α. Γεωγραφικά, δημογραφικά και ιστορικά στοιχεία</i>	
<i>Μητροπολιτικές εστίες και διασπορά των Βλάχων 87 • Διασπορά και δυσκολία εντοπισμού των βλάχικων εγκαταστάσεων 89 • Ιδιομορφίες της χρήσης της βλάχικης γλώσσας στο παρελθόν και αιτίες της σημερινής συρρίκνωσης 89 • Μετακινήσεις των Βλάχων κατά την Τουρκοκρατία και τους τελευταίους αιώνες. Μητροπολιτικές και νεότερες εγκαταστάσεις 91 • Η επιβίωση της βλάχικης γλώσσας σήμερα 92 • Πληθυσμός των Βλάχων 93 • Εκσυγχρονισμός της ελληνικής κοινωνίας και επιβίωση της βλάχικης γλώσσας 95 • Αιτίες συρρίκνωσης των λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών 96 • Αδυναμία παρέμβασης στη συρρίκνωση μιας γλώσσας 96 • Δυνατότητα λήψης μέτρων προστασίας των λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών 98 • Ευρωπαϊκό πλαίσιο προστασίας των λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών 99 • Στάση των ομιλητών 99 • Αυτονομιστικές τάσεις και προστασία της γλώσσας 102 • Η γλωσσική ετερότητα στην Ελλάδα 103 • Επιστημονική έρευνα και δυνατότητα δικαιοκαλίας της βλάχικης γλώσσας 107 • Περιορισμένη αποτελεσματικότητα πολιτικής παρέμβασης 108 • Αντιπαξία επίσημης γραπτής μορφής της βλάχικης 109 • Στάση των ομιλητών 111 • Η βλάχικη γλώσσα και το ευρωπαϊκό πλαίσιο προστασίας της 113</i>	

B. Η κατάσταση και η χρήση της γλώσσας και η στάση των ομιλητών	116
Πεδία χρήσης της βλάχικης 116 • Καταγραφή και κωδικοποίηση 117 • Η χρήση της βλάχικης σε σχέση με την ελληνική 120 • Συντελεστές εξαφάνισης της βλάχικης 121 • Στάση των ομιλητών και ανιπαρξία επιστημονικής έρευνας 122 • Διγλωσσία των Βλάχων 123 • Η ελληνική ως λόγια γλώσσα των Βλάχων 125 • Αυτολοπομπισμός των ομιλητών της βλάχικης 126 • Η σημερινή διγλωσσία των Βλάχων 126 • Ποιος είναι Βλάχος στην Ελλάδα σήμερα; 126 • Αναγκαιότητα κοινωνικής έρευνας για τη στάση των ομιλητών 128 • Τα βλάχικα ως αυτόνομη γλώσσα 129 • Η λατινική προέλευση της βλάχικης 134 • Η βλάχικη γλώσσα ως αντικείμενο μελέτης στα ελληνικά πανεπιστήμια 134 • Καταληκτικές παρατηρήσεις 138	
Κατάλογος συμμετεχόντων	140
ΟΙ ΣΛΑΒΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	141
Εισαγωγή	143
Πρακτικά διημερίδας (Αθήνα, 31/10-1/11/1998)	149
A. Γεωγραφικά, δημογραφικά και ιστορικά στοιχεία	151
Γεωγραφική κατανομή των σλαβικών διαλέκτων στην Ελλάδα 152 • Ονομασία 154 • Στατιστικά στοιχεία 154 • Από τους Βαλκανικούς πολέμους έως το 1940: Ονομασία, εθνογραφικοί χάρτες, μεταναστεύσεις 156 • Η πολιτική σημασία των στατιστικών και της ονοματολογίας 158 • Το φαινόμενο της άρνησης της μητρικής γλώσσας 159 • Η χάλκευση των ελίσιμων στατιστικών 160 • Η υπηρεσιακή χρήση των στατιστικών 161 • Χρήση της γλώσσας κατά ηλικίες και κατά μορφωτικό επίπεδο 162 • Χρήση της γλώσσας σε συνάρτηση με την πολιτική τοποθέτηση 163 • «Γλώσσα και ιδεολογία δεν ταυτίζονται» 164 • Χρήση και ηλικίες 165 • Η αλαβφοφονία από ιστορική σκοπιά: Παραδείγματα γλωσσικής συμβίωσης στους αιώνες 166 • Γλωσσολογική ταξινόμηση των νοτιοσλαβικών γλωσσών και διαλέκτων. Η έννοια της διγλωσσίας 169 • Υπάρχουν ολαβικά γλωσσικά στοιχεία στη νότια Ελλάδα; 171 • Διάδοση και διατήρηση της γλώσσας από γενιά σε γενιά: η υποείκωση ως επακόλουθο της κρατικής καταστολής 171 • Η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας 173 • Η κρατική καταστολή 1913-1949 174 • Απόπειρα ίδρυσης σλαβικών σχολείων το 1924-1925 176 • Ο όρος «ολαβφομακεδονική». Μαρτυρίες-καταθέσεις κοινωνικοπολιτικού αποκλεισμού 177 • Διαφοροποίηση αντίμεσα στα επίπεδα της διοίκησης. Αίτημα για πληρέστερη ενημέρωση 180 • Η κρατική καταστολή μετά τον Εμφύλιο έως σήμερα 180 • Κρατική εξουσία και τοπικοί φορείς 185 • Οι ορκαμμοσίες 185 • Οι ορκαμμοσίες ως πρωτοβουλία του παρακράτους 185 • Άλλοι τρόποι εξαναγκασμού 187 • Γενική απόρριψη της ξενογλωσσίας 187 • Γλωσσικός αυτοπροσδιορισμός και Ευρωπαϊκή Ένωση 188 • Αναγκαιότητα για μια συγκριτική προσέγγιση των μειονοτικών ομάδων και της κοινωνικής τους διαστρωμάτωσης 189 • Σλαβόφωνοι και εθνική αντίσταση 190	
B. Η κατάσταση και η χρήση της γλώσσας	192
Ευρύτερη χρήση της γλώσσας και από άλλες πολιτισμικές ομάδες 192 • Χρήση των ολαβικών ιδιωμάτων 194 • Φθίνουσα πορεία της γλώσσας 195 • Μια επιτόπια έρευνα από το 1993 195 • Διγλωσσία στην οικογένεια και στον κοινωνικό περίγυρο 196 • Διαφορά στη χρήση της γλώσσας σε ιδιωτικό και δημόσιο χώρο 197 • Αριδιά 197 • Η αποποίηση της γλώσσας ως προϋπόθεση κοινωνικής ανέλιξης 197 • Ταυτοποίηση 198 • Η γλώσσα ως όριο 199 • Ηεδία χρήσης της γλώσσας 200 • Κοινωνιογλωσσική διαφοροποίηση κατά κοινότητα 201 • Κείμενα. Αλφάβητα. Γλωσσικές παραλλαγές 202 • Εκπαίδευση των ολαβόφωνων πολιτικών προσφύγων 203 • Χαιρετισμός Γ. Τομαράτου 204 • Οργανώσεις, επιμερίδες 205 • Βουλγαρική γλώσσα. Ανατολική Μακεδονία 205 • Διάκριση ανατολικών και δυτικών ιδιωμάτων 207 • Κίριλλος και Μεθόδιος 208 • Επιτό-	

πια ζήτημα στον Σοχό 209 • «Εναλλαγή κώδικα» 209 • Ζητήματα γραπτών πηγών 209 • Μεθοδολογικά ζητήματα I 210 • Gregor Práchev Goce Delchev Δικαστικά έγγραφα 211 • André Mazou 211 • Αναξιοποίητο υλικό 212 • Abecedar 213 • Σύγκρουση εθνικισμών 214 • Λικωτριάδα 216 • Μεθοδολογικά ζητήματα II 217

Γ. Η στάση των ομιλητών 218

Μέθοδοι και προβλήματα της επιτόπιας έρευνας 218 • Η ανθρωπολογική μεθοδολογία 220 • Η ομάδα απέναντι στη γλώσσα 222 • Ιστορία και εθνογλωσσικά δεδομένα στην ανατολική Μακεδονία 224 • Το πέραςμα στη διγλωσσία 225 • Η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας και η διγλωσσία 229 • Ο εξελληνισμός. Τα σχολεία 230 • Ο «πλούτος της γλώσσας» 235 • Η μουσική παράδοση 237 • Τα δάνεια από γειτονικές γλώσσες 238 • Ο φόβος 240 • Σχέση με τις γειτονικές σλαβικές γλώσσες 242 • Επιστημονική ορολογία 242 • Η σχέση επίσημης γλώσσας και διαλέκτου από γλωσσολογική σκοπιά 244 • Η γλώσσα των παιδιών προσφύγων στην Αυστραλία 246 • Η καταγραφή των τραγουδιών 247 • Προβληματισμός για την επιβίωση της γλώσσας. Μαρτυρίες 248 • Ο επαναπατρισμός 249 • Γλώσσα. Εθνική συνείδηση 251 • Παράγοντες διαμόρφωσης της επίσημης πολιτικής του ελληνικού κράτους 251 • Κοινή αποδοχή και υιοθέτηση όρων; 255 • Το κενό κράτους δικαίου. Η αναγκαιότητα αποφόρτισης του κλήματος 257 • Θέσπιση ρυθμιστικών κανόνων 259 • Αιτήματα για σεβασμό και ισοτιμία 260 • ΟΑΚΚΕ 262 • Διάφοροι ορισμοί και ονόματα της γλώσσας 265 • Η διαπλοκή επιστημονικού και πολιτικού λόγου 266

Παραρτήματα 1-4 268

Κατάλογος συμμετεχόντων 277

ΤΑ ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΑ 281

Προλεγόμενα 283

Εισαγωγή 285

Πρακτικά διημερίδας (Αθήνα, 24-25/10/1998) 289

Α. Γεωγραφικά, δημογραφικά και ιστορικά στοιχεία 290

Θράκη 291 • Μάνδρες Κιλκίς 292 • Φλώρινα 292 • Συλαμίνα 294 • Κωπαΐδα, Αρβανίτικος σύνδεσμος 294 • Βοιωτία 295 • Ήπειρος 296

Β. Η κατάσταση και η χρήση της γλώσσας και η στάση των ομιλητών 298

Γλωσσικός ηγεμονισμός 298 • Προοπτικές της γλώσσας 300 • Γλωσσικό αίτημα 301 • Αρβανίτικα και ελληνικό εθνικό φαντασιακό 302 • Αναβίωση της γλώσσας 304 • Παρέμβαση του ελληνικού κράτους 305 • Αλβανοί μετανάστες και αρβανίτικα 308 • Γλωσσική ιδεολογία και αρβανίτικα τον 19ο αι. 310 • Λοκρίδα. Στάση απέναντι στη γλώσσα και κρατική παρέμβαση 311 • Αρβανίτικα και γραφή 312 • Κρατική παρέμβαση 315 • Μειωτική γλώσσα, κράτος και γλωσσικό αίτημα 316 • Στάση των κοινοτήτων 317 • Αρβανίτες, Βλάχοι και παλαισημερολογίτες 319 • Γλώσσα και ομάδα. Ορολογία 320 • Μετατόπιση-υποχώρηση της γλώσσας 321 • Χρήση των αρβανιτικών στη Σαλαμίνα 323 • Μάτεσι Ηλείας 323 • Μάνδρες Κιλκίς 324 • Βίλια Αττικής 324 • Μαρτίνο, Μαλεσίνα 325 • Φλώρινα 326 • Διγλωσσία στις Μάνδρες Κιλκίς, Μανδρίτσα στη Βουλγαρία 326 • Διγλωσσία στον Έβρο, Φέρες 328 • Βοιωτία 328 • Βάγια, Αθήνα, Αρβανίτικα τραγούδια 329 • Προσπάθειες καταγραφής και κωδικοποίησης της γλώσσας 330 • Αρβανίτικος σύνδεσμος 330 • Προσπάθειες καταγραφής 331 • Στα χωριά της Φλώρινας 332 • Προβλήματα επίλογης αλφάβητου 334 • Αλβανικά και αρβανίτικα στις Μάνδρες 335 • Ερώτητα της αλβανικής 336 • Λατινικό και ελληνικό αλφάβητο 337 • Προφορικότητα-γραπτότητα των αρβανιτικών 338 • Ελληνικό αλφάβητο 339 • Γραπτότητα 340 • Λατινικό αλφάβητο 341 • Διάλογος διαιτιολογημένων και κοινοτήτων 342 • Ελληνικό αλφάβητο στη Σαλαμίνα

342 • Γραπτότητα και εθνική ιδεολογία 342 • Προφορικότητα και επιβίωση 343 • Πηγές και μουσικές καταγραφές 344 • Καταγραφή της γλώσσας μέσα από τη μουσική παράδοση 344 • Στάση απέναντι στο τραγούδι στα Μεσόγεια 348 • Στάση απέναντι στον ερευνητή. Εμπορικότητα και διακίνηση της μουσικής 348 • Αυτολογοκρισία των ομιλητών 349 • Σουλιώτικα τραγούδια. Πηγές και καταγραφή των αφβανίτικων 350 • Παραγωγή νέων αφβανίτικων τραγουδιών 351 • Αφβανίτικα και ελληνική εθνική ταυτότητα 351 • Καταγραφή αφβανίτικου τραγουδιού στα Βίλια 352 • Σχέση ελληνικού και αφβανίτικου τραγουδιού. Βίλια 353 • Μουσικά δάνεια 354 • Τραγούδια υπό εξαφάνιση 354 • Αλληλεπίδραση κοινοτήτων και μουσικών παραγωγών 354 • Διγλωσσία 355 • Διγλωσσία στη Λοκρίδα 356 • Μονογλωσσία στην Ήπειρο 357 • Μονογλωσσία, διγλωσσία και αλληλεγγύη 357 • Γλώσσα και αφβανίτες μετανάστες 358 • Επιρροή των αφβανίτικων στα ελληνικά 358 • Διγλωσσία στις Μάνδρες Κιλκίς 358 • Κινητικότητα της γλώσσας και δυνατότητα επιβίωσης 359 • Ιστορική συνέχεια των αφβανίτικων στις Φέρες 360 • Γκαγκαούζοι 360 • Διγλωσσία μέσα από ιστορικά ανέκδοτα 361 • Σχέση αφβανίτικων-αλβανικών 362 • Διδασκαλία αλβανικών στους μετανάστες και αφβανίτικα 363 • Σχέση αλβανικών-αφβανίτικων, σχολεία 363 • Αλβανοί στο σχολείο στα Βίλια Αττικής 364 • Ανάγκη της διδασκαλίας της αλβανικής 365 • Αλβανοί στις Μάνδρες Κιλκίς 366 • Κράτος και μετανάστες 367 • Η εξαφάνιση των αφβανίτικων 367 • Διατήρηση της γλώσσας 367 • Προϊποθέσεις επιβίωσης της γλώσσας 369 • Ύπαρξη γλωσσικού αιτήματος 370 • Αφβανίτικος σύνδεσμος 371 • Εξουσία και αφβανίτικη ταυτότητα 372 • Προϊποθέσεις διατήρησης της γλώσσας 373 • Κρατική καταστολή 374 • Προτάσεις 375 • Στάση του κράτους 376 • Προαγωγή της τοπικής ιστορίας 377 • Ευρωπαϊκά προγράμματα. Προσωπική στάση 377 • Συλλογικές ενέργειες 378

Κατάλογος συμμετεχόντων..... 381

Επιμελητές της έκδοσης..... 383

Ευρετήριο..... 385

Εισαγωγή

Είναι αλήθεια ότι δεν είναι τόσο γνωστή όσο θα μπορούσε (κι αυτό σε σχέση με την κεφαλαιώδη σημασία του βλάχικου στοιχείου στην Ελλάδα) η περίπτωση της βλάχικης γλώσσας και κοινότητας στο ευρύτερο κοινό. Και αυτό οφείλεται μεταξύ άλλων στο γεγονός ότι οι ίδιοι οι Βλάχοι δε θέλησαν ή δεν μπόρεσαν να εκδηλωθούν ως αυτόνομη εθνοτική παρουσία στα Βαλκάνια.

Τα διαφοροποιητικά στοιχεία που καθορίζουν τη βλάχικη ταυτότητα περισσότερο απ' οτιδήποτε άλλο είναι η λατινογενής τους γλώσσα (χωρίς αμφιβολία επιβίωση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας), ο ημινομαδικός ποιμενικός τρόπος ζωής που τους χαρακτήριζε παλαιότερα σε συνδυασμό με την ενασχόλησή τους με το εμπόριο και η πρώιμη ένταξή τους στις αστικές κοινωνίες των βαλκανικών χωρών. Οι πρώτες πηγές που αναφέρονται στην παρουσία των Βλάχων είναι πολύ παλιές. Τις εντοπίζουμε τον 10ο μ.Χ. αιώνα και οφείλονται σε βυζαντινούς χρονικογράφους που τους τοποθετούν στο χώρο που κατοικούν μέχρι σήμερα στην Ελλάδα και στις γειτονικές της χώρες. Παράλληλα, την ίδια εποχή γίνονται σαφείς αναφορές για τη λατινικής προέλευσης γλώσσα που χρησιμοποιούν. Η βλάχικη γλώσσα, που αντιμετωπίζεται συχνά ως δευτερεύον προφορικό ιδίωμα, θεωρείται ως μία από τις τέσσερις νεολατινικές γλώσσες των Βαλκανίων μαζί με τη ρουμάνικη, τη μεγλενορουμάνικη ή μεγλενιτική η οποία ομιλείται στην πεδιάδα των Μεγλενών που βρίσκεται στα σύνορα της Ελλάδας με την πΓΔ Μακεδονίας και την ιστρορουμάνικη στη χερσόνησο της Ιστρίας της Κροατίας. Οι δύο τελευταίες γλώσσες μιλιούνται πλέον από ελάχιστους ομιλητές. Οι θεωρίες που αναφέρονται στην ιστορική προέλευση των Βλάχων αποτέλεσαν το μοναδικό ίσως αντικείμενο του μεγαλύτερου μέρους της σχετικής βιβλιογραφίας και συνδέθηκαν στενά με την ιδεολογία των εθνικών κρατών της Βαλκανικής.

Δυστυχώς, η ιδιολογία αυτού του είδους και οι φορείς της διακρίνονται από αυτό που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε «απέχθεια του κενού». Σύμπτωμα αυτής της νοητικής κατάστασης είναι η επινόηση εξαιτίας της άγνοιας ή του διαταγμού μπροστά στις αλήθειες. Κατ' αυτόν τον τρόπο επιχειρείται η ανασύσταση της εθνικής ιστορίας. Η σχετική βιβλιογραφία, μεγάλη σε όγκο βιβλίων, άρθρων, δημοσιεύσεων κτλ., αλλά με ελάχιστη επιστημονική αξία, το αποδεικνύει. Η ιδιαίτερη περίπτωση των Βλάχων απλώς επικυρώνει αυτό τον γενικό κανόνα, ο οποίος –ανεπιφύλακτα μπορεί να υποστηρίξει κανείς– αφορά όλες τις διαφορετικές της ελληνικής γλώσσες που μιλιούνται στην Ελλάδα.

Έτσι είναι αναμενόμενο η απέχθεια του κενού να έχει ως πρώτο σύμπτωμα ένα κενό γνώσης. Όπως είπαμε προηγουμένως, η αποκλειστική σχεδόν ενασχόληση των ειδικών με την καταγωγή και την προέλευση των Βλάχων είχε σαν αποτέλεσμα την ύπαρξη αυτού του κενού γνώσης και την ελλιπή μελέτη της πραγματικής παρουσίας των Βλάχων και της βλάχικης γλώσσας. Η ελάχιστη έως ανύπαρκτη έρευνα γι' αυτά τα θέματα υπαγόρευσε την ανάγκη διοργάνωσης, στα πλαίσια του προγράμματος «Γλώσσες και Διαφορά», της διημερίδας για τη βλάχικη γλώσσα που διεξήχθη στις 5-7 Ιουνίου 1998, στη Λάρισα, με πρωτοβουλία του Κέντρου Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων. Σ' αυτή τη διοργάνωση, συννευρέθηκαν, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, σε συνάντηση εργασίας, έλληνες και ξένοι επιστήμονες ή ερευνητές από το χώρο των κοινωνικών επιστημών (γλωσσολόγοι, ιστορικοί, νομικοί και ανθρωπολόγοι) που έχουν μελετήσει τη βλάχικη γλώσσα και ιστορία, προκειμένου να ανταλλάξουν απόψεις και προβληματισμούς σε σχέση με τον εντοπισμό, τις εγκαταστάσεις των ομιλητών, τη σημερινή κατάσταση, τα πεδία χρήσης της γλώσσας και άλλα συναφή προς αυτά θέματα. Κρίθηκε απαραίτητη η συμμετοχή εκπροσώπων-ομιλητών από τις ίδιες τις γλωσσικές κοινότητες καθώς και ανθρώπων που έχουν λόγο στα δρώμενα της βλάχικης γλώσσας εκφράζοντας τόσο έναν διαφορετικό παλμό και στάση απέναντι στη μελέτη και τη διάδοση της γλώσσας, όσο και ένα φάσμα διαφορετικών θέσεων σε σχέση με τη διατήρηση αυτής της γλώσσας. Στο πλαίσιο αυτό, προσκλήθηκαν κάποια άτομα ως εκπρόσωποι αντιπροσωπευτικών βλάχικων συλλόγων του ελληνικού χώρου.

Οι προσκεκλημένοι που παρέστησαν, ήταν με αλφαβητική σειρά οι: Νικόλαος Κατσάνης (καθηγητής γλωσσολογίας στο ΑΠΘ), Αστέρης Κουκούδης (ερευνητής), Σταμάτης Μπέης (γλωσσολόγος), Σωτήριος Μπλέτσας (πολιτικός μηχανικός, πρόεδρος της Εταιρείας Αρωμάνικου Πολιτισμού), Κωνσταντίνος Ντίνας (καθηγητής γλωσσολογίας στο ΑΠΤ Φλώρινας), Γεώργιος Παδιώτης (μηχανικός και συγγραφέας, μέλος της Εταιρείας Αρωμάνικου Πολιτισμού), Nicolas Trifon (δρ γλωσσολογίας, ερευνητής του Εθνικού Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών Γαλλίας), Tom Winnifrith (ιστορικός, καθηγητής του Πανεπιστημίου του Warwick-Αγγλία). Τι οικήγητη συντόνισαν οι Δημήτρης Χρωτόπουλος (δρ Νομικής) και Λάμπρος Μπαλταιώτης (νομικός), ενώ παρέστησαν επίσης, από πλευράς διοργανωτών, οι: Λεωνίδας Εμπειρικός (ιστορικός) και Αλεξάνδρα Ιωαννίδου

(δη ολιγοβολογίας). Από το κοινό έλαβαν το λόγο ο Νομάρχης Λάρισις Γιάννης Φλώρος, ο Σταύρος Παπαγιάννης (δικηγόρος και συγγραφέας), ο Νίκος Πουτούκας (ανθρωπολόγος) και ο Μιχάλης Αγορογιάννης (γιατρός).

Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον αυτής της διημερίδας, περισσότερο από τις άλλες διημερίδες του προγράμματος «Γλώσσες και διαφορά», όπως αυτή εξελίχθηκε, εντοπίζεται στα προβλήματα που αντιμετωπίσαμε, γεγονότα τα οποία αναδεικνύουν φαινόμενα που συνδέονται με το γενικότερο ιδεολογικό πλαίσιο των απόψεων σχετικά με τη γλωσσική ετερότητα στην Ελλάδα σήμερα. Στη Λάρισα επιβεβαιώθηκε περίτρανα το τεράστιο ιδεολογικό βάρος της ιστορικής καχυποψίας.

Συναντήσαμε έκδηλη, από ένα μέρος της κοινωνίας, την προσπάθεια «ποινικοποίησης» και καταδίκης του μελετητή, αυτού που καταγράφει και ασχολείται με τη βλάχικη γλώσσα. Η ποινικοποίηση αυτή εκφράστηκε μέσα από τις πολλές επιθέσεις και επικρίσεις που δέχτηκε το ΚΕΜΟ ως διοργανωτής της διημερίδας. Τούτο όμως δεν ξεκίνησε από τη Λάρισα ούτε επινοήθηκε εκεί. Πριν από τη διημερίδα, συναντήσαμε την κάθετη άρνηση πολλών εκπροσώπων βλάχικων συλλόγων να συμμετάσχουν, ενώ κάποιοι άλλοι διευκρίνισαν ότι, παρά τη διακαή επιθυμία τους, θα ήταν αναγκασμένοι να περιοριστούν στην παρακολούθηση των εργασιών ως παρατηρητές.

Ο λόγος ήταν ο ακόλουθος: με τη διοργάνωση αυτής της διημερίδας, βρεθήκαμε αντιμέτωποι με ένα ιδιότυπο καθεστώς πατρωναρίσματος των Βλάχων στην Ελλάδα, το οποίο αντέδρασε στη ίδια την ιδέα ότι κάποιοι, ανεξέλεγκτοι ιδεολογικά και οργανωτικά από αυτό, νομιμοποιούνται να ασχολούνται με τη βλάχικη γλώσσα. Οι πολλαπλές αντιδράσεις που ακολούθησαν είχαν ακριβώς αυτή την αφετηρία. Τα υπόλοιπα γεγονότα ήταν το φυσικό επακόλουθο αυτής της ενορχήστρωσης. Η διημερίδα, την πρώτη μέρα της διεξαγωγής της, παρουσιάστηκε από την εφημερίδα *Ελευθερία* της Λάρισας με τον εξής εμπρηστικό αλλά εμπορευσιμο τρόπο: «*Μυστική σύνοδος Βλάχων. Παρόντες 10 βλαχόφωνοι απ' όλη την Ευρώπη, μιλούν για τη γλώσσα αλλά πιθανόν να θέσουν θέμα βλάχικου κράτους!!!*»¹ Η δεύτερη μέρα σηματοδεύτηκε από την παρουσία, ανάμεσα στο κοινό, της *Πατριωτικής Κίνησης Θεσσαλίας*, ομάδας που ιδεολογικά σχετίζεται με την εφημερίδα *Στόχος*, που με προπηλακισμούς και απειλές εναντίον των ομιλητών προσπάθησαν να διακόψουν τις εργασίες του συνεδρίου. Μετά τη διεξαγωγή της διημερίδας, εμφανίστηκαν δημοσιεύματα μεγάλης μερίδας του Τύπου, που κύριό τους χαρακτηριστικό ήταν η οργή απέναντι σε απόψεις που ουδέποτε διατυπώσαμε και η πλήρης διαστρέβλωση των πραγμάτων που βασίζεται στη συνειδητή, πολλές φορές, αναπαραγωγή των ίδιων ψευδών «πληροφοριών». Μερικές απ' αυτές τις «πληροφορίες» είναι οι εξής:

Η διημερίδα για τη βλάχικη γλώσσα είχε μυστικό χαρακτήρα, αφού δεν

1. Εφημερίδα *Ελευθερία*, 6/6/1998, σ. 1.

υπήρξε ενημέρωση του Τύπου και δεν προσκλήθηκαν εκπρόσωποι των πολλών πολιτιστικών συλλόγων των Βλάχων, και έλληνες επιστήμονες που ασχολήθηκαν με τη βλάχικη γλώσσα. Η πραγματικότητα ήταν τελείως διαφορετική, εφόσον στάλθηκε δελτίο Τύπου στην *Ελευθερία*, τη μεγαλύτερη εφημερίδα της πόλης όπου διεξήχθη η διημερίδα. Οι εκπρόσωποι των σημαντικότερων βλάχικων πολιτιστικών συλλόγων της Ελλάδας είχαν προσκληθεί, μεταξύ των οποίων και η Π.Ε.Π.Σ.Β. (Πανελλήνια Συνομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων) όπως ομολογεί και ο πρόεδρος της Φώτης Κιλιπίρης, που αρνήθηκε να συμμετάσχει: «αν και η Ένωση προσκλήθηκε, όπως ήταν αυτονόητο, δεν παρευρέθη».² Άλλοι, όπως είδαμε πιο πάνω, έλαβαν μέρος μόνο ως παρατηρητές. Όλοι ανεξαιρέτως οι έλληνες επιστήμονες και πανεπιστημιακοί που έχουν συμβάλει στην καταγραφή της βλάχικης γλώσσας και το έργο τους έχει σχέση με τις θεματικές ενότητες της διημερίδας, είχαν προσκληθεί, χωρίς εξαίρεση, στο συνέδριο. Το σύνολο σχεδόν των συνέδρων (αν εξαιρέσουμε τους δύο ξένους συνέδρους) αποτελούνταν αποκλειστικά από έλληνες επιστήμονες, μεταξύ των οποίων και οι Κατσάνης και Ντίνας που διδάσκουν σε ελληνικά ΑΕΙ.

Το ΚΕΜΟ κατηγορήθηκε περισσότερο απ' οτιδήποτε άλλο για το ότι υποτίθεται προσκάλεσε εκπροσώπους βλάχικων συλλόγων του εξωτερικού όπως τους Iancu Perifan (εγκατεστημένο στο Παρίσι, εκπρόσωπο της ΑFA, βλάχικου συλλόγου της Γαλλίας) και Stere Samara (εγκατεστημένο στην Κωνσταντία της Ρουμανίας, ιδρυτή της Fundația Samarina, ιδρύματος για τη διάδοση της βλάχικης γλώσσας) και θεωρήθηκε ότι συνεργάζεται με αυτούς τους φορείς. Αντίθετα οι I. Perifan και S. Samara όπως και οι υπόλοιποι εκπρόσωποι βλάχικων συλλόγων του εξωτερικού δεν προσκλήθηκαν, αφού θεωρήσαμε ότι δεν έχουν θέση σ' ένα συνέδριο που το αντικείμενό του είναι τα βλάχικα ιδιώματα στην Ελλάδα και μόνο αυτά. Οι κύριοι αυτοί παρευρέθησαν δίχως πρόσκληση, όπως και διάφοροι άλλοι. (Ούτε άλλωστε βρέθηκαν στην Ελλάδα μόνο γι' αυτό, απ' ό,τι είπαν.) Εκείνο που αγνοήθηκε επιδεικτικά από τους αυτόκλητους κατηγορούς του ΚΕΜΟ, είναι ότι οι κύριοι Perifan και Samara, όπως και άλλοι εκπρόσωποι βλάχικων συλλόγων του εξωτερικού είναι γνωστοί απρόσκλητοι παρόντες σε εκδηλώσεις πολιτιστικού χαρακτήρα στην Ελλάδα που αφορούν τους Βλάχους, όπως για παράδειγμα στις ετήσιες συναντήσεις, γνωστές ως «ανταμώματα των Βλάχων», που διοργανώνονται από διάφορους φορείς, οι οποίοι δεν κατηγορήθηκαν όμως ποτέ για την παρουσία τους.

Η εκστρατεία όμως έλαβε και διαστάσεις εξυπηρέτησης των πελατειακών σχέσεων τοπικών πολιτευτών, με την κατάθεση ερωτήσεων στη Βουλή τον Ιούνιο 1998. Η πρώτη μάλιστα από αυτές³ καταλήγει στη διατύπωση ερωτήματος σε σχέση με τη Σύσταση 1333 της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου

2. Ο.π., 9/6/98, σ. 6.

3. Των κ. Σούρα και Καταρού, υπ' αριθμ. 8345 της 10/6/1998.

ου της Ευρώπης σχετικά «με τη γλώσσα και τον πολιτισμό των Αρωμούνων». Η δεύτερη ερώτηση⁴ είχε αποκλειστικά ως αντικείμενο τη διημερίδα, υπονοώντας σχέσεις του Υπουργείου Εξωτερικών με τους διοργανωτές της. Οι απαντήσεις του Υπουργείου Εξωτερικών και στις δύο περιπτώσεις δείχνουν ότι τουλάχιστον η ηγεσία του Υπουργείου δεν φαινόταν διατεθειμένη να χάσει την ψυχραιμία της.⁵

Η Σύσταση 1333 της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά «με τη γλώσσα και τον πολιτισμό των Αρωμούνων», είναι κείμενο μη δεσμευτικό, αλλά ενδεικτικό του τρόπου με τον οποίο αυτό το όργανο του Συμβουλίου της Ευρώπης αντιλαμβάνεται τη βλάχικη ιδιαιτερότητα. Η Σύσταση ανήκει στις ελάχιστες της Συνέλευσης που αναφέρονται σε συγκεκριμένη γλώσσα ή πολιτισμό. Η συντριπτική πλειονότητα των Συστάσεων και Ψηφισμάτων της Συνέλευσης αναφέρεται στην ανάγκη προστασίας των γλωσσικών και άλλων ιδιαιτεροτήτων γενικά. Η εξαιρετική αυτή μεταχείριση της βλάχικης ιδιαιτερότητας οφείλεται και προϋποθέτει τη μοναδικότητά της. Είναι ενδεικτικό ότι η επιτροπή που χειρίστηκε το ζήτημα είναι αυτή του πολιτισμού και εκπαίδευσης και όχι αυτή των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των νομικών υποθέσεων, ούτε των πολιτικών υποθέσεων. Τούτο δείχνει ότι η Κοινοβουλευτική Συνέλευση προφανώς αντιλαμβάνεται τις αποκλειστικά πολιτισμικές διαστάσεις του θέματος. Αυτό που δεν αντιλαμβάνονται, τόσο οι ερωτώντες βουλευτές όσο και οι θεματοφύλακες της ελληνικότητας, οι οποίοι ασχολήθηκαν με τη Σύσταση ένα χρόνο μετά την υιοθέτησή της (με αφορμή τη διημερίδα μας), είναι κάτι άλλο. Ότι η παντελής απουσία οποιοδήποτε συγκεκριμένου λόγου εκ μέρους τους κατά τη διάρκεια της παρασκευαστικής περιόδου της Σύστασης, θα ήταν και ο μόνος τρόπος να αποφευχθούν μερικές πράγματι απλουστευτικές και ενδεχομένως ανιστόρητες, και τελείως εκτός ελληνικού –τουλάχιστον– πλαισίου των ημερών μας, διατυπώσεις της Σύστασης, που αφορούν λόγου χάρη την «εκπαίδευση» (8 ia), τη «θρησκευτική λειτουργία» (8 ib) στη βλάχικη γλώσσα, ή το follow up της Σύστασης από το Εργαστή-

4. Του κ. Φούσα, υπ' αριθμ. 8474 της 12/6/1998.

5. Είναι ενδεικτική η απάντηση του Γ. Παπανδρέου, αναπληρωτή υπουργού Εξωτερικών τότε, η οποία μεταξύ άλλων αναφέρει: «Έχουμε τη δυνατότητα να διασφαλίσουμε και να προαγάγουμε τις πολιτιστικές ιδιαιτερότητες στη χώρα μας και ταυτόχρονα να αποκρούσουμε οποιαδήποτε προσπάθεια πολιτικής εκμετάλλευσής τους. Και στο θέμα της Βλαχικής γλώσσας, ακριβώς αυτή την πολιτική ακολουθούμε. Θα ήθελα, ωστόσο, να επισημάνω ότι η εκδήλωση "φοβικών συνδρόμων" από ορισμένους στη χώρα μας, μπορεί να εξυπηρετήσει, αντικειμενικά, εκείνους που επιζητούν να διατηρούν στην επικαιρότητα ζητήματα στα οποία έχει απαντήσει η ίδια η ιστορία. Στο πλαίσιο αυτό, η ψυχραιμία προσέγγιση δεν πρέπει να χαρακτηρίζει μόνο τον επιστημονικό λόγο, αλλά και τις πράξεις εκείνων που διαμορφώνουν την κοινή γνώμη, όπως είναι τα μέσα ενημέρωσης». Αριθμ. Πρωτ. Φ.15/199/ΑΣ 101 δις, Αθήνα, 6 Ιουλίου 1998.

ριο για Διασκορπισμένες Εθνοτικές Μειονότητες (*Laboratory for Dispersed Ethnic Minorities*, σημείο vii). Εκτός εάν μέλη της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης δεν είναι οι συνάδελφοι των κ. βουλευτών που κατέθεσαν επερώτηση (και μάλιστα από το ίδιο κόμμα), αλλά είτε εμείς είτε άλλοι αόρατοι επιβουλευτές του ελληνισμού.

Όλες αυτές οι άστοχες και άτοπες επιθέσεις, καθώς και η αδυναμία καίριας παρέμβασης στο σημείο και τη στιγμή που πρέπει (ανικανότητα που συνοδεύεται από επερώτηση δηλοί διχασμό της πολιτικής προσωπικότητας), μας κάνουν να συμπεραίνουμε αλλά και να επιβεβαιώνουμε τα ακόλουθα. Η ύπαρξη μιας μειονοτικής ή λιγότερο διαδεδομένης γλώσσας θεωρείται ακόμα και σήμερα στην Ελλάδα ένδειξη εθνικής και «φυλετικής» διαφοράς και συνεπώς ο επιστήμονας-μελετητής αυτής της γλώσσας που προσεγγίζει αυτά τα ζητήματα και αναφέρεται σ' αυτήν κρίνεται, *a priori*, «εθνικώς ύποπτος», εφόσον ερευνά και υποτίθεται αναδεικνύει τον μη ελληνικό χαρακτήρα της γλώσσας και των ομιλητών της. Έτσι ο «εθνικώς ορθός» χάνει την ψυχραιμία του και καθίσταται ανήμπορος να χειριστεί στοιχειώδη ζητήματα, όταν αυτά ανακύπτουν στην πραγματικότητα.

Η γλώσσα αντιμετωπίζεται ως μια παρέκκλιση από την ιδεατή πραγματικότητα, που θα πρέπει να διορθωθεί ή τουλάχιστον να μην ψηλαφίζεται, στο πλαίσιο της πραγμάτωσης της εθνικής ομοιογένειας. Οι υποστηρικτές της προηγούμενης άποψης υιοθετούν την άποψη που θεμελιώνεται στην έμμεση αλλά *de facto* αμφισβήτηση των εθνικών συναισθημάτων των βλαχοφώνων αλλά και των υπόλοιπων ομιλητών των λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών της Ελλάδας. Αυτή, κατά την άποψή μας, είναι μια θέση «εθνικώς επικίνδυνη», για να χρησιμοποιήσουμε και λίγο από το λεξιλόγιο αυτών που την υιοθετούν. Η τοπική εμβέλεια και ισχύς αυτής της αντίληψης δεν είχε αξιολογηθεί επαρκώς από τους διοργανωτές πριν τη διημερίδα.

Μια σειρά αιτίες συνέβαλαν λοιπόν ώστε μόνη η διημερίδα αυτή, για τη βλάχικη γλώσσα, από τις υπόλοιπες του προγράμματος: «Γλώσσες και Διαφορά», δέχτηκε επικρίσεις και παραποιήθηκε, σε απρόβλεπτο βαθμό, το περιεχόμενό της. Αυτές οι αιτίες αφορούν σχετικά πρόσφατα ιστορικά γεγονότα που στοιχειοθετούν τις ιδιαιτερότητες της βλάχικης γλώσσας, σε σχέση με τις άλλες λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες της Ελλάδας.

Τα ρουμάνικα σχολεία ήταν τα μόνα σχολεία ξένου κράτους που λειτουργήσαν σε σχέση με μια γλωσσική κοινότητα στην Ελλάδα (η λειτουργία τους διήρκεσε ως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο), διδάσκοντας τη ρουμανική γλώσσα σε βλαχοφώνους. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, μια μικρή ομάδα Βλάχων υπό την ηγεσία του Αλκιβιάδη Διαμάντη, που ευαγγελιζόταν τη δημιουργία βλάχικου κράτους, συνεργάστηκε με τα ιταλικά στρατεύματα. Τα παραπάνω γεγονότα έχουν δημιουργήσει και τροφοδοτούν ακόμη και σήμερα ένα σύνδρομο ενοχής σε τμήμα της βλάχικης κοινότητας που μυστικοποιεί και εξετάζει σαν ύποπτο όχι μόνο το θέμα της επιβίωσης αλλά και τις αναφορές που γίνονται για τη

βλάχικη γλώσσα στην Ελλάδα. Η μυστικοποίηση αυτή εκφράζεται με την άποψη ότι δεν πρέπει να συζητάμε για τη βλάχικη, γιατί οσάκις έγινε αυτό στο παρελθόν, συνδέθηκε με τη ρουμάνικη προπαγάνδα. Η διακρίση της κινδυνολογίας είναι αμφίδρομη: η προπαγανδιστική δράση βλάχικων συλλόγων του εξωτερικού, και κυρίως αυτών του Παρισιού και του Φράιμπουργκ Γερμανίας δημιουργούν ένα κλίμα καχυποψίας απέναντι σε ό,τι εκλαμβάνεται ως οργανωμένη προσπάθεια βελτίωσης του γοήτρου και της θέσης της βλάχικης γλώσσας στην ελληνική κοινωνία. Έτσι διαμορφώνεται ένα πεδίο εύκολης πολιτικής εκμετάλλευσης. Οι μιν (υποτίθεται πως) προστατεύονται από τις εξωτερικές επιβολές και οι δε (υποτίθεται πως) προστατεύουν την ταυτότητά τους. Η δράση του ενός είναι η προσφορότερη λεία για τη δράση του άλλου. Είμαστε πεπεισμένοι ότι οι μόνοι ευχαριστημένοι από τα έκτροπα της Λάρισας είναι οι I. Perifan και S. Samara. Όταν αυτό γίνει αντιληπτό, τότε ενδεχομένως οι ηθικοί τους αυτουργοί να δουν τα πράγματα με περισσότερη ψυχραιμία.

Οι Βλάχοι δεν συγκρότησαν ποτέ, κατά τη διάρκεια της ιστορίας, έθνους. Η διεκδίκηση της αυτόνομης πολιτικής τους παρουσίας με τρόπο μαζικό είναι ένα σημαντικό ιστορικό στιγμιότυπο, πλην όμως στιγμιότυπο. «Η ιδιαιτερότητα των Βλάχων δεν θα ήταν δυνατόν να περιγραφεί, με όρους εθνικής λογικής» (όπως δήλωσε κατά τη διάρκεια της διημερίδας ο –κατά τα άλλα περιγραφόμενος ως ανθέλληνας από τους πάτρωνες της ελληνικότητας– γάλλος γλωσσολόγος Nicolas Trifon). Η πραγματικότητα αυτή αγνοείται, επιδεικτικά και συνειδητά, πολλές φορές, απ' το μηχανισμό των επαγγελματιών «θεματοφυλάκων» του ελληνικού χαρακτήρα των Βλάχων, που είναι αρκετά ισχυρός ώστε να δημιουργεί ψεύτικους εχθρούς, να σταματά συνέδρια, να φιμώνει το διάλογο και την επιστημονική γνώση και να δημιουργεί ή να επιβεβαιώνει αρνητικές εντυπώσεις για την Ελλάδα.

Γι' αυτό, θα ήταν χρήσιμο να επαναδιατυπώσουμε το ερώτημα σχετικά με την ταυτότητα των Βλάχων, που σχηματοποιήθηκε ως κυρίαρχο κατά τη διάρκεια της διημερίδας, με τον παρακάτω τρόπο: με ποιο τρόπο μπορεί κοινότητα ομιλητών μιας γλώσσας η οποία διαφέρει από τη γλώσσα που διδάσκεται στα σχολεία και διαδίδεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης να διατυπώσει την αξίωση ενασχόλησης ή σεβασμού της γλωσσικής ιδιαιτερότητάς της, στο μέτρο που/και αν αυτή θέλει, χωρίς να εμπλακεί σε αιτήματα που δικαίως ή αδικίως έχουν ιστορικά συνδεθεί με εθνικές διεκδικήσεις.

Η (όποια) απάντηση σε αυτό το ερώτημα συγκρούεται με το ιδεολογικό πλαίσιο κατάδειξης της υποτιθέμενης ως απειλούμενης ελληνικής εθνικής ταυτότητας των ομιλούντων μιας λιγότερο διαδεδομένης γλώσσας. Αυτό το πλαίσιο επιτρέπει –αν όχι επιβάλλει– μια προχειρότητα στη μελέτη αυτής της γλώσσας, που προέρχεται από την κατ' αρχήν απαξίωση του ερωτήματος. Πρόκειται δηλαδή για την περίπτωση ενός σχιζοειδούς λόγου που αποστρέφεται το αντικείμενο που διαπραγματεύεται. Μ' αυτό τον τρόπο αποσυνδέεται η μελέτη των λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών από την επιστημονική προσέγγιση και υπαγο-

ρεύεται από προηγουμένως ελλημμένα συμπεράσματα, συναισθηματικής φόρτισης και φαντασιακής πρόσληψης. Έτσι λοιπόν, οι αναφορές στην πραγματικότητα μιας τέτοιας γλώσσας γίνονται για να αποδείξουν πόσο ελάχιστα διαδεδομένη είναι ή για να προβάλουν τον μεγάλο αριθμό ελληνικών στοιχείων που περιέχει, ανεξάρτητα από το πόσα περιέχει. Ένα σημαντικό τμήμα της βιβλιογραφίας σχετικά με τη βλάχικη θα μπορούσε να αποτελέσει το καλύτερο παράδειγμα ανάδειξης του ιδεολογικού πλαισίου που προαναφέραμε.

Ένας επιπλέον λόγος για τον οποίο οι εύκολες επικρίσεις και η παραποίηση της προσπάθειάς μας έλαβαν τέτοιες απρόβλεπτες διαστάσεις, αποτελεί το γεγονός ότι ο χώρος των βλάχικων σπουδών, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, είναι λιγότερο ανεπτυγμένος απ' το χώρο των αρβανίτικων ή άλλων σπουδών που αφορούν λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες στην Ελλάδα. Το κενό σ' αυτό το χώρο έρχονται να το καλύψουν μη επιστήμονες, τα βιβλία των οποίων χαρακτηρίζονται, πολλές φορές, από προχειρότητα, εύκολη ερμηνεία των ιστορικών και γλωσσικών δεδομένων και τη μετάδοση ψευδών πληροφοριών, προκειμένου να υποστηρίξουν συγκεκριμένες ιδεολογικές τοποθετήσεις. Γι' αυτό θα ήταν χρήσιμο, στο πλαίσιο αυτής της παρουσίασης, να αναφερθούμε στους ελάχιστους σύγχρονους μελετητές (πολλοί απ' αυτούς μας τίμησαν με την παρουσία τους ως εισηγητές της διημερίδας) της βλάχικης γλώσσας και στα έργα τους. Στη σύντομη αυτή παρουσίαση δεν συμπεριλαμβάνουμε όλους τους μελετητές των Βλάχων και της βλάχικης ιστορίας (ιστορικούς, ανθρωπολόγους, κοινωνιολόγους κ.ά.), παρά μόνο τους σύγχρονους μελετητές που συνέβαλαν στην καταγραφή της βλάχικης γλώσσας. Η έρευνα σχετικά με τη βλάχικη γλώσσα, όπως αυτή μιλιέται σήμερα, δεν είναι ιδιαίτερα προχωρημένη, όπως αποδεικνύει και ο μικρός αριθμός των σχετικών μελετών. Δεν γνωρίζουμε αρκετά στοιχεία, λόγου χάρη, για τα κυριότερα βλάχικα ιδιώματα και τις σχέσεις μεταξύ τους.⁶

Είναι ενδεικτικό ότι δεν υπάρχει καμία μελέτη κοινωνιογλωσσολογικού περιεχομένου, όπως για παράδειγμα οι έρευνες του Λουκά Τσιτσιτή για τα αρβανίτικα,

6. Μια ιδιότυπη περίπτωση ανάμεσα στους Έλληνες μελετητές, που χρήζει όμως ξεχωριστής αναφοράς, αποτελεί ο Αχιλλέας Λαζάρου. Στα πολλά βιβλία του και τις δημοσιεύσεις μάς δίνει σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τις θεωρίες για την προέλευση των Βλάχων και ενώ η περιγραφή της βλάχικης γλώσσας δεν τον απασχολεί παρά μόνο ευκαιριακά. Μόνο στο βασικό του βιβλίο, *Η αρωμουνική και οι μετά της ελληνικής σχέσεις αυτής* (Lazarou Achille, *L'aroumain et ses rapports avec le grec*, Ινστιτούτο Βαλκανικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 304), όπου το ιστορικό μέρος είναι δυσανάλογα μεγαλύτερο του γλωσσολογικού, προβαίνει σε μια σύντομη περιγραφή της βλάχικης γλώσσας που ακολουθεί, με ελάχιστες διαφορές, αυτή της Matilda Caragiu Mariojeanu στη *Fonologia morfologie Aromână* (Caragiu-Mariojeanu Matilda, *Fono-morfologie Aromână. Studiu de dialectologie structurală*, επιμ. Academiei Republicii Socialiste România, Βουκουρέστι 1968, σ. 233). Γι' αυτό τον λόγο, δεν μπορούμε να τον συμπεριλάβουμε στους μελετητές της βλάχικης γλώσσας αλλά στην προηγούμενη κατηγορία.

που να αφορά τα πεδία χρήσης της βλάχικης γλώσσας ή τη στάση των ομιλητών απέναντι στη γλώσσα τους. Η ρουμανική βιβλιογραφία για τα βλάχικα παραμένει δυσανάλογα μεγαλύτερη από την αντίστοιχη ελληνική. Οι κυριότεροι σύγχρονοι μελετητές της βλάχικης γλώσσας στη Ρουμανία είναι οι Nicolae Saramandu⁷ και η Matilda Caragiu Mariojeanu, συγγραφέας της πιο γνωστής ίσως επιστημονικής καταγραφής της βλάχικης, σε διεθνές επίπεδο, της *Fono-morfologie Aromâne*⁸ (Αρωμουνικής Φωνο-μορφολογίας). Στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, ο Zbigniew Gołab ακολουθεί τις επιταγές της σύγχρονης επιστήμης στην περιγραφή του ιδιώματος του Κρουσόβου,⁹ αφού περιγράφει ένα ιδίωμα που αντιστοιχεί σε μια συγκεκριμένη γλωσσική κοινότητα, βασισμένος σε ζωντανές ηχογραφήσεις. Ανάμεσα στους διακεκριμένους μελετητές της βλάχικης γλώσσας συγκαταλέγονται οι J. Krammer και R. Schlösser, που ασχολήθηκαν με τη διαλεκτολογία¹⁰ και την ιστορική φωνολογία¹¹ της βλάχικης γλώσσας. Είναι άξιο λόγου ότι στις μέρες μας οι δυτικοευρωπαίοι γλωσσολόγοι ασχολούνται πολύ λιγότερο με τη βλάχικη γλώσσα απ' ό,τι έκαναν έως τα μέσα του αιώνα.

Από ελληνικής πλευράς έχουμε τους Νικόλαο Κατσάνη και Κωνσταντίνο Ντίνα, συγγραφείς της *Γραμματικής της Κοινής Κουτσοβλαχικής*¹² που μας δίνει πολύτιμες πληροφορίες για τη σημερινή μορφή της βλάχικης. Ο Κ. Ντίνας έχει ασχοληθεί με τη *Φωνολογική ανάλυση του κουτσοβλαχικού ιδιώματος της Σαμαρίνας*¹³ που μαζί με το *Ρήμα της αρωμουνικής*¹⁴ του Αντώνη Μπουσμπούκη αποτελούν τις αρτιότερες επιστημονικά καταγραφές της βλάχικης στον ελληνικό χώρο. Ο Αντώνης Κολτούδας περιέχει επίσης στη μελέτη του *Κουτσόβλαχοι, οι βλαχόφωνοι Έλληνες*,¹⁵ μια γραμματική και ένα λεξικό των βλάχικων. Μια σημαντική διαπίστωση, που αποτελεί ιδιαιτερότητα για τη βλάχικη γλώσσα και τη δια-

7. Saramandu Nicolae, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, επιμ. Academiei Republicii Socialiste România, Βουκουρέστι 1972, σ. 204.

8. Caragiu-Mariojeanu Matilda, *ό.π.*

9. Gołab Zbigniew, *The aromanian dialect of Kruševu in SR Macedonia SFR Yugoslavia*, Μ.Α.Ν.Υ., Σκόπια 1984, σ. 265.

10. Krammer Johannes, *Aromunischer Sprachatlas*, H. Buske Verlag, Αμβούργο 1985, σ. 291.

11. Schlösser Reiner, *Historische Lautlehre des Aromunischen von Metsovon*, H. Buske Verlag, Αμβούργο 1985, σ. 196.

12. Κατσάνης Νικόλαος - Ντίνας Κωνσταντίνος, *Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλαχικής*, Αρχείο Κουτσοβλαχικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 147.

13. Ντίνας Κωνσταντίνος, *Το κουτσοβλαχικό ιδίωμα της Σαμαρίνας. Φωνολογική ανάλυση*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 233.

14. Μπουσμπούκης Αντώνιος, *Το ρήμα της αρωμουνικής. Μορφολογική ανάλυση*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1982, σ. 239.

15. Κολτούδας Αντώνιος, *Κουτσόβλαχοι. Οι βλαχόφωνοι Έλληνες*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 675.

κρίνει απ' τις περιπτώσεις των άλλων λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών της Ελλάδας, είναι το γεγονός ότι οι μελετητές της δεν βαιάζονται σε μια σχολαστική περιγραφή που στηρίζεται στην επιτόπια έρευνα, στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης γλωσσικής κοινότητας¹⁶ με μοναδική εξαίρεση τον Z. Golab, περιγράφουν το ιδίωμα που αποτελεί τη μητρική τους γλώσσα.

Παρ' όλες τις δυσκολίες που ανέκυψαν, η διημερίδα έδωσε τη δυνατότητα να τεθούν, για πρώτη ίσως φορά στη χώρα μας, ζητήματα που αφορούν τα βλάχικα της Ελλάδας σήμερα. Ένα από τα ζητήματα στα οποία υπήρξε συμφωνία μεταξύ των συνέδρων είναι η διαπίστωση ότι η βλάχικη στην Ελλάδα σήμερα είναι γλώσσα προφορικής παράδοσης καθώς και «υπό εξαφάνιση» γλώσσα. Η διαπίστωση αυτή βρίσκει αντίθετη την Caragiu-Mariojeanu (η οποία είχε προσκληθεί στη διημερίδα, αλλά δεν μπόρεσε να παραστεί) που με άρθρο της, το οποίο δημοσιεύτηκε πρόσφατα στη Ρουμανία,¹⁷ αντέδρασε σε δικές μας ανακοινώσεις¹⁸ που έλαβαν χώρα σε διεθνή συνέδρια γλωσσολογίας πριν από τη διημερίδα. Στις ανακοινώσεις αυτές εξετάσαμε τα ενδογλωσσικά φαινόμενα που χαρακτηρίζουν το βλάχικο ιδίωμα του Μετσόβου ως μια γλώσσα που συρρικνώνεται. Η Caragiu-Mariojeanu, με την αντίδραση αυτή (που είναι ενδιαφέρουσα από άποψη ιδεολογική), διέκρινε, στην παραδοχή ότι η βλάχικη γλώσσα είναι μια «υπό εξαφάνιση» γλώσσα προφορικής παράδοσης, μια προσπάθεια υποβίβασμης της βλάχικης και την καταδικαστική διάγνωση για το μέλλον της.

Η Caragiu-Mariojeanu αρνήθηκε το χαρακτηρισμό της βλάχικης ως γλώσσας προφορικής παράδοσης, αντιτάσσοντας το επιχείρημα της ύπαρξης γραπτών μνημείων στη βλάχικη γλώσσα, ξεκινώντας από τις πρώτες επιγραφές και τα εκκλησιαστικά κείμενα του 18ου αιώνα¹⁹ και φτάνοντας ως τα περιοδικά, τις εφημερίδες και τις συλλογές μύθων που γράφονται στις μέρες μας. Στα γραπτά αυτά μνημεία δεν χρησιμοποιείται μια επίσημη κοινή μορφή γλώσσας που να είναι κατανοητή απ' όλους τους βλαχόφωνους, ούτε έχει υιοθετηθεί ένα ενιαίο ορθογραφικό σύστημα που να επιτρέπει την ασφαλή ανάγνωση αυτών των βιβλίων, και η μορφή της γλώσσας που χρησιμοποιείται είναι αρκετά διαφορετι-

16. Με μοναδικές εξαιρέσεις τις έρευνες των Κ. Ντίνα για το ιδίωμα της Σαμαρίνας και του Z. Golab για το ιδίωμα του Κρουσόβου, που αναφέραμε πιο πάνω.

17. Caragiu-Mariojeanu Matilda, *Identitate și identificare de problema aromânească, România literară*, 1998, σσ. 51-52.

18. Béis Stamatis, *L'évolution du génitif-datif en aroumain de Metsovo*, Actes du XXème Colloque de la Société Internationale de la Linguistique Fonctionnelle, Λιέγη 1995, σσ. 217-222 & *Langues menacées. Le cas du parler aroumain de Metsovo*, XXIème Colloque de la Société Internationale de la Linguistique Fonctionnelle, Λάιω 1997.

19. Όπως, για παράδειγμα, την πρώτη βλαχόφωνη επιγραφή του μοναχού Νεκτάριου Τέμπου που βρέθηκε στην μονή της Αγνένιτσας στην Αλβανία και χρονολογείται το 1731· βλ. Caragiu-Mariojeanu Matilda, *Lithurgier aromânesc. Un text anonim inedit*, Republicii Socialiste România, Βουκουρέστι 1962, σ. 113.

κή (ιδιώματα διαφορετικά απ' αυτά του ελληνικού χώρου, διάστικτα από ρουμινισμούς και νεολογισμούς). Όπως άλλωστε υποστηρίχθηκε, κατά τη διάρκεια της διημερίδας, από πολλούς συνέδρους: «Ο καθένας γράφει τα βλάχικα που του αρέσουν». Συνεπώς δεν θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τη βλάχικη ως γλώσσα γραπτής παράδοσης, εφόσον ο μεγαλύτερος όγκος των γραπτών σε βλάχικη γλώσσα δεν είναι προσιτός και κατανοητός από τους βλαχόφωνους του ελληνικού χώρου. Ένα από τα κριτήρια άλλωστε που διαφοροποιούν τις γλώσσες γραπτής από τις γλώσσες προφορικής παράδοσης είναι και η μαζική διδασκαλία της γραπτής, ενιαίας και επίσημης μορφής τους.

Ο σχετικά μεγάλος αριθμός ομιλητών και ο σχετικά μεγάλος αριθμός χρήσης της στις βλαχόφωνες γλωσσικές κοινότητες δεν αρκούν για να αποτρέψουν τη σημερινή συρρίκνωση της βλάχικης στον ελληνικό χώρο. Θεωρήσαμε ότι τα βλάχικα στην Ελλάδα σήμερα αποτελούν μια «υπό εξαφάνιση» γλώσσα, εφόσον δεν μεταδίδονται μαζικά στις νεότερες γενιές και η διαδικασία αντικατάστασής τους από τα ελληνικά έχει ήδη αρχίσει. Η ίδια η γλώσσα άλλωστε, όπως φαίνεται στην έρευνά μας σχετικά με το ιδίωμα του Μετσόβου,²⁰ εμφανίζει ένα σημαντικό τμήμα από τα συμπτώματα που χαρακτηρίζουν τις «υπό εξαφάνιση» γλώσσες (εξαφάνιση της γενικής πτώσης, συρρίκνωση του λεξιλογίου, αμφισβημία κλπ.).

Το ζήτημα της επιβίωσης της βλάχικης γλώσσας συνδέεται στενά με τη στάση των αρχών, αλλά ακόμα περισσότερο με τη στάση των ομιλητών απέναντι σ' αυτή. Πολλές φορές εκφράστηκε η άποψη ότι η επιστήμη της γλωσσολογίας θα μπορούσε να είναι καταδικαστική για τις γλώσσες που φθίνουν, ότι δηλαδή καμιά άνωθεν πολιτική επέμβαση δεν είναι αρκετή για τη διάσωση μιας λιγότερο διαδεδομένης γλώσσας, όταν οι ομιλητές της δεν την επιθυμούν. Παράλληλα όμως επίσης επισημάνθηκε ότι η επιβίωση μιας γλώσσας είναι ένα φαινόμενο που παρουσιάζει ιδιαίτερα περίεργες μορφές μακριά από τις στερεοτυπικά αναμενόμενες. Η επιστήμη της γλωσσολογίας δεν μπορεί να αποφανθεί με τρόπο σαφή για το μέλλον μιας υπό εξαφάνιση γλώσσας. Αν και παράγοντες όπως η στάση του επίσημου κράτους παίζουν καθοριστικό ρόλο, η εξέλιξη μιας λιγότερο διαδεδομένης γλώσσας έχει ως ένα βαθμό αυτονομημένη πορεία που σχετίζεται με ποικίλους παράγοντες, ενδογλωσσικούς (π.χ. η ομοιότητά της με την επίσημη γλώσσα) και εξωγλωσσικούς (π.χ. η κοινωνική προέλευση των ομιλούντων αυτή τη γλώσσα). Μια τέτοια γλώσσα, άλλωστε, αποτελεί το κατεξοχήν αντικείμενο της σύγχρονης γλωσσολογίας, που εξετάζει κυρίως την προφορική και όχι τη γραπτή μορφή μιας γλώσσας αλλά δεν είναι δυνατόν να αποτελέσει αυτή η επιστήμη, με τα πορίσματά της, ασφαλή οδηγό για τη διάσωσή της. Ειδικότερα στην περίπτωση της βλάχικης, μπορούμε να υποθέσουμε, χωρίς να είμαστε απόλυτα βέβαιοι, ότι μια προσπάθεια καταγραφής και διατήρησης της βλάχικης θα μπορούσε να παρατείνει για αρκετό καιρό ακόμα τη χρήση της. Ο

20. Βέλις, ό.π.

σχετικά μεγάλος αριθμός των ομιλητών της και η σημερινή κατάσταση της γλωσσικής συμπεριφοράς τους εμφανίζει υπολογίσιμα μεν αλλά όχι επαρκώς καταδικαστικά συμπτώματα που χαρακτηρίζουν τις υπό εξαφάνιση γλώσσες. Πάντως, όπως διατυπώθηκε ομόφωνα καθ' όλη τη διάρκεια της διημερίδας, περισσότερο απ' οτιδήποτε άλλο, η στάση των ομιλητών απέναντι στη βλάχικη αποτελεί τον αποφασιστικό παράγοντα της διατήρησής της.

Επισημάνθηκε η αρνητική τοποθέτηση πολλών ομιλητών της βλάχικης, που πιστεύουν ότι η γλώσσα τους είναι υποδεέστερη και ακατάλληλη για πιο σύνθετες μορφές επικοινωνίας. Εκφράστηκε η άποψη ότι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε εκ των προτέρων τη συλλογική βούληση των Βλάχων και ότι μόνο μια μαζική και πολύχρονη έρευνα, σε εθνικό επίπεδο, θα μπορούσε να μας παρέχει ασφαλείς πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο οι βλαχόφωνοι αντιμετωπίζουν τη γλώσσα και τη διατήρησή της. Τέλος, ως σημείο σύγκλισης ανάμεσα στους συνέδρους, διαφάνηκε ότι η καθιέρωση βλάχικων σπουδών ως γνωστικού αντικείμενου ή μαθήματος σε πανεπιστημιακό επίπεδο και η ενδεχόμενη σύσταση ενός φορέα, με αντικείμενο τις βλάχικες σπουδές, από τους ίδιους τους βλαχόφωνους (βλάχικοι πολιτιστικοί σύλλογοι και οργανώσεις), θα ήταν το μόνο ρεαλιστικό θεσμικό πλαίσιο έρευνας της βλάχικης γλώσσας και πολιτισμικής ιδιαιτερότητας στην Ελλάδα σήμερα.

Σταμάτης Μπέης – Δημήτρης Χριστόπουλος

Πρακτικά διημερίδας

Δ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ: Εκ μέρους του Κέντρου Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων (ΚΕΜΟ) σας καλωσορίζουμε –ομιλητές και παρατηρητές– και σας ευχαριστούμε για την ανταπόκριση στην πρόσκληση που απευθύναμε. Αρχίζουμε τις εργασίες ενός διημέρου με αντικείμενο τη μελέτη της βλάχικης γλώσσας. Θα αναφερθούμε στη συνέχεια στο πλαίσιο στο οποίο θα κινηθούν οι τοποθετήσεις και η συζήτηση.

Επιτρέψτε μου, σαν συντονιστής, να πω μερικά λόγια για το ΚΕΜΟ, τους καταστατικούς του σκοπούς, τις έως τώρα και τις μελλοντικές του δραστηριότητες. Το Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων είναι μια αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία, η οποία συστάθηκε το 1996, και της οποίας οι σκοποί βρίσκονται εν συντομία μέσα στο φυλλάδιο το οποίο έχετε μπροστά σας.

Τι θέλουμε να κάνουμε; Πολύ σύντομα: Ξέρουμε (είναι δε τόσο εμφανές, αλλά σε όλες τις περιπτώσεις πρέπει να αρχίζω λέγοντάς το) ότι το ζήτημα της ετερότητας, της διαφοράς, στο χώρο τον οποίο ζούμε, αντιμετωπίζεται προβληματικά. Αντιμετωπίζεται κατ' αρχήν με αδιαφορία, ενδεχομένως με απαξία, ενίοτε δε με αρνητισμό έως εχθρότητα.

Απέναντι σε αυτό επιχειρήσαμε κάποια στιγμή, όταν θεωρήσαμε ότι οι συνθήκες στον ελληνικό χώρο είχαν ωριμάσει, να δημιουργήσουμε μια ομάδα καταξιωμένων ακαδημαϊκών, καθηγητών ως επί το πλείστον, οι οποίοι είχαν τη διάθεση, τη θέληση και την ικανότητα να αρθρώσουν ένα λόγο ο οποίος θα ήταν διαφορετικός τόσο από τον κυρίαρχο απολογητικό λόγο των διανοουμένων στην Ελλάδα απέναντι στο ζήτημα που μας απασχολεί, όσο και από το λόγο που αρθρώθηκε ως αντίδραση, ουσιαστικά από το 1990 και ύστερα, σε αυτή την κυρίαρχη απολογητική γραμμή που εξέφραζαν οι διανοούμενοι στην Ελλάδα απέναντι σε αυτά τα ζητήματα.

Το εγχείρημα ήταν δύσκολο. Ήταν δύσκολο διότι είναι κοινό μυστικό ότι οι περισσότεροι από εμάς, διαφορετικές απόψεις εκφράζουν ιδιωτικά, διαφορετικές απόψεις τολμούν να εκφέρουν στον δημόσιο χώρο. Το εγχείρημα, λοιπόν, έχει σκοπό κατάρχας να δημοσιοποιήσει κοινές αλήθειες που τα τελευταία χρόνια απασχολούν μεγάλη μερίδα των διανοουμένων αυτής της χώρας. Γι' αυτό λοιπόν μαζέψαμε είκοσι πέντε ανθρώπους, οι οποίοι εκπροσωπούν διαφορετικές επιστήμες, πάνω-κάτω όμως συμφωνούν σε αυτό το πλαίσιο σύγκλισης το οποίο προσπαθούμε να περιγράψουμε ως *πραγματιστικό, κριτικό και ευαίσθητο*.

Πραγματιστικό, διότι αυτό που κατ' αρχήν μας ενδιαφέρει είναι να ερευνούμε το αντικείμενο της μελέτης, με όρους πραγματιστικούς –δηλαδή έτσι όπως αυτό τίθεται– και όχι απολογητικούς.

Δεύτερον: ερευνούμε την κοινωνία με όρους επιστημονικούς. Είναι κοινό μυστικό ότι ο χώρος ο οποίος ασχολήθηκε με τα ζητήματα τα οποία μας απασχολούν, υστερεί σε κατάρτιση. Γι' αυτό λοιπόν θέλαμε να αντιπαρατάξουμε ένα –αν μη τι άλλο– καταξιωμένο από άποψη κατάρτισης επιστημονικό δυναμικό.

Τρίτον: *προτάσσουμε την κοινωνική ευαισθησία απέναντι στην αποχή*. Θέλουμε να αντιπαρατάξουμε μια κοινωνική ευαισθησία και τόλμη απέναντι στην αποχή που έχει χαρακτηρίσει τη στάση ενός μεγάλου τμήματος των διανοουμένων απέναντι στα ζητήματα της ετερότητας στην Ελλάδα. Η αποχή αυτή έχει διάφορες αιτίες. Η ουσία είναι ότι οι προθέσεις λίγο ενδιαφέρουν. Απέχω από το να μιλήσω για ένα ζήτημα επειδή φοβάμαι, επειδή προτιμώ να το μοιράζομαι ιδιωτικά ή για οποιονδήποτε άλλο λόγο, έχει το ίδιο αποτέλεσμα με την απαξίωση ή τη μη βούληση να το θίξω: την απουσία του πνεύματος από τα κοινωνικά δρώμενα.

Πώς επιχειρούμε να πραγματώσουμε αυτά τα οποία ανέφερα, δηλαδή τους καταστατικούς μας στόχους; Οργανώνοντας συνέδρια, μεγαλύτερα ή μικρότερα συνέδρια όπως αυτό, προσπαθώντας να παρέμβουμε στον ακαδημαϊκό χώρο με την έκδοση μονογραφιών, συλλογικών τόμων, επιδιώκοντας τη συνεργασία με φορείς κυβερνητικούς και μη, οι οποίοι θα δείξουν τη διάθεση να συμμεριστούν τα τρία σημεία της στρατηγικής στα οποία αναφέρθηκα.

Ξεκινώντας λοιπόν τις δραστηριότητές μας, πριν από ενάμιση χρόνο, τον Νοέμβριο του 1996, οργανώσαμε το πρώτο συνέδριό μας στο Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο των Δελφών με γενικό θέμα «Ελλάδα - Ευρώπη - Μειονότητες», στο οποίο συγκεντρώσαμε ουσιαστικά τον κόσμο μας με σκοπό να γνωριστούμε, να συζητήσουμε, να μιλήσουμε, να καταλάβουμε αλλήλους και να αρχίσουμε έναν διεπιστημονικό διάλογο ο οποίος εκτιμούμε ότι είναι, αν όχι από μόνο του ικανό, τουλάχιστον το αναγκαίο εργαλείο προκειμένου να εκπληρώσουμε τους καταστατικούς μας στόχους. Τούτο και έγινε. Αποτέλεσμα είχε την έκδοση της περίληψης των πρακτικών του, στα ελληνικά και στα αγγλικά. Έχω δε να πω, ύστερα από ενάμιση χρόνο, ότι είμαστε πολύ ευχαριστημένοι από τη διάδοση του κειμένου, αλλά ακόμη περισσότερο από τη διάδοση των ιδεών που εκφράζονται σε αυτό.

Δεύτερη δραστηριότητα ήταν η έκδοση ενός συλλογικού τόμου τον οποίο παρουσιάσαμε φέτος τον Ιανουάριο στην Αθήνα με τίτλο *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα, μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών*, του οποίου την επιμέλεια αναλάβαμε ο Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης και εγώ. Το βιβλίο προλόγισε ο καθηγητής Χρήστος Ροζάκης και συμπαραούσαε ο αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών Γιώργος Παπανδρέου, μαζί με τους καθηγητές και ιδρυτικά μέλη του ΚΕΜΟ κ. Ροζάκη και Αλιβιζάτο. Στον τόμο συνέβαλαν επιφανείς επιστήμονες, από πολλούς ακαδημαϊκούς χώρους. Έχω δε να πω, κρίνοντας τόσο από τα εμπορικά αποτελέσματα της διάδοσης του βιβλίου όσο και από το διάλογο ο οποίος έγινε κατά τη διάρκεια της παρουσίαισης, ότι η προσπάθεια μόνο θετικά σχόλια απέσπασε.

Λυπάμαι που ξεκινώ με αυτή τη διαπίστωση, αλλά βλέποντας σήμερα το δημοσίευμα της μεγαλύτερης εφημερίδας της πόλης, της *Ελευθερίας*, να αναφέρει ότι στο ξενοδοχείο αυτό λαμβάνει χώρα «μυστική σύνοδος Βλάχων με σκοπό να δημιουργήσουν βλάχικο κράτος», και ξέροντας ότι ο «δημοσιογράφος» (βάζω τη λέξη σε εισαγωγικά) Γιώργος Μακρής έλαβε από εμάς τους ίδιους δελτίου Τύπου, απογοητεύομαι. Το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος, και ακόμη περισσότερο αυτοί που του παρήγγειλαν, αντιλαμβάνονται την ελευθερία του λόγου και του Τύπου ως ελευθερία στο ψέμα –διότι έτσι εξυπηρετεί το σκοπό διάλυσης αυτής της συνάντησης– με κάνει πραγματικά να προβληματίζομαι για το περιβάλλον στο οποίο ζούμε. Τίποτε άλλο επ' αυτού.

Θα περάσω πολύ σύντομα στο τι κάνουμε σήμερα, σε τι χώρο θα επιχειρήσουμε να κινηθούμε, και μετά θα δώσω το λόγο στους επιστημονικούς υπευθύνους της διημερίδας αυτής, να μας μιλήσουν για τη συγκεκριμένη διοργάνωση.

Το εγχείρημα στο οποίο συμμετέχουμε ξεκινάει από μία ιδέα του περασμένου έτους, η οποία κατατέθηκε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στη Γενική Διεύθυνση ΧΧΙΙ, με τη μορφή προγράμματος με γενικό τίτλο «Γλώσσα και διαφορά». Ο σκοπός είναι να γίνει για πρώτη φορά στο χώρο αυτό μια προσπάθεια καταγραφής τάσεων, γλωσσών και διαθέσεων των ομιλητών από όλες τις λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες στην Ελλάδα, δηλαδή τις γλώσσες πέραν της ελληνικής, οι οποίες για τους λόγους που ανέφερα ήδη έχουν μείνει στο περιθώριο της κοινωνικής έρευνας. Έχουν περιβληθεί με ένα κλίμα αδιαφορίας ή απαιξίας, εχθρότητας ενίοτε και αποστροφής (όχι τόσο η συγκεκριμένη, τα βλάχικα, αλλά οι άλλες), από απόψεις οι οποίες έχουν δημιουργήσει ένα ισχυρότατο ιδεολογικό μπλοκ μέσα στην ελληνική κοινωνία.

Η ιδέα είναι λοιπόν να συγκεντρώσουμε σε ένα χώρο επιστήμονες, ανθρώπους που γνωρίζουμε ότι έχουν λόγο στα δρώμενα μιας συγκεκριμένης γλώσσας, και ανθρώπους οι οποίοι εκφράζουν τον παλμό και τη στάση των ομιλητών της γλώσσας απέναντι στο ζήτημα της επίβιωσης ή της εγκατάλειψής της.

Η πρώτη διημερίδα έγινε το περασμένο Σεπτεμβριο στην Κομοτηνή με αντικείμενο την τουρκική και την πομακική, και κατά γενική ομολογία αντιμετωπίστηκε εξαιρετικά θετικά και από τα δύο περιβάλλοντα της κοινωνίας αυτής.

Φτάνουμε λοιπόν σήμερα να μιλήσουμε για τα βλάχικα. Μία από τις λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες στην Ελλάδα. Το γενικό διαδικαστικό πλαίσιο εξεταστικού να ισχύει: υπάρχει ένα πάνελ προσκεκλημένων οι οποίοι κλήθηκαν για να εκθέσουν τις απόψεις και τις θέσεις τους ακολουθώντας τη δομή του προγράμματος που παρουσιάζεται στο φυλλάδιο και να συμβάλουν στον προβληματισμό που μπορεί να προκύψει από εδώ.

Η όλη πρωτοβουλία, η οποία θα κλείσει με τη διοργάνωση δύο ακόμα επισημονικών διημερίδων –η πρώτη με αντικείμενο τις σλαβικές διαλέκτους που ομιλούνται στην Ελλάδα και η δεύτερη με αντικείμενο τα αρβανίτικα–, θα καταγραφεί και θα δημοσιευτεί υπό την επιμέλεια της οργανωτικής επιτροπής του προγράμματος.

Θέλω να σας ευχαριστήσω και πάλι για την παρουσία σας.

A

Γεωγραφικά, Δημογραφικά και Ιστορικά στοιχεία

Α. ΚΟΥΚΟΥΛΗΣ: Καλημέρα σε όλους σας. Δεν είμαι ειδήμονας για την γλώσσα, δεν μπορώ να πω πολλά πράγματα για τη γλώσσα, αισθάνομαι όμως αρκετά βέβαιος ότι μπορώ να μιλήσω για τα δημογραφικά και τις εγκαταστάσεις των Βλάχων. Έχω ολοκληρώσει μια εργασία, μετά από τρία χρόνια, σε ό,τι αφορά θέματα που σχετίζονται με τα δημογραφικά και τις εγκαταστάσεις των Βλάχων και θα μπορούσα να πω ότι αυτό που χαρακτηρίζει τα δημογραφικά των Βλάχων είναι από τη μια η ύπαρξη μητροπολιτικών εγκαταστάσεων και από την άλλη μια εμφανέστατη διασπορά τους.

Οι μητροπολιτικές εγκαταστάσεις των Βλάχων συγκεντρώνονται κατά μήκος της Πίνδου και, σύμφωνα με τα σημερινά γεωγραφικά και πολιτικά σύνορα των χωρών, η συντριπτική πλειονότητα των μητροπολιτικών οικισμών και των εγκαταστάσεων των Βλάχων βρίσκονται σε ελληνικό έδαφος. Τουλάχιστον ένα 80% των μητροπολιτικών οικισμών των Βλάχων που έχουν μεσαιωνικές ρίζες, ρίζες που χάνονται μέσα στους αιώνες, βρίσκονται στην Ελλάδα. Ένα μικρότερο ποσοστό, αλλά σίγουρα παρρηκμασμένο, βρίσκεται στη Βόρεια Ήπειρο, στην περιοχή της Μοσχόπολης. Από τις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες, μονάχα δύο μητροπολιτικοί οικισμοί βρίσκονται στην πΓΔΜ. Είναι το Γκόπεσι και η Μιλόβιστα. Δεν μπορούμε να μιλάμε για την ύπαρξη μητροπολιτικών οικισμών των Βλάχων στη Βουλγαρία, τη Σερβία και τη Ρουμανία. Οι Βλάχοι που ζουν σε αυτές τις τρεις χώρες βρέθηκαν εκεί με τη διασπορά.

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ
ΕΣΤΙΕΣ
ΚΑΙ ΔΙΑΣΠΟΡΑ
ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

Οι μητροπόλεις των Βλάχων συγκεντρώνονται στη συντριπτική τους πλειονότητα κατά μήκος της Πίνδου. Θα μπορούσαμε να τους χωρίσουμε σε οικισμούς, όπως η ομάδα του Ασπροποτάμου μαζί με την ορεινή Καλαμπάκα, οι

βλάχικοι οικισμοί του νότιου Μαλακασίου, οι βλάχικοι οικισμοί της χώρας Μετσόβου, οι βλάχικοι οικισμοί της περιοχής Γρεβενών (τόσο τα ημνομαδικά όσο και τα μόνιμα χωριά), οι βλάχικοι οικισμοί του Βλαχοζάγορου, (δηλαδή του ανατολικού Ζαγορίου), οι βλάχικοι οικισμοί της Κόνιτσας, οι βλάχικοι οικισμοί του Γράμμου (που στο μεγαλύτερο ποσοστό τους έχουν διαλυθεί) και οι βλάχικοι οικισμοί του Ολύμπου. Εκτός των ελληνικών συνόρων υπάρχουν διαλυμένοι σήμερα και διεσπαρμένοι οι βλάχικοι οικισμοί του Νταγκλί και της Κολόνιας, και οι βλάχικοι οικισμοί της περιοχής Μοσχόπολης, Κορυτσάς, όπως επίσης και η ομάδα της βορειοδυτικής Μακεδονίας.

Αυτοί είναι οι οικισμοί που συγκεντρώνουν πραγματικά τις μητροπολιτικές εστίες των Βλάχων. Είναι κάτι που συνήθως ξεχνιέται στις διάφορες μελέτες: ότι από τη μια έχουμε να κάνουμε με μητροπολιτικούς οικισμούς και, από την άλλη, με μια διασπορά. Τα δύο αυτά δεδομένα θα πρέπει να ζυγιστούν και να εκτιμηθούν ανάλογα με την αξία τους. Δεν νομίζω ότι έχω να πω κάτι περισσότερο αυτή τη στιγμή. Το δικό μου συμπέρασμα είναι πως σήμερα, στην Ελλάδα, υπάρχει ένα μεγάλο πλήθος νεότερες εγκαταστάσεις σε διοικητικά, οικονομικά και αστικά κέντρα, αλλά και εγκαταστάσεις που εξελίχθηκαν από χεμαδιά σε μόνιμες, στις περιοχές του κάμπου, παράλληλα όμως με τη μακροαίωνα επιβίωση των μητροπολιτικών οικισμών.

Αυτό το φαινόμενο που παρατηρείται στην Ελλάδα δεν υπάρχει σε άλλες χώρες. Υπάρχουν πολλοί βλάχικοι οικισμοί και εγκαταστάσεις εκτός της Ελλάδας αλλά στη συντριπτική τους πλειονότητα είναι αποτέλεσμα της διασποράς των Βλάχων από το 1769 και μετά. Το 1769 θεωρείται ένα ιστορικό ορόσημο για τη χωροθέτηση των βλάχικων οικισμών και εγκαταστάσεων στη βαλκανική. Από το 1769 και μετά, δηλαδή από την πρώτη «καταστροφή» της Μοσχόπολης, έχουμε μια διασπορά των Βλάχων που φτάνει μέχρι την κεντρική Ευρώπη και νότια μέχρι την Πελοπόννησο. Με τα προηγούμενα θέλησα συνοπτικά να τονίσω την ύπαρξη και την επιβίωση των μητροπολιτικών οικισμών και την παράλληλη παρουσία μιας διασποράς. Ευχαριστώ.

Σ. ΜΠΕΗΣ: Ασχολούμαι κυρίως με την επιστημονική καταγραφή της βλάχικης γλώσσας όπως μιλιέται σήμερα, κυρίως με το ιδίωμα του Μετσόβου. Η καταγραφή αυτή γίνεται με τις αρχές της σύγχρονης γλωσσολογίας, περιλαμβάνει μια φωνητική, μορφολογική ανάλυση, και ίσως το πιο ενδιαφέρον κομμάτι της δουλειάς μου είναι αυτό που αφορά την προβληματική μιας γλώσσας που πεθαίνει στην Ελλάδα σήμερα: δηλαδή η κοινωνιογλωσσολογική εκείνη προοπτική που δείχνει με ποιο τρόπο η μια γλώσσα αντικαθίσταται από μια άλλη.

Είμαι λιγότερο ειδικός από άλλους για να μιλήσω για γεωγραφικά, δημογραφικά και ιστορικά στοιχεία. Η κατάρτισή μου περισσότερο αφορά την κατάσταση και τη χρήση της γλώσσας. Εκείνο που θα μπορούσα να πω είναι ότι στη σημερινή εποχή τα δεδομένα έχουν αλλάξει. Το καινούργιο δεδομένο που έχει προστεθεί είναι το ενδιαφέρον της Ε.Ε. για την καταγραφή και τη συντήρη-

ση των λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών μέσα στις χώρες της Ε.Ε. Για τα υπόλοιπα, θα προτιμήσω να μιλήσω περισσότερο για τα θέματα που θα προκύψουν κατά τη διάρκεια της συζήτησης.

N. TRIFON: Μία από τις ιδιαιτερότητες του βλάχικου ζητήματος συνίσταται στην απουσία αναγνώρισης από έναν επίσημο ή και επιστημονικό λόγο. Θα πρέπει καταρχάς να τονίσουμε ότι το βλάχικο ζήτημα δεν είναι εθνικό, και

**ΔΙΛΣΙΠΟΡΑ ΚΑΙ
ΔΥΣΚΟΛΙΑ ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΥ
ΤΩΝ ΒΛΑΧΙΚΩΝ
ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ**

στις ημέρες μας, την εποχή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η προσέγγισή του θα πρέπει να τεθεί με νέους όρους. Δεν μπορούμε όμως να αρνηθούμε ότι αυτό το ζήτημα, αν και δεν είναι αυστηρά εθνικό, στερείται διαστάσεων πολιτικών και εθνικών. Αυτό που καθιστά μοναδική τη βλάχικη ιδιαιτερότητα είναι ότι δεν μεταμορφώθηκε σε ένα συνεπές εθνικιστικό κίνημα, όπως οι άλλες ιδιαιτερότητες της περιοχής. Και αυτό είναι πολύ σημαντικό. Η απουσία εθνικιστικού οράματος ή έστω σχεδίου αυτονομίας για τους Βλάχους τον τελευταίο αιώνα οφείλεται στην διασπορά, την κινητικότητα τους, καθώς και στη φύση των δραστηριοτήτων που ασκούσαν. Από ένα σημείο και ύστερα, οι Βλάχοι λειτούργησαν όχι μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας εδαφικής λογικής –ειδικότερα στις δύσβατες ορεινές τους εγκαταστάσεις, οι οποίες αποτελούσαν τις βασικές ζώνες πληθυσμιακής συνοχής τους– αλλά μέσα στο πλαίσιο μιας λογικής δικτύων διαπροσωπικών επαφών, μεταφορών, εμπορίου, διαμονής, κλπ. Αυτές οι δύο λογικές αλληλοτροφοδοτούνται συνεχώς, ως ένα σημείο τουλάχιστον, καθώς οι ομάδες των χειροτεχνών και κτηνοτρόφων βλάχων ξεπερνούσαν ήδη τα σύνορα τα οθωμανικής αυτοκρατορίας. Έχουμε δηλαδή να κάνουμε με μια μειονότητα η οποία ήταν οργανωμένη με τρόπο που δεν είχε συνέχεια μέσα στο χώρο, βάσει αυτού του ιδιόμορφου δικτύου. Η εμφάνιση των εθνικών συνόρων και οι διαδοχικές τους τροποποιήσεις αποτέλεσαν ουσιαστικό εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των ανθρώπων και των κοπαδιών, κυκλοφορία που έως τότε ήταν η εγγύηση της ευημερίας. Το χάσμα ανάμεσα στα συμφέροντα, την αντίληψη για τον κόσμο και τους πόθους της βλάχικης αστικής τάξης των πόλεων (συχνά πολύ δυνατή αλλά πάντα απομονωμένη) και του πληθυσμού των παραδοσιακών εγκαταστάσεων, χάσμα που αποτελούσε αναπόφευκτη συνέπεια αυτής της διπλής λογικής, βάραινε.

K. ΝΤΙΝΑΣ: Εγώ θα ήθελα, πάνω σε αυτά που είπε ο κ. Τρίφον, να εκφράσω μερικές σκέψεις. Κυρίως θα ήθελα να μας διευκρινίσει, με έναν σαφέστερο τρόπο, τι εννοεί με τον όρο «μειονότητα». Ο όρος είναι αρκετά φορτισμένος, τουλάχιστον όπως τον ξέρουμε στην ελληνική πραγματι-

**ΙΔΙΟΜΟΡΦΙΕΣ ΤΗΣ ΧΡΗΣΗΣ
ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ
ΚΑΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ
ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΣΥΡΡΙΚΝΩΣΗΣ**

κότητα, και δεν ξέρω αν μπορούμε να τον χρησιμοποιούμε με την πολύ ευρεία έννοιά του ή αν πρέπει να τον προσδιορίσουμε, προκειμένου να αρχίσουμε να συνηγορούμε για το πώς τον αντιλαμβάνεται ο καθένας. Ένα άλλο ζήτημα το οποίο έθεσε ο κ. Τρίφον είναι ότι το θέμα, όπως αυτός το αντιλαμβάνεται, έχει

πολιτικές διαστάσεις. Αυτές τις πολιτικές διαστάσεις επίσης θα ήθελα να μας διευκρινίσει πώς τις αντιλαμβάνεται, για να πάρουμε κι εμείς αντιστοίχως θέση.

Μετά από αυτές τις εισαγωγικές διευκρινίσεις θα ήθελα να έρθω στο θέμα της χρήσης της γλώσσας – ο χώρος αυτός είναι πιο κοντά στα δικά μου ενδιαφέροντα. Καταρχάς θα ήθελα να πω ότι οι βλαχόφωνοι του ελληνικού χώρου ήταν πάντοτε δίγλωσσοι, χρησιμοποιούσαν τα βλάχικα ως δεύτερη γλώσσα, δηλαδή ήταν και ελληνόφωνοι. Αυτό συνέβαινε με τη συντριπτική πλειονότητα, τουλάχιστον απ' ό,τι μπορούμε να ξέρουμε.

Απ' ό,τι επίσης μπορούμε να ξέρουμε, γραπτή μορφή σε επίπεδο καθημερινών ανταλλαγών της βλάχικης γλώσσας δεν υπήρξε. Υπάρχει μόνο σε επιστημονικό επίπεδο για την καταγραφή κάποιων πολιτιστικών στοιχείων όπως τραγούδια, παραμύθια, κλπ. Ο λόγος είναι ότι οι βλαχόφωνοι του ελληνικού χώρου επικοινωνούσαν, όταν χρειάζοταν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους (και όσοι από αυτούς ήξεραν γράμματα επικοινωνούσαν), στα ελληνικά.

Η χρήση της γλώσσας μέσα στους βλάχικους οικισμούς γνώρισε κάποιες διακυμάνσεις και νομίζω ότι το καθοριστικό σημείο, από το οποίο αρχίζει μια ραγδαία συρρίκνωση της χρήσης της γλώσσας, είναι η προσπάθεια της ρουμανικής προπαγάνδας από τα τέλη του περασμένου και τις αρχές του αιώνα που διανύουμε, να δώσει πολιτικές διαστάσεις στα θέματα των Βλάχων και να προσεταιριστεί αυτή τη γλωσσική ομάδα θεωρώντας τους Ρουμάνους αλύτρωτους αδελφούς. Γεννήθηκαν –αυτά είναι γνωστά, δεν χρειάζεται να τα πούμε σαν να τα λέμε για πρώτη φορά– πολύ έντονα προβλήματα μέσα στις βλάχικες κοινότητες, δημιουργήθηκε ένας διαχωρισμός μεταξύ αυτών οι οποίοι αποδέχθηκαν –και είναι ευτυχώς πάρα πολύ λίγοι– αυτή την προσπάθεια των Ρουμάνων να τους προσεταιριστούν εθνικά και εκείνων οι οποίοι αντέκρουσαν αυτή την προσπάθεια. Έτσι, συνέβησαν ρήξεις μέσα στις ίδιες τις γλωσσικές κοινότητες, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα να διαλυθούν ακόμη και συνοικέσια, να χαλάσουν ακόμη και οικογενειακές ή φιλικές σχέσεις. Αποτέλεσμα αυτού ήταν στη συνέχεια να προσπαθούν οι Βλάχοι να ξεχάσουν ακόμη και τη γλώσσα τους, γιατί αποτελούσε ένα στοιχείο με το οποίο τους προσδιόριζαν αυτοί που ήθελαν να τους προσδιορίζουν για άλλους λόγους, και όχι για αυτό το οποίο πράγματι ήταν.

Ένας δεύτερος ουσιαστικός λόγος που οδηγεί το βλάχικο ιδίωμα σε βαθμιαία υποχώρηση και πιθανότατα εξαφάνιση το επόμενο διάστημα έχει να κάνει με τον εκσυγχρονισμό των κοινωνιών. Περάσαμε πια σε κοινωνίες που είναι πολύ πιο ανοιχτές από ό,τι ήταν παλαιότερα. Άρχισαν να γίνονται γάμοι όχι μόνο μεταξύ των διπλανών χωριών, αλλά και μεταξύ ανθρώπων που δεν έχουν καμία σχέση με το γλωσσικό αυτό ιδίωμα· επομένως, αν μπει στην οικογένεια έστω και ένας που δεν μιλάει βλάχικα, μοιραία όλοι οι υπόλοιποι, για λόγους προφανείς, εγκαταλείπουν το ιδίωμα και μιλούν στα ελληνικά. Και αυτό βέβαια οδηγεί βαθμιαία σε υποχώρηση του ιδιώματος.

Θα αναφέρω ένα πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα από το χωριό μου, τη

Σαμαρίνα. Θυμάμαι, πολύ μικρό παιδί, γύρω στη δεκαετία του '70, να μιλούν το 80% στους δρόμους βλάχικα. Αν πάει κανείς σήμερα στη Σαμαρίνα, δεν θα ακούσει περισσότερο από το 10-15% (χωρίς να θέλω να είμαι απόλυτος με τα νούμερα), των ανθρώπων στο δρόμο να μιλά βλάχικα. Αυτό σημαίνει ότι πάμε σε μια κοινωνία η οποία σιγά σιγά όλες αυτές τις λιγότερο ομιλούμενες γλώσσες θα τις αντικαταστήσει με μια γλώσσα περσιωπής, που στην προκειμένη περίπτωση είναι η ελληνική.

Ν. ΚΑΤΣΑΝΗΣ: Η πρώτη παρατήρηση που θα ήθελα να κάνω είναι διαδικαστική. Είμαι της γνώμης ότι μπλέκονται πάρα πολλά θέματα, τα οποία δεν συνδέονται με τη θεματολογία που υπάρχει εδώ. Οπότε θα έχουμε έναν κυκεώνα ιδεών, γνωμών και προτάσεων, και δεν θα βγάλουμε άκρη.

*ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ
ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ.
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ
ΚΑΙ ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ*

Εγώ θα περιοριστώ στο θέμα όπως ακριβώς τίθεται από το πρόγραμμα: «Οι μητροπολιτικές εγκαταστάσεις και η διασπορά των Βλάχων». Πράγματι, οι μητροπολιτικές εγκαταστάσεις είναι στην Ήπειρο, από την Άνω Μακεδονία μέχρι την Αιτωλία. Είναι γνωστά αυτά τα πράγματα. Από εκεί και πέρα έχουμε δύο βασικές εξόδους από τις μητροπολιτικές εγκαταστάσεις: μία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και μία μετά. Σχετικά με την έξοδο που γίνεται στα χρόνια της Τουρκοκρατίας: εδώ έχουμε μια διασπορά η οποία είναι δύο ειδών κι αυτή: η μία είναι μέσα στον ελληνικό χώρο, και κυρίως αφορά τους ποιμενοβίους Βλάχους, και η άλλη διασπορά αφορά κυρίως τους εμπόρους, τους αστικοποιημένους καταρχάς Βλάχους, οι οποίοι πηγαίνουν σε όλες τις βαλκανικές χώρες. Η δεύτερη διασπορά είναι αυτή που γίνεται μετά την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους. Και πάλι η διασπορά αυτή είναι εσωτερική. Έχουμε μια κατεύθυνση προς την κεντρική Μακεδονία και τη Θράκη. Δηλαδή, ξεκινούν πάλι από την Ήπειρο, και κυρίως από τις μητροπολιτικές εγκαταστάσεις και από τις εγκαταστάσεις οι οποίες είχαν γίνει την εποχή της Τουρκοκρατίας, και από κει και πέρα έχουμε ένα διαφορετικό είδος εγκαταστάσεων. Δεν είναι οι ποιμενοβίοι μονάχα οι οποίοι εγκαταλείπουν τις εστίες τους, αλλά είναι και οι αστικοποιημένοι Βλάχοι. Δηλαδή χωριά όπως το Πισοδέρι και το Νυμφαίο, που ήταν καθαρά αστικοποιημένα χωριά, εγκαταλείπονται καθ' ολοκληρία και μεταβαίνουν στις πόλεις. Αυτή τη στιγμή έχουμε διασπορά από τις μητροπολιτικές εγκαταστάσεις των Βλάχων σε όλο τον βορειοελλαδικό χώρο, σε όλη την Ήπειρο και τη Θεσσαλία.

Οι καινούργιες αυτές εγκαταστάσεις έχουν δύο χαρακτηριστικά. Καταρχάς, δεν είναι συμπαγείς. Έτσι, το πρώτο χτύπημα που έρχεται στους βλάχικους πληθυσμούς είναι ακριβώς ότι αυτοί αναγκάζονται πλέον να διασπείρονται μέσα σε άλλους πληθυσμούς, με όλες τις συνέπειες που έχει αυτό. Η δεύτερη συνέπεια είναι ότι ξεπερνούνται ορισμένες αρχές των Βλάχων. Παραδείγματος χάρη, η ενδογαμία: ο Βλάχος έπρεπε να παντρευτεί Βλάχα, και το αντίστροφο. Από εδώ και πέρα σπάνε αυτά τα ταμπού. Αυτό είναι το δεύτερο χτύπημα για

την ιστορία των Βλάχων. Εδώ όμως υπάρχουν και διστάμενες γνώμες, τις οποίες δεν θα έπρεπε να αναλύσουμε τώρα. Υπάρχουν μερικοί που υποστηρίζουν ότι έπρεπε να διατηρήσουμε τις παλιές μας εγκαταστάσεις, την παλιά μας ζωή, την ενδογαμία, κλπ. Υπάρχει και η αντίθετη άποψη, ότι εάν δεν υπήρχε κάποια πρόοδος, εάν δεν υπήρχε κάποια ενσωμάτωση μέσα στην κυρίαρχη κοινωνία, τότε θα είχαμε την τύχη που είχαν οι τουρκόφωνοι της δυτικής Θράκης και οποιουδήποτε άλλο.

Οι καινούργιες εγκαταστάσεις και η διασπορά απέβη εις βάρος του βλάχικου στοιχείου. Και μπορούμε να πούμε ότι συνετέλεσε ώστε και γλωσσικά πλέον να αρχίσει η παρακμή της βλάχικης γλώσσας.

T. WINNIFRITH: Λυτάμαι που πρέπει να μιλήσω στα αγγλικά. Έχω σπουδάσει λατινικά και αρχαία ελληνικά στο πανεπιστήμιο, που μου χρησίμευσε στο να μπορώ να καταλάβω τα βλάχικα αλλά όχι και στο να μπορώ να σας μιλήσω τώρα. Οι μεγάλοι άγγλοι ερευνητές των Βλάχων, ο Wace και ο Thomson, είχαν και εκείνοι την ίδια

**Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ
ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΚΗΣ
ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΗΜΕΡΑ**

εκπαίδευση.

Είναι παράξενο το ότι, παρόλο που ένας εμφύλιος και δύο παγκόσμιοι πόλεμοι επηρέασαν τόσο την ιστορία, οι δύο αυτοί επιστήμονες μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως οδηγοί για τις εγκαταστάσεις των Βλάχων και σήμερα. Αυτό δείχνει πόσο μεγάλη αγάπη έχουν ακόμη οι Βλάχοι για τα χωριά τους. Πρέπει όμως να ομολογήσω ότι επισκεπτόμενος αυτά τα χωριά τα βρήκα πολύ μικρότερα απ' ό,τι αναφέρονται από τους δύο άγγλους ερευνητές. Στα περισσότερα χωριά οι μεγάλοι άνθρωποι μπορούσαν να μιλήσουν τα βλάχικα, οι άνθρωποι μέσης ηλικίας τα καταλάβαιναν αλλά δεν τα μιλούσαν, ενώ τα μικρά παιδιά προτιμούσαν να μιλάνε μαζί μου στα αγγλικά. Φαίνεται λοιπόν ότι αυτή τη στιγμή η γλώσσα βρίσκεται σε φάση παρακμής. Παρ' όλ' αυτά έχω ένα μήνυμα ελπίδας να σας δώσω.

Έχουμε και στα βρετανικά νησιά μειονοτικές γλώσσες. Ουαλικά, κέλτικα της Σκωτίας και ιρλανδικά. Η κυβέρνηση πραγματικά προσπαθεί πολύ να βοηθήσει αυτές τις γλώσσες. Είναι όμως πολύ δύσκολο γιατί και αυτές οι γλώσσες, όπως τα βλάχικα, έχουν διαφορετικές διαλέκτους. Εξάλλου βλάχικα μιλιούνται και σε άλλες βαλκανικές χώρες αλλά και εκεί υπάρχουν σημαντικά προβλήματα λόγω της εγκατάλειψης των χωριών για την εγκατάσταση σε διαμερίσματα σε μεγάλες πόλεις. Εκεί που πραγματικά διατηρούνται εκκλησιαστικά τα βλάχικα είναι η Αλβανία. Στην Αλβανία, παρ' όλες τις τρομερές κρατικές παρεμβάσεις, οι Βλάχοι με κάποιο τρόπο διατήρησαν τη γλώσσα τους. Πιστεύω ότι με το άνοιγμα των συνόρων θα υπάρξει δυνατότητα για κάποια διακρατική συνεργασία. Εγώ όμως είμαι Άγγλος, δεν είμαι καν Βλάχος και το μόνο που μπορώ να δώσω είναι μια στήριξη, ηθική περισσότερο, για τη διατήρηση της βλάχικης. Ευχαριστώ πάρα πολύ.

Λ. ΜΠΑΛΤΣΙΩΓΗΠΣ: Θα ήθελα να κάνω μια παρατήρηση αναφορικά με τη γλώσσα στις μητροπολιτικές και στις νέες εγκαταστάσεις. Αυτή τη στιγμή το μεγαλύτερο κομμάτι των ομιλητών δεν βρίσκεται στις μητροπολιτικές εγκαταστάσεις, αλλά σε πόλεις. Πιστεύω δε, ύστερα από την ενασχόλησή μου με το ζήτημα, ότι τα βλάχικα αποτελούν μάλλον τη μεγάλη εξαίρεση σε σχέση με τα αρβανίτικα και τις σλάβικες διαλέκτους της Μακεδονίας. Μιλώντας εμπειρικά, έχω δει ότι ενώ τα αρβανίτικα και (λιγότερο) οι σλαβικές διάλεκτοι εγκαταλείπονται αυτόματα από τους ομιλητές όταν εγκαθίστανται στις πόλεις, τα βλάχικα αντιθέτως παρουσιάζουν μια σημαντικά μεγάλη αντίσταση σε σχέση με τις άλλες δύο γλώσσες. Αυτό, νομίζω, είναι ένα ζήτημα το οποίο δεν έχει προσεχθεί αρκετά. Θα φέρω το παράδειγμα, για να γίνω πιο κατανοητός, των εγκαταστάσεων της Κουτσούφλιανης στα Εξάρχεια των Αθηνών, όπου σε μερικά τετράγωνα έχουμε ακόμη –δεν είμαι γλωσσολόγος για να πω αν αυτοί είναι επαρκείς ομιλητές– παιδιά της ηλικίας των 20 χρονών τα οποία μπορούν να εκφραστούν στα βλάχικα. Αυτή την παρατήρηση προς το παρόν. Ευχαριστώ.

[ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ: Ο Νομάρχης Λάρισας κύριος Φλώρος.]

Γ. ΦΛΩΡΟΣ: Όταν η μητέρα μιλάει βλάχικα, τότε φυσικά τα παιδιά μαθαίνουν βλάχικα. Εγώ έχω υπόψη μου την αδερφή μου, της οποίας ο άντρας ήταν Βλάχος. Τα παιδιά της δεν έμαθαν βλάχικα διότι η αδερφή μου δεν ήξερε βλάχικα. Δεν μπορούσαν να μιλήσουν βλάχικα μέσα στο σπίτι. Όπως είπε και ο κύριος Κατσάνης προηγουμένως: από τότε που άρχισαν να παντρεύονται γυναίκες ή άντρες μη Βλάχους, εκλείπει σιγά σιγά και η γλώσσα. Δεν μαθαίνουν τα παιδιά. Ενώ αντίθετα, όταν και οι δύο γονείς είναι βλαχόφωνοι, τότε τα παιδιά μαθαίνουν τη γλώσσα. Αυτό σαν απλή παρατήρηση.

Λ. ΚΟΥΚΟΥΔΗΠΣ: Θα ήθελα να προσθέσω κάτι σε σχέση με αυτό που επισήμανε ο κύριος Μπαλτσιώτης για την επιβίωση της χρήσης της βλάχικης γλώσσας στα βλάχικα κέντρα. Ίσως, σκεπτόμενοι στερεοτυπικά περί Βλάχων, σχετίζουμε τους Βλάχους περισσότερο με νομαδοκτηνοτροφικές κοινότητες. Ο κύριος Κατσάνης ήδη επισήμανε το γεγονός ότι η ύπαρξη αστικών βλάχικων πληθυσμών ίσως είναι τόσο παλιά όσο και η ύπαρξη των νομαδοκτηνοτροφικών. Η επιβίωση της βλάχικης γλώσσας στα αστικά κέντρα δεν είναι νεοφανές φαινόμενο, κατά τη γνώμη μου. Οι Βλάχοι αποτέλεσαν αναπόσπαστο στοιχείο της ανάπτυξης της αστικής τάξης, και μάλιστα θα πρέπει να παραδεχθούμε ότι αποτέλεσαν και ένα σημαντικό κομμάτι, σημαντικό τμήμα του όγκου της ελληνορθόδοξης αστικής τάξης στις οθωμανικές πόλεις.

Η χρήση της βλάχικης γλώσσας σε αστικά κέντρα είναι παλαιότερη ίσως από τη χρήση των αρβανίτικων ή σλαβικών μέσα σε αστικά κέντρα. Η δυνατότητα της επιβίωσης αυτής της γλώσσας για τους Βλάχους είχε να αντιμετωπίσει πολύ καλύτερες συνθήκες. Εξάλλου, τα κύματα των εγκαταστάσεων στα αστικά κέντρα αλληλοδιαδέχτηκαν το ένα το άλλο.

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

Δεν θα πρέπει ποτέ να ξεχνάμε την ταυτόχρονη συνύπαρξη –δυστυχώς δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε από πότε ακριβώς– τόσο αστικών βλάχικων πληθυσμών όσο και νομαδοκτηνοτροφικών. Για να μην αναφερθώ σε αποδεικτικά στοιχεία αυτής της θέσης, θα ήθελα να προχωρήσω περισσότερο στα δημογραφικά των Βλάχων.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις κατά τη διάρκεια της εργασίας μου, κατέληξα στο συμπέρασμα ότι στις αρχές του εικοστού αιώνα, στις τέσσερις βαλκανικές χώρες όπου σήμερα υπάρχουν Βλάχοι, δηλαδή Ελλάδα, Αλβανία, πΓΔΜ και Βουλγαρία, υπήρχαν τουλάχιστον 200.000 Βλάχοι. Κάποιος θα μπορούσε να διαφωνήσει και να αναφέρει μεγαλύτερα νούμερα. Υπάρχουν νούμερα της τάξης των 800.000, των 500.000 και ενδιάμεσων πληθυσμών. Αισθάνομαι όμως πραγματικά σίγουρος να μιλήσω για έναν αριθμό τουλάχιστον 200.000 Βλάχων στις αρχές του αιώνα, και μάλιστα σε εποχές που η αφομοίωση των Βλάχων δεν είχε προχωρήσει σε τέτοιο βαθμό. Ίσως υπήρχαν πληθυσμοί που ήδη είχαν αφομοιωθεί, αλλά στις αρχές του αιώνα υπήρχαν κατά τη γνώμη μου τουλάχιστον 200.000 Βλάχοι. Αυτό είναι κατά τη γνώμη μου το πιο ασφαλές νούμερο.

Εάν βασιστούμε απλώς και μόνο στη στατιστική του Weigand (η οποία όπως και άλλες πολλές δεν χαρακτηρίζεται από πληρότητα), μετά το 1912, βλέπουμε ότι από τους 160.000, οι οποίοι καταγράφονται λεπτομερέστατα, οι 102.000, δηλαδή τα δύο τρίτα του πληθυσμού τον οποίο ο Weigand κατέγραψε, βρίσκονται να έχουν την ταυτότητα του έλληνα πολίτη, πέρα από την ταυτότητα των συστατικών μελών της ρωμιοσύνης που ήδη είχαν. Από τους 160.000 Βλάχους λοιπόν, οι 102.000 βρέθηκαν στην Ελλάδα. Οι 30.000 βρέθηκαν στην πΓΔΜ, οι 15.000 –και ίσως είναι ένας μικρός αριθμός– στην Αλβανία, 10.000 περίπου στη Βουλγαρία και διεσπαρμένοι λίγο βορειότερα στη Βοσνία και στη Σερβία.

Αυτά τα νούμερα δεν μπορούμε να τα δεχτούμε από μόνα τους. Αν συγκρίνουμε τα στοιχεία του Weigand με στοιχεία που μας δίνει το Πατριαρχείο και με στοιχεία που μας δίνουν σλαβικές πηγές όπως ο Kančev, ο Brankof, ο Gorđenič, παρατηρούμε ότι όλες αυτές οι πηγές λίγο-πολύ συμφωνούν μεταξύ τους. Μόνη εξαίρεση είναι η στατιστική του Rubin, που είναι γνωστή ως στατιστική του Απόστολου Μαργαρίτη, και η οποία ανεβάζει στο διπλάσιο ή τριπλάσιο τα νούμερα που δίνουν οι αντίπαλες παρατάξεις.

Κατά τη γνώμη μου, από τη στιγμή που βλέπουμε να συμφωνούν το Πατριαρχείο με τον Weigand, ως δύο αντίπαλα δέη, γνωρίζοντας την έντεχνη καλλιέργεια εντυπώσεων για μεγαλύτερα νούμερα από την πλευρά του Rubin, και φυσικά του Μαργαρίτη, συμπεραίνω ότι οι Βλάχοι στις αρχές του αιώνα δεν ήταν περισσότεροι από 200.000. Οι Thomson και Wace αναφέρουν 500.000, αλλά αυτό είναι ένα νούμερο που μας το δίνουν δίχως την αναλυτική καταγραφή των οικισμών.

Θα ήθελα να αναφερθώ επίσης στο ζήτημα για το οποίο ήδη έγινε λόγος με συγκεκριμένα παραδείγματα συνθηκών επιβίωσης της γλώσσας. Να περάσω σε συγκεκριμένα παραδείγματα πόλεων. Λόγου χάρη, το παράδειγμα της Βέροιας.

Για μένα, η Βέροια και τα Τρίκαλα είναι δύο πόλεις στην Ελλάδα με τις μεγαλύτερες σήμερα αστικές συγκεντρώσεις βλάχικου πληθυσμού. Η ύπαρξη της δράσης της ρουμανικής προπαγάνδας στη Βέροια έφτασε μέχρι και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στα Τρίκαλα ποτέ μα ποτέ δεν πήρε διαστάσεις. Βλέπουμε ότι τόσο στη μία πόλη όσο και στην άλλη, η γλωσσική κατάσταση είναι η ίδια.

Ήθελα να πω με αυτό ότι η λειτουργία της ρουμανικής προπαγανδιστικής μηχανής δεν ενίσχυσε ουσιαστικά ούτε έφερε θεαματικά αποτελέσματα στην ενίσχυση της βλάχικης ταυτότητας και στην ενίσχυση της χρήσης της γλώσσας. Νομίζω ότι οι θέσεις των αρχών απέναντι στη γλώσσα, όποιες και αν ήταν αυτές, ιδιαίτερα την περίοδο του Μεσοπολέμου δεν λειτούργησαν αρνητικά για την επιβίωση της γλώσσας. Αυτό που ουσιαστικά λειτούργησε αρνητικά για την επιβίωση της γλώσσας ήταν ο εκμοντερνισμός των ίδιων των Βλάχων.

Η γλώσσα χάθηκε περισσότερο λόγω της στάσης των Βλάχων απέναντι στην ίδια τους τη γλώσσα από ό,τι των αρχών απέναντι της. Διότι κανένας δεν μπορούσε να σταματήσει τη χρήση της γλώσσας στην οικογενειακή επικοινωνία. Όταν μάλιστα οι γυναίκες εγκατέλειψαν τη γλώσσα, η γλώσσα αφέθηκε.

**ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΚΑΙ ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΗΣ
ΒΛΑΧΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ**

Θεωρούμε ως δεδομένο ότι οι άντρες ήταν δίγλωσσοι. Το φαινόμενο της διγλωσσίας ήταν ασθενέστερο στις γυναίκες. Ήταν οι γυναίκες αυτές οι οποίες στάθηκαν η αιτία για την εγκατάλειψη τη γλώσσας. Όταν οι γυναίκες έγιναν δίγλωσσες και σταδιακά μονόγλωσσες ελληνόφωνες, η γλώσσα χάθηκε.

Αυτές είναι οι προσωπικές εκτιμήσεις μου κατά τη διάρκεια της έρευνας. Για τα γλωσσολογικά ζητήματα δεν νομίζω ότι μπορώ να εκφράσω άποψη. Νομίζω ότι ο κ. Ντίνας και ο κ. Κατσάνης σαφώς μπορούν να μιλήσουν.

N. TRIFON: Το θέμα τέθηκε με τρόπο αποτελεσματικό από τον κ. Κουκουόδη. Βασικό είναι να εξετάσουμε τη σχέση των Βλάχων με τον εκσυγχρονισμό. Ο εκσυγχρονισμός, ο εκμοντερνισμός της ελληνικής κοινωνίας, κυρίως η επιτάχυνση της αλλαγής της δομής της οικογένειας, ήταν οι βασικότεροι παράγοντες που επέφεραν το τελικό χτύπημα για την εγκατάλειψη της γλώσσας. Το πρόβλημα είναι εάν αυτού του τύπου ο εκσυγχρονισμός μπορούσε να εμποδιστεί ή όχι. Ήδη τον 19ο αιώνα οι Βλάχοι ήταν από τα πλέον εκσυγχρονισμένα στοιχεία των αστικών κέντρων και εν γένει των κοινωνιών όπου ζούσαν.

Σημαντικό, φυσικά, σε κάθε περίπτωση είναι και το θεσμικό πλαίσιο που πηγάζει από την παρέμβαση του κράτους. Έχουμε μια ομογενοποίηση που συντελείται με αφετηρία την παιδεία, το σχολείο και άλλους παράγοντες. Άρα μπορούμε να μιλήσουμε για μια κρατική επέμβαση σ' αυτό τον εκσυγχρονισμό, σ' αυτή την επιτάχυνση. Το πρόβλημα που τίθεται είναι αυτό της διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στην κατάσταση μιας λιγότερο διαδεδομένης γλώσσας και της τοπικής ταυτότητας, εθνοτικής ή όχι. Η περίπτωση της καταλανικής είναι γνωστή. Αυτή η εξέλιξη όμως πάντοτε συνοδεύεται από παρεμβάσεις διοικητικού περιεχομένου.

Το απειλούμενο καθεστώς της βλάχικης αφορά και γλώσσες πολύ περισσότερο διαδεδομένες, αφορά και την ίδια την ελληνική και άλλες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τη στιγμή που τα αγγλικά κερδίζουν έδαφος εις βάρος των υπόλοιπων γλωσσών της. Το θέμα αυτό έχει τεθεί με καθαρό τρόπο από τον κ. Κατσάνη και συμφωνώ απόλυτα με τις απόψεις του.

Κ. ΝΤΙΝΑΣ: Νομίζω ότι επανερχόμαστε συνεχώς στο ίδιο θέμα, δηλαδή στους λόγους για τους οποίους η χρήση της γλώσσας τείνει προς συρρίκνωση και εξαφάνιση. Θα ήθελα να επισημάνω αυτό το οποίο τέθηκε νωρίτερα και στον προηγούμενο κύκλο. Αυτή τη στιγμή, εάν υπάρχει κάτι το οποίο μπορεί να γίνει

για τις λιγότερο ομιλούμενες γλώσσες στην Ευρώπη, και στην προκειμένη περίπτωση για το θέμα το οποίο συζητάμε (για τα βλάχικα στην Ελλάδα) αυτό είναι μια καταγραφή των υπάρχοντων πολιτιστικών στοιχείων που αφορούν τα τραγούδια, τα παραμύθια και την εν γένει γλωσσική κατάσταση που υπάρχει σήμερα. Γιατί σε λίγο καιρό—άλλοι λένε σε 50, άλλοι λένε σε 70, άλλοι σε 100 χρόνια, εγώ πιστεύω πολύ νωρίτερα—οι παθητικοί ομιλητές θα μειώνονται συνεχώς, οι επαρκείς ομιλητές επίσης θα μειώνονται συνεχώς, και θα φτάσουμε κάποια στιγμή να μην μπορούμε ούτε καν καταγραφή σε μουσειακό επίπεδο να κάνουμε. Γι' αυτό, αν πρέπει κάτι να κάνουμε, είναι να καταγράψουμε αυτά τα οποία υπάρχουν σήμερα.

Από κει και πέρα, όλες οι άλλες επιθυμίες ή ευσεβείς πόθοι, για διατήρηση και αναβίωση κλπ. κινούνται στη σφαίρα τη φαντασίας. Δεν είναι δυνατό να γίνει τίποτα παραπάνω.

Ν. ΚΑΤΣΑΝΗΣ: Μπορεί κανένας να μιλήσει από δύο απόψεις. Μπορεί να μιλήσει συναισθηματικά ή να μιλήσει λογικά. Συναισθηματικά δεν μιλάω γιατί θα εξέφραζα απόψεις προσωπικές, ας τις πούμε μη επιστημονικές. Θα μιλήσω σαν γλωσσολόγος. Τι λέει η γλωσσολογία για αυτές τις γλώσσες; Η γλωσσολογία δυστυχώς είναι καταδικαστική. Τόσο τα βλάχικα όσο και άλλα 150 επιμέρους ιδιώματα και γλώσσες στην Ευρώπη βρίσκονται υπό εξαφάνιση. Είναι στο δρόμο της εξαφάνισης. Είτε το θέλουμε είτε δεν το θέλουμε, είτε μας αρέσει είτε δεν μας αρέσει, βαίνουν προς εξαφάνιση.

**ΑΔΥΝΑΜΙΑ
ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ
ΣΤΗ ΣΥΡΡΙΚΝΩΣΗ
ΜΙΑΣ ΓΛΩΣΣΑΣ**

Πώς συνδέονται τα πράγματα με την Ε.Ε. Η Ε.Ε. υποστηρίζει την ενίσχυση όλων των περιθωριακών γλωσσών, με την προϋπόθεση ότι δεν θα προκαλέσουν πολιτικές διαταραχές. Και αυτό είναι το μήνυμα που περνάει στον πολύ κόσμο: ότι η Ε.Ε. εν-

διαφέρεται για τις μικρές γλώσσες, για τις ασθενείς γλώσσες όπως τις λέμε στη γλωσσολογία.

Από την άλλη μεριά όμως φαίνεται και η υποκρισία της Ε.Ε. Το 1994 ο γάλλος υπουργός Ευρωπαϊκών Υποθέσεων προτείνει πέντε γλώσσες εργασίας στην Ε.Ε. για λόγους οικονομίας. Και ο τελευταίος γλωσσολόγος όμως ξέρει ότι η μετάδοση μιας γλώσσας δεν είναι τόσο ακίνδυνη. Η γλώσσα μεταφέρει

τον πολιτισμό και την ιδεολογία του άλλου, τα ελαττώματα και τα προτερήματα του άλλου. Επομένως, εάν θέλει η Ε.Ε. να συρρικνώσει τις γλώσσες εργασίας της μόνο σε πέντε κυρίαρχες, αυτό σημαίνει ότι πρέπει να αποκτήσουμε τη νοοτροπία και την πολιτιστική ταυτότητα των πέντε αυτών γλωσσών που θα επικρατήσουν.

Και εδώ υπάρχει η αντίφαση. Από τη μια, η Ε.Ε. θέλει να βοηθήσει τις περιφερειακές και τις λιγότερο ομιλούμενες γλώσσες, και από την άλλη μεριά μάς προτείνει πέντε γλώσσες για οικονομία. Αυτό φυσικά είναι υποκρισία. Η γλώσσα δεν τιθασεύεται ούτε με πολιτικά ούτε με αστυνομικά μέτρα. Η γλώσσα έχει μια αυτόνομη πορεία. Η πορεία αυτών των 150 γλωσσών και ιδιωμάτων δυστυχώς οδηγεί στην εξαφάνισή.

Το πρόβλημα είναι, από εδώ και πέρα εμείς τι κάνουμε, τι θέλουμε να κάνουμε, τι θέλουμε να κερδίσουμε από αυτές τις γλώσσες, τι θέλουμε να διατηρήσουμε και, σε τελευταία ανάλυση, τι μπορούμε; Έγιναν πολλά πειράματα για την αναβίωση και την ενίσχυση αυτών των γλωσσών. Αν κάποιος ξέρει ένα επιτυχημένο πείραμα, ας μου το πει. Ακόμα και τα ουαλικά, νομίζω, δεν μπόρεσαν να περάσουν στη γραπτή μορφή. Αν ξέρει κάποιος ότι με μέτρα πολιτικά, με μέτρα εκπαιδευτικά, μπόρεσε μια γλώσσα να αναβιώσει, εγώ θα το δεχόμουν πολύ ευχαρίστως.

Υπάρχει μια σκληρή πραγματικότητα, μια επιστημονική σκληρή πραγματικότητα: η γλώσσα που δεν έχει το κατάλληλο περιβάλλον, που δεν έχει τον κατάλληλο αριθμό ομιλητών, που δεν έχει ορισμένες προϋποθέσεις, είναι μοιραίο να πεθάνει. Και θα πεθάνουν πάρα πολλές γλώσσες. Το πρόβλημα είναι τι θέλουμε εμείς. Αλλά για να λύσουμε τέτοια προβλήματα πρέπει να βάλουμε το μυαλό μας να δουλέψει, κι εμείς δεν θέλουμε να σκεφτόμαστε εύκολα. Αλλά εάν δεν σκεφτούμε εμείς, θα έρθουν οι υπόλοιποι Ευρωπαίοι, θα σκεφτούν αυτοί και θα μας δώσουν τις οδηγίες έτοιμες, όπως μας τις δίνουν και σε άλλα ζητήματα.

Τ. WINNIFRITH: Τι καταπληκτικό και τι τρομερό θα ήταν εάν όλος ο κόσμος μιλούσε άσχημα αγγλικά. Οι άνθρωποι στην Αγγλία μαθαίνουν ότι δεν αρέσκονται να μαθαίνουν ουαλικά, γιατί θέλουν να μάθουν γερμανικά και γαλλικά. Υπάρχει όμως επιστημονική μαρτυρία ότι είναι πιο καλό να μάθεις τρεις γλώσσες παρά να μάθεις μόνο δύο. Πολλοί από τους καλύτερους γλωσσολόγους στην Αγγλία κατάγονται από περιοχές μειονοτικών κελτικών γλωσσών. Έχω ένα άλλο παράδειγμα από τη Μεγάλη Βρετανία. Υπάρχουν δύο γλώσσες στη Μεγάλη Βρετανία που έχουν εξαφανιστεί, τα κορνοουαλικά και τα κελτικά της νήσου του Μαν. Ωστόσο οι άνθρωποι προσπαθούν με κάποιο τρόπο, έστω και τεχνητό, να διατηρήσουν αυτές τις γλώσσες γιατί έχουν στοιχεία, έχουν μαρτυρίες για τις γλώσσες αυτές. Δεν θα υπήρχε καμία αντίφαση στο να προσπαθούσαν επιστήμονες και ερευνητές να διατηρήσουν στοιχεία της παράδοσης και της γλώσσας για τις επόμενες γενιές, έστω και αν η γλώσσα έχει ήδη εξαφανιστεί. Δεν είμαι και τόσο πεπεισμένος ότι η γλώσσα πραγματικά θα εξαφανιστεί όσο ζω. Κοντά

στο Μέτσοβο υπάρχει ένα χωριό, το Ανήλιο, όπου ακόμη και σήμερα, μέχρι και τα παιδιά μιλούν τα βλάχικα. Οπότε τα βλάχικα θα ζήσουν ακόμα για εξήντα τουλάχιστον χρόνια. Υπάρχει ακόμα χρόνος. Ωστόσο το να δημιουργήσει κανείς σχολεία για τα βλάχικα, μπορώ να πω με βεβαιότητα ότι είναι πολύ δύσκολο. Υπάρχουν μια σειρά άλλων εκπαιδευτικών προβλημάτων: ανυπαρξία σχολικών βιβλίων και πληθώρα διαφορετικών διαλέκτων, κάτι που δεν εμφανίζεται στην Ουαλία ή τη Σκοτία. Σας ευχαριστώ πολύ.

Λ. ΜΠΑΛΤΣΙΩΤΗΣ: Θα ήθελα να κάνω μερικά σχόλια ώστε να προκαλέσω το ενδιαφέρον των ομιλητών. Υπάρχει ένα τρανταχτό παράδειγμα από τη σύγχρονη ιστορία, όπου η πολιτική παρέμβαση όχι απλώς διέσωσε μια γλώσσα, αλλά την αναβίωσε ενώ ήταν οβησμένη επί χιλιετία-τουλάχιστον. Πρόκειται για το παράδειγμα των εβραϊκών, γλώσσα που δεν μιλιόταν από κανέναν, παρά μόνο υπήρχε σε ιερά κείμενα και τη μάθαιναν ως νεκρή γλώσσα. Η εβραϊκή έγινε—όπως έγινε, με τις όποιες διαφοροποιήσεις— γλώσσα του επίσημου κράτους, αλλά και τείνει να γίνει σε πολλές περιπτώσεις δεύτερη γλώσσα των Εβραίων της διασποράς. Νομίζω ότι εδώ έχουμε να κάνουμε με μια περίπτωση που μας δείχνει πού μπορεί να οδηγήσει η πολιτική παρέμβαση αναφορικά με τα γλωσσικά ζητήματα και αποκλειστικά ως τέτοιο το αναφέρω.

Δεύτερο σχόλιο: ενώ βλέπουμε ότι στην Ευρώπη οι αριθμοί των ομιλητών στις λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες μειώνονται, το παράδειγμα των ουαλικών αποτελεί μια εξαίρεση. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, η ουαλική είναι η μόνη λιγότερο ομιλούμενη γλώσσα της οποίας παρατηρείται αύξηση των ομιλητών. Αυτό, κατά τη γνώμη μου, δείχνει ότι οι πολιτικές που προέρχονται από τη διοίκηση, και στο βαθμό βέβαια που συνοδεύονται και ενισχύονται από μια ανάλογη στάση των ομιλητών, μπορούν να αλλάξουν τα πράγματα. Γλώσσες που, σύμφωνα με κάποιες επιστημονικές προσεγγίσεις, τείνουν προς εξαφάνιση, μπορεί να αλλάξουν την πορεία τους. Θα θεωρούσα μεθοδολογικά δικαιολογημένο το να ορίσουμε *ex officio*, χωρίς να παίρνουμε υπόψη την ενδεχόμενη αλλαγή των κοινωνικών και πολιτικών περιστάσεων, μια γλώσσα ως χαμένη.

ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΛΗΨΗΣ
ΜΕΤΡΩΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
ΤΩΝ ΛΙΓΟΤΕΡΟ
ΔΙΑΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ

Τα κορνουαλικά και η διάλεκτος της νήσου του Μαν είναι δύο εντελώς διαφορετικές περιπτώσεις από την περίπτωση που μας απασχολεί εδώ. Στην Κορνουάλη η γλώσσα τελεί υπό εξαφάνιση από τον 18ο αιώνα, ενώ στη νήσο του Μαν οι τελευταίες καταγραφές ομιλητών είναι

του 1950. Αναφερόμαστε λοιπόν σε διαφορετικές καταστάσεις που δεν νομίζω ότι σχετίζονται καθ' οιονδήποτε τρόπο με τις λιγότερο ομιλούμενες γλώσσες στην Ελλάδα. Στην περίπτωση δηλαδή της κορνουαλικής, μια ομάδα περίπου 100 ανθρώπων κάποια στιγμή ασχολήθηκε συστηματικά με την αναβίωση της γλώσσας. Στην Ελλάδα το ζήτημα δεν τίθεται έτσι.

Αλλά θα δώσω και ένα παράδειγμα από τον ελληνικό χώρο αναφορικά με τη χρήση των λιγότερο ομιλούμενων γλωσσών. Αν και βρισκόμαστε σε προεπι-

στημονικό επίπεδο από άποψη γλωσσολογίας, περίπου το 1900 στην Ελλάδα (πιστεύω ότι έχει και συγκεκριμένη πολιτική σημασιολόγηση αυτή η άποψη) λέγανε: «Τα αφβανίτικα δεν έχουν μεγαλύτερη διάρκεια ζωής από είκοσι-τριάντα χρόνια». Κι όμως σήμερα ακόμη, στη νότια Ελλάδα υπάρχουν κάποιοι οι οποίοι είναι επαρκείς ομιλητές των αφβανίτικων διαλέκτων, ακόμη και σε σχετικά μικρές ηλικίες. Αυτό, για να προκαλέσω τη συζήτηση.

Δ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ: Είμαι νομικός και ως τέτοιος θα μιλήσω. Από το 1990 και ύστερα, στους διεθνείς θεσμούς στους οποίους ανήκει η Ελλάδα με μια σειρά άλλα ευρωπαϊκά κράτη (και αναφέρομαι καταρχάς στο Συμβούλιο της Ευρώπης, το οποίο το 1990 αριθμούσε 25 και πλέον αριθμεί 40 μέλη, διότι από το 1990 και ύστερα μπήκαν τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, στην Ε.Ε. και στον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη), άρχισε σταδιακά να αναδύεται ένα ενδιαφέρον για τα ζητήματα που άπτονται του αντικειμένου της σημερινής συζήτησης. Είναι προφανές ότι το ενδιαφέρον που δείχνουν οι ευρωπαϊκοί οργανισμοί για τα ζητήματα της διαφορετικότητας πηγάζει καταρχάς από τα τεράστια ζητήματα ασφάλειας τα οποία τίθενται ύστερα από την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Η αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος θεμελιώθηκε σε μια τριπλή λογική.

Η πρώτη είναι η προστασία δικαιωμάτων. Προστασία του δικαιώματος του ατόμου να μιλάει τη γλώσσα που θέλει. Προστασία αυτού του δικαιώματος επειδή το άτομο έχει το φυσικό χάρισμα να έχει δικαιώματα και, ως τέτοιο, διαθέτει την ποιότητα να μιλάει τη γλώσσα που εκφράζει την ταυτότητά του. Έτσι λοιπόν μπαίνουμε σε μια διαδικασία προστασίας μειονοτήτων, προστατεύουμε γλωσσικές μειονότητες, προστατεύουμε εθνικές μειονότητες και μπαίνουμε σε μια διαδικασία πλέον καταγραφής δικαιωμάτων σε ατομικό και, δειλά δειλά, σε συλλογικό επίπεδο.

Η δεύτερη αντιμετώπιση ήταν αυτή που προβλήθηκε κυρίως από τον ΟΑΣΕ. Είναι αυτή η οποία εστιάζεται ως επί το πλείστον στο ζήτημα της ασφάλειας. Δηλαδή, προστατεύουμε κατ' αρχήν τα δικαιώματα γιατί ενδιαφερόμαστε για την ευρωπαϊκή ασφάλεια. Βλέπουμε ότι ο μη σεβασμός των δικαιωμάτων κάποιων ανθρώπων που δεν ομιλούν την επίσημη ή εθνικά αναγνωρισμένη γλώσσα στα κράτη, ενδεχομένως να οδηγεί σε τέτοιες τριβές και αντιθέσεις ανεξέλεγκτες από το δίκαιο, και ως τέτοιες, επικίνδυνες.

Η τρίτη εκδοχή, η οποία προβλήθηκε από το 1990 και ύστερα, στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ως επί το πλείστον, και η οποία ουσιαστικά επικυρώθηκε με την υπογραφή το 1992 του Ευρωπαϊκού Χάρτη των τοπικών και περιφερειακών γλωσσών του Συμβουλίου της Ευρώπης, έχει έναν τελείως διαφορετικό προσανατολισμό. Αυτός ο προσανατολισμός είναι και ο μόνος συγγενής στην προβληματική που επιχειρούμε να οριοθετήσουμε παρ' όλα τα εμπόδια σήμερα.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
ΤΩΝ ΛΙΓΟΤΕΡΟ
ΔΙΑΔΕΔΟΜΕΝΩΝ
ΓΛΩΣΣΩΝ

Είναι ένας προσανατολισμός αμιγώς πολιτιστικού χαρακτήρα. Τι λείπει αυτή η προβληματική; Ότι δεν ασχολούμαστε με ζητήματα ασφάλειας. Είμαστε έξω από τη διπλωματία και τη γεωπολιτική. Δεν προστατεύουμε μειονότητες. Είμαστε έξω από τα έθνη και την ιστορία. (Χωρίς τούτο να σημαίνει ότι μας είναι αδιάφορα.)

Αυτό που προτάσσεται είναι η προστασία των πολιτισμών και της αυταξίας τους. Προστατεύουμε πολιτισμούς οι οποίοι σαν τέτοιοι κινδυνεύουν από τη διεθνοποίηση και την ομογενοποίηση. Η νομική επιλογή της προστασίας του πολιτισμού είναι αποτέλεσμα μιας ηθικής προεπιλογής που υπαγορεύει την αξία της προστασίας της πολλαπλότητας.

Στο πλαίσιο λοιπόν αυτό είναι σαφές ότι η γλώσσα για την οποία κάνουμε λόγο σήμερα, μπορεί υπό κάποιες προϋποθέσεις να θεωρηθεί ένα μοντέλο το οποίο είναι δυνατό να ενταχθεί σε αυτή τη προβληματική. Διότι είναι μια γλώσσα η οποία, παρ' όλη τη δυσπιστία και τις επιφυλάξεις που δικαιολογημένα ή όχι έχουν εκφραστεί κατά καιρούς (και εκφράστηκαν και σήμερα), εντάσσεται σε μια προβληματική η οποία έχει πλέον ιστορικά αποσυνδεθεί από εθνοτικές διεκδικήσεις. Εκφράζει πολύ απλά την πολιτιστική επιλογή κάποιων ανθρώπων να τη μιλούν και τίποτε παραπάνω. Αυτή η επιλογή στις μέρες μας –και τουλάχιστον αυτό επικυρώθηκε σήμερα από όλους– είναι καθαρά πολιτισμική και σαν τέτοια δεν σχετίζεται με οποιαδήποτε άλλη πολιτική απόφαση ή εθνική σύνδεση ή διεκδίκηση, κλπ.

Αυτή είναι, θέλω να πιστέω, η μεγάλη πολυτέλεια που έχουμε μιλώντας για τα βλάχικα. Κατά την άποψή μου, πρέπει να αδράξουμε αυτή την ευκαιρία και να σκεφτούμε αυτή την προοπτική, που είναι και η μόνη βιώσιμη, προσπαθώντας να την εντάξουμε στην προβληματική αυτού του διημέρου. Και τούτο, εάν θεωρούμε ότι είναι ευγενής στόχος το να σωθούν τα βλάχικα. Δυστυχώς, η χώρα μας, για μία ακόμη φορά, δεν φάνηκε αντάξια των περιστάσεων στις οποίες αναγκάζεται να συνυπάρχει με τους εταίρους τους οποίους επέλεξε να έχει. Έτσι βρέθηκε, το 1992, να είναι η μόνη, μαζί με την Τουρκία και τη Γαλλία, που συνιστούσε ένα ισχυρό μπλοκ μέσα στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, κατά της υπογραφής του Ευρωπαϊκού Χάρτη των τοπικών και περιφερειακών γλωσσών.

Ο Χάρτης αυτός δίνει τη δυνατότητα στα κράτη να επιλέξουν ποιες από τις μη επίσημες, τις τοπικές γλώσσες που μιλιούνται στο έδαφός τους θα τεθούν υπό την προστασία των διατάξεών του. Επικυρώνει λοιπόν το Χάρτη το κράτος και κυριαρχικά αποφασίζει (δεν υπόκειται στον έλεγχο κανενός διεθνούς οργάνου) ότι ο Χάρτης εφαρμόζεται για τις τάδε γλώσσες. Ο ίδιος ο Χάρτης προβλέπει ένα ευέλικτο, à la carte σύστημα, το οποίο δίνει τη δυνατότητα στα κράτη να ελέγξουν την ένταση της εφαρμογής των διατάξεών του. Αναγνωρίζεται, λόγου χάρι, το δικαίωμα εκμάθησης της γλώσσας. Υπάρχει η επιλογή της προσχολικής, της σχολικής ή της πανεπιστημιακής εκμάθησης της γλώσσας ή εκπαίδευσης στη γλώσσα. Δημιουργείται λοιπόν ένα σύστημα ιδιαίτερα ευέλι-

πτο, το οποίο προυπαθεί εξ ορισμού να απομακρύνει όλη την προβληματική της προστασίας της πολιτισμικής διαφορετικότητας από εθνικές, εθνοτικές, εθνικιστικές, διακρατικές, γεωπολιτικές λογικές προκειμένου να προστατευθεί η γλώσσα. Κι εδώ ερχόμαστε πλέον στο ερώτημα το οποίο ετέθη: εάν μια γλώσσα μπορεί να σωθεί ύστερα από την παρέμβαση της πολιτικής, δηλαδή ύστερα από μια εκπαιδευτική, διοικητική παρέμβαση, ή απλώς μια γλώσσα ακολουθεί την πορεία την οποία η κοινωνική της δυναμική, η επικοινωνιακή της δυναμική επιβάλλει.

Δεν είμαι ο πλέον αρμόδιος να το απαντήσω, απλώς θεώρησα ότι έπρεπε – αν μη τι άλλο – να θέσω ένα θεσμικό πλαίσιο στο οποίο η Ελλάδα, παρά τη θέλησή της οφείλουμε να πούμε, είναι αναγκασμένη να συνυπάρξει. Ευχαριστώ.

Κ. ΝΤΙΝΑΣ: Νομίζω ότι από την παρέμβαση του κ. Χριστόπουλου τίθεται ένα καίριο ερώτημα. Εάν είναι προτιμότερο να σκεφτόμαστε ΣΤΑΣΗ
ΤΩΝ ΟΜΙΛΗΤΩΝ πρώτα ως Ευρωπαίοι και μετά ως Έλληνες ή εάν είναι προτιμότερο να σκεφτόμαστε πρώτα ως Έλληνες και μετά ως Ευρωπαίοι. Τι θέλω να πω με αυτό. Θα έπρεπε ίσως πριν αποφασίσουμε να προστατεύσουμε – και το βάζω σε πολλά εισαγωγικά το «προστατεύσουμε» – τους Βλάχους και τους βλαχόφωνους, να τους ρωτήσουμε εάν θέλουν προστασία. Δηλαδή: υπάρχουν ενδείξεις ότι κάποιος στην Ελλάδα μιλούν βλάχικα και κάποιος τους απαγορεύουν να το κάνουν, επομένως πρέπει να έρθουν κάποιος άλλοι, εμείς, για να τους εξασφαλίσουμε αυτό το δικαίωμα; Ένα ερώτημα είναι αυτό.

Ένα δεύτερο ερώτημα: Το «προστατεύω» είναι συνυφασμένο με διάφορους συνεγγούς οι οποίοι «πάνε μακριά». Από προστάτες έχουμε υποφέρει πολλά, και επειδή έχουμε υποφέρει πολλά, υπάρχει μια καχυποψία απέναντι στους προστάτες. Το έθεσε πολύ καλά ο κ. Κατσάνης νωρίτερα. Έθεσε την αντίφαση. Από τη μια μεριά, θέλουμε να κάνουμε τις επίσημες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης πέντε, και από την άλλη μεριά θέλουμε να σώσουμε άλλες. Τι ακριβώς θέλουμε; Εγώ σας πληροφορώ, και το λέω μετά λόγου γνώσεως αυτό, ότι εκείνοι οι οποίοι θα αντισταθούν πρώτοι στην οποιαδήποτε προσπάθεια, από οπουδήποτε και αν προέρχεται, να δημιουργηθεί έστω και το παραμικρό στοιχείο ενίσχυσης της γλώσσας μέσα από διαδικασίες εκπαιδευτικές, θα είναι οι Βλάχοι. Είμαι σύγυρος γι' αυτό και δε νομίζω ότι θα είναι πολλοί που θα διαφωνήσουν.

Δ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ: Ευχαριστώ. Νομίζω ότι, εν προκειμένω, «Ευρωπαίος» και «Έλληνας» δεν διαφοροποιούνται. Εξάλλου, είμαστε Ευρωπαίοι επειδή είμαστε Έλληνες. Επί του συγκεκριμένου, νομίζω πως είναι σαφές ότι δεν ενδιαφέρει κανέναν από τους θεσμούς τους οποίους ανέφερα να «πουλήσει» προστασία στους Βλάχους και σε οποιονδήποτε άλλωστε. Δεν αναφέρεται κανείς – και αυτο έγινε σαφές *expressis verbis* από την αρχή της τοποθέτησης – σε προστασία προσώπων, αλλά σε διαφύλαξη πολιτισμών. Εάν οι φορείς των εν λόγω πολιτισμών δεν ενδιαφέρονται γι' αυτό, προφανώς και δεν τίθεται ζήτημα. Είναι αυτονόητο ότι εάν οι Βλάχοι δεν ενδιαφέρονται να διατηρήσουν τη γλώσσα

τους, ούτε η Ελλάδα ούτε η Ευρώπη ούτε κανείς άλλος νομιμοποιείται να επέμβει. Ευχαριστώ. Το λόγο έχει το ακροατήριο.

Γ. ΦΛΩΡΟΣ: Στη Λάρισα καθημερινά γίνονται συνέδρια. Γιατί δεν βγαίνετε έξω να πείτε ότι κάνετε συνέδριο γλωσσολογικό για Βλάχους και το κάνετε κρυφά; Μαζευτήκατε από όλα τα μέρη της Ελλάδας, φέρατε Ρουμάνους, Άγγλους κλπ. και κάνετε ένα μυστικό συνέδριο. Κανένας βλάχος Λαρισαίος γιατί δεν υπάρχει;

Σ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ: Έχω σχέση με τους Βλάχους, διότι η γυναίκα μου είναι μισόβλαχα και στο χωριό μου μεγάλωσα με Βλάχους. Ξέρω πόσο καλοί και τίμιοι άνθρωποι είναι, ξέρω επίσης πόσο καχύποπτοι είναι, κάτι που είναι προς τιμήν του κυρίου που το επισήμανε. Εκτιμώ που μιλήσατε για ταμπού και για την έλλειψη επιστημονικής έρευνας. Είναι πολύ ενδιαφέροντα τα θέματα τα οποία θέτετε εδώ. Δεν θέλω να κάνω το συνήγορο του κ. Νομάρχη, αλλά μετέδωσε ένα πνεύμα που και μένα με «κούρδισε» και γι' αυτό προσπάθησα να έρθω εδώ. Τι θα πει «μυστική σύνοδος των Βλάχων»; Μυστική σύνοδος δεν είναι γιατί ήρθα μόνος μου, δεν με κάλεσε κανένας, κάθισα εκεί, δεν μου είπατε γιατί κάθισα μπρος ή πίσω, με κάλεσε εδώ ο κ. Νομάρχης και δεν έγινε καμία παρατήρηση. Δεν νομίζω ότι η συνάντηση είναι μυστική, αλλά έτσι πέρασε.

Τώρα επιτρέψτε μου να σας διευκολύνω. Είμαι από εκείνους για τους οποίους στο μέλλον θα μάθετε πόσο εκτιμούν τους Βλάχους. Ο ένας λόγος είναι ότι έχω και σύζυγο Βλάχα η οποία είναι εξαιρετική, και ο άλλος ότι ξέρω ότι εάν γίνει ένα δημοψήφισμα και τους ρωτήσουν μυστικά τι είναι, θα πουν ότι είναι Έλληνες. Και το απέδειξαν αυτό, διότι οι εθνικοί μας ευεργέτες ήταν Βλάχοι. Εάν δεν ήταν Έλληνες θα άφηναν τις περιουσίες τους στη Ρουμανία, στην Ιταλία, την Αλβανία κλπ. Τι έγινε τώρα και βολοδέρνετε, με συγχωρείτε που το λέω αυτό, βολοδέρνετε να πείτε κάτι και δεν θέλετε να το πείτε. Γιατί να μην το πούμε; Ο καθηγητής Τερλεξής έγραψε ένα άρθρο εδώ στη Λάρισα. Και λέει: «Ας μιλήσουμε έξω από τα δόντια. Υπάρχει βλαχική μειονότητα». Με γεια και με χαρά του, έτσι δεν είναι; Αυτό θα πει Ευρωπαϊκή Ένωση, αυτό θα πει πρόεδρος, και άλλωστε ύστερα από λίγα χρόνια ενιαίο κράτος θα είναι όλα, και αυτά χάνουν την πρακτική τους σημασία.

ΑΥΤΟΝΟΜΙΣΤΙΚΕΣ
ΤΑΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ
ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Και επανέρχομαι σε αυτό που επισημάνθηκε: ότι δεν μιλάμε προς τα έξω. Εδώ μιλάτε ή δεν μιλάτε για γλωσσική μειονότητα; Οι γλωσσολόγοι που είναι εδώ ξέρουν ότι οι βάσεις για να αναπτυχθεί ένα αυτονομιστικό κίνημα είναι η ύπαρξη γλώσσας. Εάν δεν υπάρχει γλώσσα ως ενωτικό στοιχείο, εάν δεν υπάρχει δευτερευόντως η θρησκεία, εάν δεν υπάρχουν οι παραδόσεις και τα έθιμα, δεν μπορούμε να μιλούμε για ανθρώπους. Εάν υπάρχουν αυτά μπορούμε να μιλάμε για μειονότητα, της οποίας μετά της λείπει κάτι άλλο: το έδαφος, προκειμένου να κάνει κράτος. Αυτά δεν τα λέμε και δεν τα πιστεύει η συντριπτική πλειονότητα εδώ, αλλά κάποιιοι που είναι από κάτω τα επιδιώκουν. Ήθελα να διευκολύνω προκειμένου να πείτε τα πράγματα με το όνομά τους. Θα σας συμπαρασταθού-

με: έχει δικαίωμα όχι μόνο ο Βλάχος, αλλά και ο γύφτος και ο Πομάκος και ο Αρμένιος να μιλάει τη γλώσσα του. Αλλά δεν έχει δικαίωμα, υπό το πρόσχημα αυτό, να κάνει αποσχιστική κίνηση, αυτονομιστική κίνηση, την οποία η συντριπτική πλειονότητα των Βλάχων καταδικάζει. Ως άνθρωπος που σας παρακολουθώ, ξέρω ότι από το Παρίσι υπεβλήθη ένα υπόμνημα στον ΟΗΕ: *Une Union Européenne sans droits nationaux*. Ξεκαθαρίστε το από την αρχή. Αυτό κυκλοφορεί και στους Βλάχους, τα μαθαίνουμε εμείς και πικραινόμαστε και γι' αυτό πρέπει να σας τα πούμε. Έρχεται έντυπο από το Παρίσι, *Dimantarea Parideasca*, *Διαταγή γονέων*, το οποίο στέλνεται σε επιλεγμένους Βλάχους και δεν βγήκατε να το καταδικάσετε. Τι πράγματα είναι αυτά, «πνίχτε τους Έλληνες»; Τα λέω από αγανάκτηση. Ενώ είστε άξιοι επαίνου, κάνατε τόσα ως Έλληνες, επιτρέπετε να κυκλοφορούν αυτά τα πράγματα χωρίς να τα καταδικάζετε. Θέλω να πω ότι πρέπει να μιλήσετε ξεκάθαρα. Αν υπάρχουν ορισμένοι που πιστεύουν ότι στην Ελλάδα πρέπει να αναγνωριστεί βλαχική μειονότητα, να το πουν.

Δ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ: Θα μιλήσω εκ μέρους του ΚΕΜΟ, γιατί μου θέτετε το θέμα. Είμαι υποχρεωμένος να απαντήσω, διότι συν τοις άλλοις κατηγορηθήκαμε ως ύποπτοι.

Σ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ: Όχι, κανείς δεν σας κατηγορήσε.

Γ. ΦΛΩΡΟΣ: Η εφημερίδα το γράφει. Εγώ το ανέφερα, δεν το υιοθέτησα, κ. Χριστόπουλε. Δεν καταλάβατε.

Δ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ: Έχω να πω το εξής, εκ μέρους του ΚΕΜΟ, προκειμένου να λυθεί το θέμα το οποίο μπήκε νωρίς αλλά ούτως ή άλλως θα έμπαινε. Το σημείο σύγκλισης που εκφράζεται μέσα στο ΚΕΜΟ σε ό,τι αφορά το ζήτημα αυτού του διημέρου είναι το εξής: στην Ελλάδα υπάρχει μια γλώσσα η οποία είναι διαφορετική της ελληνικής. Εν προκειμένω, τα βλάχικα. Τα βλάχικα είναι μια γλώσσα η οποία ομιλείται ως επί το πλείστον (υπενθυμίζω ότι δεν είμαι γλωσσολόγος) από δίγλωσσους ομιλητές. Όλοι οι βλαχόφωνοι στην Ελλάδα πλέον είναι δίγλωσσοι, δηλαδή ομιλούν επίσης την ελληνική. Τα βλάχικα είναι μια γλώσσα της οποίας τις ιστορικές ρίζες, τη δημογραφική κατανομή κλπ. ερχόμαστε να συζητήσουμε σε επίπεδο συνεδρίου, καλώντας κάποιους καταξιωμένους επιστήμονες. Είναι μια γλώσσα η οποία, έως κάποια ιστορική στιγμή, έγινε αντικείμενο διακρατικών σχέσεων ανάμεσα στην Ελλάδα και σε γειτονικά ή μη κράτη. Αυτές οι σχέσεις οφείλονταν περισσότερο σε συγκυριακούς συσχετισμούς.

Η θέση μας είναι η εξής, και να εκλάβετε αυτό που λέω όπως το λέω, δεν εννοώ τίποτα περισσότερο και τίποτα λιγότερο. Αυτή τη γλώσσα εμείς την ονομάζουμε «λιγότερο διαδεδομένη». Χρησιμοποιούμε έναν όρο ο οποίος είναι επιστημονικά κατοχυρωμένος, αλλά και πολιτικά εύχρηστος διότι φέρει την πολυτέλεια να αποφορτίζει το κλίμα που θα δημιουργούσε η χρήση του όρου «μειονοτική γλώσσα». Αν θέλετε την

Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ
ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

άποψη μου, κάθε γλώσσα η οποία δεν έχει καθεστώς επίσημης ή εθνικής στο κράτος στο οποίο ομιλείται, μπορεί να ονομαστεί και μειονοτική ή τοπική. Εμείς, παρ' όλα αυτά, προτιμούμε τη χρήση του όρου «λιγότερο διαδεδομένη» ή «λιγότερο ομιλούμενη», ακριβώς επειδή γνωρίζουμε ότι στην Ελλάδα η χρήση του όρου «μειονοτική» δημιουργεί πολύ περισσότερα ζητήματα από αυτά που καλείται να λύσει.

Έως τώρα, οι διοικητικές αρχές στην Ελλάδα και οι εκάστοτε κυβερνήσεις αντιμετώπιζαν παραδοσιακά με απαξία, αδιαφορία έως και αρνητισμό, οποιαδήποτε έκφραση γλωσσικής ετερότητας. Διότι η Ελλάδα είναι ένα κράτος το οποίο ακολούθησε (θα το πω πολύ σύντομα, φεύγοντας τελείως από τις διαδικασίες) ένα μοντέλο κρατικής ολοκλήρωσης εξαιρετικά συγκεντρωτικό το οποίο σχηματικά εισήχθη από τη Γαλλία. Μόνο που η Ελλάδα δεν έχει γείτονες το Βέλγιο, την Ισπανία και το Λουξεμβούργο, αλλά έχει γείτονες κράτη τα οποία, ειδικά ύστερα από το 1990, εξάγουν ανάμεσα στα άλλα προβλήματα και εθνικά.

Αυτός είναι ο λόγος που κατά την άποψη μου (και εδώ επιχειρώ να εκφράσω ένα μίνιμουμ σύγκλισης ανάμεσα στα μέλη του ΚΕΜΟ) η Ελλάδα έχει αυτή την πολιτική. Μιλώ εξαιρετικά σχηματικά, για την οικονομία της συζήτησης. Αυτός είναι αφαιρετικά ο λόγος που σαν τέτοιος καλύπτει την ιστορική πορεία του μοντέρνου ελληνικού έθνους και των σχέσεών του με τα γειτονικά κράτη. Παρ' όλα αυτά όμως, άλλο πράγμα είναι να εξηγεί κανείς, άλλο είναι να αναλύει και άλλο πράγμα είναι να νομιμοποιεί ή να προτείνει. Εξηγούμε, καταλαβαίνουμε, κατανοούμε γιατί η Ελλάδα είχε και έχει ακόμα μερικούς από τους λόγους που είχε παλαιότερα να είναι δύσπιστη. Όμως η Ελλάδα, που είναι το μακροβιότερο κράτος της Βαλκανικής (μην τρέξετε στην αρχαιότητα, μιλάω για τον 19ο αιώνα), συνεχίζει ακόμη ύστερα από 180 χρόνια συνταγματικής ιστορίας και 50 χρόνια συνεχούς εδαφικής ακεραιότητας, να αντιμετωπίζει με δυσπιστία την ετερότητα.

Προφανώς είναι δύσκολο να έχεις γείτονα την Τουρκία, προφανώς είναι δύσκολο να έχεις γείτονα την Αλβανία. Παρ' όλα αυτά όμως, πρέπει και η Ελλάδα, ως το μόνο κράτος το οποίο διαθέτει μια πολιτική σταθερότητα στην περιοχή και πλέον εθνοτική ομοιογένεια πολύ μεγάλη σε σχέση με αυτή που έχουμε να αντιμετωπίσουμε στα υπόλοιπα Βαλκάνια, να αντιμετωπίσει με έναν άλλο τρόπο αυτά τα ζητήματα. Σε τελευταία ανάλυση, αυτός είναι και ο μόνος τρόπος που καθιστά την ελληνική πολιτική συμβατή με τα πολιτικά μεγέθη με τα οποία θέλει να συγκρίνεται.

Διότι, εάν θέλουμε να συγκρίνουμε τους εαυτούς μας με τους γείτονές μας, τότε μπορούμε πολύ άνετα να νομιμοποιήσουμε αυτή την πολιτική και να πούμε: «Βέβαια αυτή η περιοχή παραδοσιακά έχει προβλήματα, τα Βαλκάνια είναι η πυρτιδαποθήκη της Ευρώπης, δεν πρέπει να συζητάμε για οτιδήποτε είναι διαφορετικό του ελληνικού ή του ορθόδοξου», και έτσι λύνουμε το πρόβλημα όπως το έλυσαν και οι γείτονες, το λύσαμε και εμείς παλαιότερα, αλλά με τρόπους που πλέον στην Ευρώπη —θέλουμε δεν θέλουμε— δεν θεωρούνται συμβα-

τοί με αυτό που ονομάζουμε μόρφωμα ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και με τις πολιτικές που προτείνονται ως κυρίαρχες.

Αυτά τα λέω διότι με φέρατε στη θέση να χρειαστεί να απαντήσω για να λύσω τη δυσπιστία και να αρχίσουμε πλέον να συζητάμε τα ζητήματα για τα οποία εκλήθησαν οι κύριοι. Ελπίζω να τα καταφέρουμε. Το κάνω επίσης γιατί μου τέθηκε το ζήτημα με έναν επιθετικό τρόπο. Τι κάνουμε εδώ, τι είπαμε στην *Ελευθερία* χθες και τι έγραψε η *Ελευθερία*. Εμείς καλέσαμε κάποιους ανθρώπους να συζητήσουν το θέμα της παρουσίας μιας, διαφορετικής της ελληνικής, γλώσσας στην Ελλάδα. Τούτο είναι ένα κατεξοχήν πολιτισμικό φαινόμενο. Είναι καταρχάς ένα ζήτημα επικοινωνίας: η γλώσσα είναι ένα όργανο επικοινωνίας. Ότι μετά η γλώσσα έγινε όργανο εθνικισμού και εθνικής γέννησης, είναι και σαφές και γνωστό. Παρ' όλα αυτά όμως, η κατ' αρχήν γνωστική, βιωματική λειτουργία της γλώσσας είναι η επικοινωνία. Η γλώσσα εκφράζει πολιτισμό, η γλώσσα είναι πλούτος, οι γλώσσες είναι πλούτος πολιτισμικός.

Και το ερώτημα που τίθεται —σε αυτό το ερώτημα πρέπει να σκεφτούμε τι έχουμε πλέον να πούμε όλοι, ομιλητές, επιστήμονες και διοίκηση— είναι το ηθικό ερώτημα, αν αξίζει το κόπο να αφήσουμε έναν πολιτισμικό πλούτο να φθίνει ή αν αξίζει το κόπο, με όλα τα πολιτικά και οικονομικά βάρη που αυτό επιφέρει, να τον διατηρήσουμε. Αν αξίζει πλέον τον κόπο δηλαδή, το 2000, σε μια εποχή ομογενοποίησης, ολοκλήρωσης και διεθνοποίησης, σε μια εποχή στην οποία μια γλώσσα τείνει να γίνει *lingua franca* όλης της Ευρώπης, να σκεφτούμε και τις γλώσσες που φθίνουν. Μπορεί και η ελληνική να βρεθεί κάποτε στην Ευρώπη στη θέση που είναι η βλαχική τώρα στην Ελλάδα. Ήδη πριν από τρία χρόνια ο γάλλος υπουργός Ευρωπαϊκών Υποθέσεων «σκέφτηκε μεγαλοφώνως» ότι στην Ε.Ε. δεν πρέπει να υπάρχουν πλέον εννέα γλώσσες εργασίας, αλλά πέντε. Αναλογιζόμενοι όλα αυτά, πρέπει να σκεφτούμε το αμιγώς πολιτιστικό θέμα το οποίο, σε τελευταία ανάλυση, δεν έχουμε και τη πρωτοτυπία να το βάζουμε εμείς πρώτοι στην Ευρώπη. Έχουμε όμως την πρωτοτυπία και δυστυχώς την τόλμη να το βάζουμε στη Λάρισα και να αντιμετωπίζουμε την *Ελευθερία*, η οποία μας θεωρεί γι' αυτό ανθέλληνες και συμπαρασύρει το κοινό της να μας θεωρήσει ύποπτους. Στο καθαυτό όμως ερώτημα, εάν είμαστε ύποπτοι, απαξιώ να απαντήσω.

Έχουμε λοιπόν αυτό το δεδομένο. Στην Ελλάδα υπάρχουν γλώσσες διαφορετικές της ελληνικής. Τούτο είναι απλώς μια πραγματολογική διαπίστωση. Το ερώτημα, το οποίο όμως έχει σαφή δεοντολογικό, πολιτικό και ηθικό προσανατολισμό, είναι εάν πρέπει να σεβαστούμε την όποια διάθεση των ομιλητών τους να δικαιωνίσουν τη γλωσσική τους παράδοση και την ταυτότητά τους, στο πλαίσιο του κράτους στο οποίο ζούμε.

Έτσι μπαίνει το θέμα. Σας ευχαριστώ, ήμουν έξω από τη διαδικασία και γι' αυτό ζητώ συγγνώμη, αλλά επί της ουσίας έπρεπε να απαντηθούν αυτά τα ερωτήματα. Το λόγο έχει το κοινό. Μπορούμε να συζητήσουμε για όλα τα θέματα τα οποία θίχτηκαν. Δεν θα ήθελα αυτή τη στιγμή ο καθένας να βάλει ζητήματα

τα οποία δεν ετέθησαν. Ξέρω ότι το τελευταίο τμήμα, το εκτός θεματικής, παρουσιάζει ένα έντονο πολιτικό ενδιαφέρον. Παρ' όλα αυτά, θα πρότεινα να μείνουμε στα σημεία τα οποία συζητήθηκαν από τους επιστήμονες και μετά έχουμε το χρόνο να θίξουμε και τα υπόλοιπα. Το λόγο έχει ο κ. Νομάρχης και στη συνέχεια το λόγο έχουν όλοι που θα τον ζητήσουν.

Γ. ΦΛΩΡΟΣ: Καταρχάς να σας ευχαριστήσω που με δεχθήκατε στη συζήτηση. Πίστευα και εγώ ότι είναι κλειστή και ότι θα ερχόμουν και δεν θα με αφήνατε να μπω μέσα να πάρω μέρος. Σας ευχαριστώ. Το θέμα «ύποπτοι» δεν το έθεσα εγώ, ούτε με εκφράζει. Αλλά είπα πώς πέρασε. Και αυτό έχει άσχημες επιπτώσεις για το συνέδριό σας. Γι' αυτό σας είπα να το κάνετε ανοιχτά για να μην έχετε πρόβλημα, εφόσον το αντικείμενό του είναι η γλώσσα. Εδώ στέλνουμε τα παιδιά μας να μάθουν να μιλούν γαλλικά και αγγλικά. Όταν λοιπόν στέλνουμε τα παιδιά μας να μαθαίνουν ξένες γλώσσες, σημαίνει πως τις θεωρούμε απαραίτητες. Πολύ περισσότερο θέλουμε να καλλιεργηθεί η βλάχικη γλώσσα, να τη μάθουν περισσότεροι. Εγώ μάλιστα είχα αρχίσει να μαθαίνω βλάχικα, γιατί όσο περισσότερες γλώσσες ξέρει κανείς, τόσο καλύτερα είναι. Επιπροσθέτως, τα βλάχικα είναι μια γλώσσα ανθρώπων οι οποίοι πρωτοστάτησαν στους εθνικούς αγώνες και πρωτοστατούν και σήμερα στην οικονομική ζωή του τόπου. Δεν είναι δυνατόν να μη δεχτούμε να μάθουν τα παιδιά μια γλώσσα, τη γλώσσα των πατεράδων τους. Συνεπώς, προς άρση παρεξηγήσεων, δεν είμαστε αντίθετοι, τουλάχιστον εγώ προσωπικά δεν είμαι αντίθετος σε αυτό. Θα ήταν αστείο να είμαι αντίθετος.

Με τους Βλάχους ζούμε εδώ στη Λάρισα, με τους Βλάχους μεγαλώσαμε, οι Βλάχοι μάς βοηθούν σε κάθε μας βήμα και τους βοηθάμε. Δεν υπάρχει καμιά διαφορά, αλλά επισήμανα στην αρχή ότι επειδή τη γλώσσα τη χρησιμοποίησαν ορισμένοι για να δημιουργήσουν αποσχιστικά κινήματα, γι' αυτό ακριβώς σας είπα να προσέξετε τι μεθόδους θα χρησιμοποιήσετε για να μπορέσετε να προωθήσετε το θέμα της εκμάθησης της γλώσσας. Αυτά προς άρση παρεξηγήσεων. Εύχομαι καλή επιτυχία στο συνέδριό σας. Ευχαριστώ πολύ.

Σ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ: Δεν εκπροσωπώ κανέναν. Ούτε κυβέρνηση ούτε σύλλογο ούτε σωματείο ούτε κόμμα. Μιλώ για τον εαυτό μου. Υπάρχει μια περίοδος την οποία αποφεύγουν όλοι να «σκαλίζουν»: η Κατοχή. Όχι μόνο για το τι έκαναν ορισμένοι Βλάχοι, αλλά γι' αυτά που έκαναν και ορισμένοι Έλληνες. Διότι κατ' αναλογία, εάν θέλουμε να το πούμε, Γραικοί ήταν οι περισσότεροι προδότες γιατί ήταν περισσότεροι σε πληθυσμό. Οι άλλοι ήταν λιγότεροι. Αλλά υπάρχει μια αλυσίδα και μια συγκυρία η οποία δεν σας βοηθάει. Κι αν δεν το αποτινάξετε αυτό, σαφώς δεν θα προχωρήσετε. Το λέω ως φίλος. Και σας είπα ότι μετά από κάμποσο καιρό θα δείτε γιατί είμαι φίλος.

Τα ρουμανικά σχολεία δυστυχώς κατά την περίοδο της Κατοχής στελέχωναν αυτή τη προδοτική κίνηση. Τη στελέχωναν κατά τρόπο ανεπίτρεπτο και αποδεικνυόμενο με καταδικαστικές αποφάσεις των δικαστηρίων και από ομο-

λογίες. Αλλά οι σύνεδροι που είναι εδώ θα πρέπει να ξέρουν γιατί δεν προχωράει η γλώσσα. Εγώ πρότεινα και στην Πανελλήνια Ένωση Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων να τεθεί θέμα, και ο κύριος που το έθεσε παραμερίστηκε. Εάν δεν το ξεπεράσετε αυτό το σημείο, δεν θα μπορείτε να κοιμηθείτε.

Λ. ΜΠΑΛΤΣΙΩΓΗΣ: Απλώς νομίζω ότι πρέπει να γίνει κατανοητό ότι το ζήτημα που πραγματευόμαστε δεν είναι η αποκήρυξη του Διαμάντη. Αυτό το οποίο μπορούμε να δούμε είναι τι επιπτώσεις είχαν τα γεγονότα στα οποία αναφέρεστε στη χρήση της γλώσσας σε μια ιστορική προοπτική. Κάτι που ήδη ο κ. Κουκούδης ακροθιγώς έθιξε.

Α. ΚΟΥΚΟΥΔΗΣ: Αν και δηλώνω πως δεν είμαι ειδήμονας για τη βλάχικη γλώσσα, πραγματικά είχα την ευκαιρία να έχω προσωπικές εντυπώσεις για τη χρήση της κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων που έπαιρνα στα τόσα χωριά που πήγα. Η επιβίωση της γλώσσας, ή της χρήσης της γλώσσας, παρουσιάζει καταστάσεις ιδιαίτερα περίεργες, πολύ μακριά από τις στερεοτυπικά αναμενόμενες.

Ο κ. Ντίνας και ο κ. Κατσάνης μπορούν να μας απαντήσουν σ' ένα σοβαρό ερώτημα: σε τι βαθμό μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τα βλάχικα γλώσσα ή ομάδα ιδιωμάτων. Η απάντηση σ' αυτή την ερώτηση έχει ιδιαίτερη σημασία, αν θέλουμε να ασχοληθούμε σοβαρά με τη διδασκαλία των βλάχικων.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ
ΚΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ
ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Η ανυπαρξία επίσημης βλάχικης γλώσσας, μιας γλώσσας που οι περισσότεροι Βλαχόφωνοι μιλούν, είναι ένα σημαντικό δεδομένο. Παρ' όλα αυτά, έγιναν συγκεκριμένες προσπάθειες ενίσχυσης αυτής της γλώσσας. Είναι γνωστό ότι κυκλοφορούν έντυπα, εφημερίδες κλπ., γραμμένα σ' αυτή τη γλώσσα, που κατά την άποψή μου, ουσιαστικά έκαναν κακό στα βλάχικα. Και αυτό γιατί ο καθένας γράφει, πολύ απλά, τα βλάχικα που του αρέσουν του ίδιου. Δεν μπορούμε να μιλάμε για την ενδεχόμενη διδασκαλία της βλάχικης γλώσσας χωρίς προηγουμένως να έχει γίνει συστηματική έρευνα και καταγραφή. Πρέπει πρώτα ερευνητικές ομάδες να αναλάβουν να καταγράψουν τις διαλεκτικές και τις ιδιοματικές μορφές της βλάχικης. Διότι βλέπουμε έντυπα που κυκλοφορούν και ονομάζονται βλαχόφωνα που ένας καλός γνώστης των βλάχικων δεν τα καταλαβαίνει.

Είναι γνωστό ότι έχει γίνει μια απόπειρα διδασκαλίας της βλάχικης γλώσσας στην ΠΓΔΜ που ουσιαστικά απέτυχε. Ο αριθμός των μαθητών που διδάσκεται τα βλάχικα σ' αυτή τη χώρα διαρκώς συρρικνώνεται. Το άλλο πολύ ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των μαθητών που παρακολουθεί αυτά τα μαθήματα δεν είναι οι ίδιοι Βλάχοι. Είναι πολύ αμφισβητήσιμο ότι στην ΠΓΔΜ διδάσκουν τα πραγματικά βλάχικα. Διδάσκουν τα βλάχικα που θέλουν να διδάξουν. Διότι δεν έχουν προηγουμένως προβεί στη διαδικασία ομογενοποίησης της γλώσσας. Τα βλαχόφωνα έντυπα, τα οποία βλέπουμε να προέρχονται από τον ένα ή τον άλλο χώρο, δυστυχώς είναι τα βλάχικα που κάποιοι άνθρω-

ποι έχουν καταλήξει να χρησιμοποιούν μεταξύ τους και να πιστεύουν ότι είναι τα στάνταρντ (επίσημα) βλάχικα. Δεν είναι όμως.

Τα βλάχικα, έτσι όπως έχουν καταλήξει να μιλούνται στην Ελλάδα, στην Αλβανία, στην λι ΔΜ, στη Ρουμανία, κατέληξαν να πολυδιασπαστούν. Υπάρχουν σοβαρά ερωτήματα για το τι θα κάνουμε με νεολογισμούς, με καινούργιες λέξεις, πώς θα μπορέσουμε να πούμε το «σταθμό» στα βλάχικα, όταν ο Βλάχος στα Σκόπια τον λέει διαφορετικά, στη Ρουμανία διαφορετικά, στην Αλβανία διαφορετικά. Δεν μπορούμε να μιλάμε για μια στάνταρντ, επίσημη βλάχικη γλώσσα, από την ίδια της τη φύση. Και αν θέλουμε να αναφερόμαστε σε εκπαίδευση στα βλάχικα, θα πρέπει να υπάρξει πρώτα μια πάρα πολύ σοβαρή μελέτη και καταγραφή της βλάχικης και μετά να πιστεύουμε ότι αυτό που κάνουμε είναι σοβαρό. Θα ήθελα να ακούσω τον κ. Ντίνα και τον κ. Κατσάνη όσον αφορά το χαρακτηρισμό των βλάχικων ως γλώσσας, ως διαλέκτου ή ως ομάδας ιδιωμάτων.

Σ. ΜΠΕΗΣ: Θα ήθελα να επιμείνω σε κάποια θέματα, απαντώντας στις παρατηρήσεις του κ. Κατσάνη και του κ. Ντίνα σχετικά με την παραδοχή εάν είναι δύσκολο ή εύκολο να διατηρηθεί μια κυρίαρχομένη, μια απειλούμενη γλώσσα.

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΕΝΗ

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ

Συμφωνώ σε γενικές γραμμές με την παραδοχή ότι πραγματικά είναι εξαιρετικά δύσκολο, για μια γλώσσα που απειλείται και που κινδυνεύει να εξαφανιστεί, να διατηρηθεί. Αυτή ήταν η παραδοχή του κ. Κατσάνη. Αναρωτιέμαι

όμως για το αν η γλωσσική επιστήμη μπορεί να προδικάσει, με τρόπο απολύτως τεκμηριωμένο, το μέλλον οποιουδήποτε ιδιώματος ή οποιασδήποτε γλώσσας. Μου φαίνεται ότι αυτό είναι πάρα πολύ δύσκολο. Το παράδειγμα των εβραϊκών που υιοθετήθηκαν από το κράτος του Ισραήλ και σήμερα είναι μια γλώσσα πολύ ζωντανή ή το παράδειγμα της Ιρλανδίας που δεν κατάφερε να επιβάλει την ιρλανδική σαν πραγματικά ζωντανή επίσημη γλώσσα μέσα στο έδαφός της, δείχνουν ότι δεν μπορούμε να προδικάσουμε τι πρόκειται να συμβεί, ακόμη και για το μέλλον μιας απειλούμενης γλώσσας.

Η πορεία προς εξαφάνιση μιας γλώσσας μπορεί με κάποιο τρόπο, ακόμα και όταν αυτή η γλώσσα είναι περιφερειακή, να επιβραδυνθεί ή να επιταχυνθεί. Η εξωτερική παρέμβαση μπορεί να έχει πολλές σημαντικές συνέπειες στη διατήρηση μιας απειλούμενης γλώσσας, χωρίς αυτή από μόνη της να εμποδίζει, με τρόπο αποφασιστικό και τελικό, το γεγονός της συρρίκνωσης ή της εξαφάνισης αυτής της γλώσσας. Νομίζω ότι η γλωσσική επιστήμη αυτά τα θέματα τα αντιμετωπίζει με αυτό τον τρόπο.

Θα ήθελα να μιλήσω επίσης και για το ζήτημα που έθεσε ο κ. Ντίνας. Πώς δηλαδή οι ίδιοι οι βλαχόφωνοι θα έβλεπαν το θέμα της διατήρησης της γλώσσας τους. Νομίζω ότι είναι πάρα πολύ σημαντικό να τεθεί αυτό το θέμα στους ίδιους τους βλαχόφωνους. Αυτό μπορεί να γίνει με πάρα πολλούς τρόπους. Πιστεύω ότι και στην περίπτωση που –πολύ αμφιβάλλω– οι βλαχόφωνοι θα ήταν σίμφωνοι με μια προσπάθεια διατήρησης της γλώσσας, είναι πολύ νωρίς για να γίνουν

συγκεκριμένες προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση. Συμφωνώ με τον κ. Κοικοϊδη στο ότι η επιστημονική καταγραφή των βλάχικων είναι ουσιαστικά ανύπαρκτη και ότι χρειάζεται να γίνουν πάρα πολλά, αρχίζοντας από την περιγραφή των βασικών ιδιοτήτων των βλαχόφωνων του ελληνικού χώρου. Πιστεύω όμως ότι, σε κάθε περίπτωση, το ερώτημα της στάσης των Βλάχων απέναντι στη διατήρηση της γλώσσας τους πρέπει να τεθεί. Και μπορεί να τεθεί με κάποιον τρόπο, αρκεί να υπάρχει ανοιχτός δημόσιος διάλογος. Η επιστημονική καταγραφή είναι η προϋπόθεση οποιασδήποτε επέμβασης σχετικά με τα βλάχικα.

Ν. ΤΡΙΦΟΝ: Από τη μία πλευρά μιλάμε με ένταση για το γεγονός της αντίφασης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας που θέλει να επιβάλει κάποιες, τρεις ή τέσσερις γλώσσες, σε πιο ισχυρή θέση από τις υπόλοιπες γλώσσες της Κοινότητας, και από την άλλη θέλει να ενισχύσει τις λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες. Θα πρέπει να σκεφτούμε και ποια ήταν η κατάσταση στα κράτη που προέκυψαν με τη διάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας και που με κάθε τρόπο θέλησαν να καταπνίξουν τη γλωσσική ετερότητα μέσα στο έδαφός τους.

Δεν πρέπει να κοιτάζουμε τι έγινε, ή να κλάψουμε για το παρελθόν μιας γλώσσας όπως η βλάχικη, αλλά πρέπει, μέσα σε μια ευρωπαϊκή προοπτική που ξεφεύγει από τη στενά εθνικιστική λογική, να δούμε τι μπορούμε να κάνουμε σήμερα.

Κ. ΝΓΙΝΑΣ: Σίγουρα, όταν κάποιος βλαχόφωνος αναφέρεται στα βλάχικα, μιλάει για τα βλάχικα που γνωρίζει ο ίδιος. Και δεν ήταν δυνατόν να γίνει αλλιώς γιατί τα βλάχικα δεν απέκτησαν ποτέ ένα κυρίαρχο ιδίωμα, για όγους οι οποίοι συνήθως είναι οικονομικοί ή πολιτικοί. Επομένως ήταν φυσικό να έχουμε αυτή την πολυδιάσπαση που θα συνεχίζεται με την πάροδο του χρόνου. Είναι επίσης πολύ φυσικό, όταν τίθεται θέμα ενός καινούργιου όρου, να τον δανειζόμαστε από την κοντινότερη γλωσσική κοινότητα, εάν δεν μπορούμε να τον παραγάγουμε από τα υλικά που έχει η γλώσσα μας. Έτσι είναι φυσικό, ο «σταθμός» στα βλάχικα της Ελλάδας να λέγεται «σταθμός» και στα βλάχικα της Βουλγαρίας να είναι «γκάρα», επειδή έτσι το λένε οι Βούλγαροι.

Ήθελα να πω κάτι πάνω σε αυτά που είπε ο κ. Μπέης. Είναι σίγουρο ότι δεν μπορούμε λείει να προδικάσουμε το μέλλον μιας γλώσσας με καθαρά γλωσσολογικά, επιστημονικά κριτήρια. Αλλά όταν προδικάζουμε ότι αυτή η γλώσσα βαίνει προς εξαφάνιση, δεν μιλούμε μόνο από καθαρά γλωσσολογική σκοπιά. Έχουμε και επαφή με την πραγματικότητα, την οποία λίγο ως πολύ την αναλύσαμε όλοι. Οι περισσότεροι από εμάς, ή κάποιοι από εμάς που είμαστε βλαχόφωνοι, έχουμε γυναίκες οι οποίες δεν είναι βλαχόφωνες. Άρα είναι μοιραίο τα παιδιά μας να μη μάθουν βλάχικα. Δεν είναι γλωσσολογική ή προσέγγισή μου, αλλά είναι κοινωνιολογική. Θα μου επιτρέψετε να την αποκαλέσω ρεαλιστική.

ΑΝΥΠΑΡΞΙΑ
ΕΠΙΣΗΜΗΣ
ΓΡΑΠΤΗΣ ΜΟΡΦΗΣ
ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΚΗΣ

Όσον αφορά το παρόν εβραϊκό, το οποίο αναφέρθηκε δυο-τρεις φορές, δεν νομίζω ότι είναι συγκρίσιμο με αυτό των βλάχικων. Τα εβραϊκά

αναβίωσαν αφού οι Εβραίοι δημιούργησαν κράτος. Εάν κάποια στιγμή δημιουργούσαν, υποθετικά τελείως, οι Βλάχοι ένα κράτος, τότε θα έβρισκαν από δω και από κει στοιχεία, θα τα πρόσθεταν, θα τα αφαιρούσαν, και θα έφτιαχναν μια επίσημη βλάχικη γλώσσα...

Σ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ: Είναι προφανές, από αυτά που είπατε εσείς ως ειδικοί, ότι όση προσπάθεια και να γίνεται αν έχουμε μια δεδομένη γλώσσα, αυτή δεν αποκτά ποτέ επίσημη υπόσταση αν δεν υπάρχει κράτος που να την υποστηρίζει. Αυτό που έγινε με τα βλάχικα στα Σκόπια μπορεί και εδώ να γίνει και να δουλεύουν ορισμένοι προς αυτή την κατεύθυνση.

Κ. ΝΤΙΝΑΣ: Δεν είναι συγκρίσιμα τα πράγματα, γιατί εκεί έχουν πολύ συγκεκριμένους λόγους να αναπτύξουν την πολυφυλετικότητα, την πολυγλωσσικότητα και την πολυπολιτισμικότητα.

Ν. ΚΑΤΣΑΝΗΣ: Εγώ πάλι θα επιμείνω ότι οι γλώσσες ακολουθούν ένα δρόμο ο οποίος δεν εξαρτάται πολύ από τις ανθρώπινες πράξεις, αλλά εξαρτάται από τα περιβάλλοντα στα οποία δημιουργούνται. Αυτό τι σημαίνει; Μπορεί να μην ξέρουμε αν σε 50, 70 ή 100 χρόνια θα χαθεί μια γλώσσα. Αλλά ξέρουμε αυτή τη στιγμή ότι, π.χ., τα αρβανίτικα έχουν χάσει ορισμένες γραμματικές δομές. Αυτό είναι γλωσσική συρρίκνωση. Οι γλώσσες περνούν από ένα στάδιο συρρίκνωσης και στο τέλος επέρχεται ο «θάνατος», η εξαφάνιση και η διακοπή της χρήσης τους. Τώρα, πότε θα γίνουν αυτά –σε 50, 70, 100 ή 200 χρόνια–, αυτό είναι άλλο ζήτημα. Το ζήτημα είναι ότι εμείς έχουμε όλα τα συμπτώματα της ασθένειας, σύμφωνα με τα οποία, σήμερα τα αρβανίτικα, για να μην πω και τα βλάχικα, έχουν περάσει στο στάδιο της γλωσσικής συρρίκνωσης.

Δεύτερον, μια γλώσσα πρέπει να έχει αυτοτέλεια σε όλα τα λειτουργικά της επίπεδα (τώρα μπαίνουμε σε όρους γλωσσολογικούς). Λοιπόν, αυτές οι λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες δεν ανταποκρίνονται σε όλα τα λειτουργικά επίπεδα. Δηλαδή μπορούμε να τις χρησιμοποιήσουμε στην οικογένεια, με τους φίλους μας, αλλά δεν μπορούμε να τις χρησιμοποιήσουμε σε ένα επιστημονικό σύγγραμμα ή σε μια δημόσια συζήτηση.

Είναι οι ασθενείς γλώσσες οι οποίες ακολουθούν ένα δρόμο που δεν μπορεί να ανακοπεί εύκολα. Το παράδειγμα της εβραϊκής δεν είναι συγκρίσιμο με αυτό της ουαλικής που δεν μπόρεσε να περάσει σαν γραπτός λόγος. Όταν μιλάμε για 100 και για 200 ομιλητές μιας γλώσσας, δεν γεννάται ζήτημα. Είμαστε μοιραία μάρτυρες της απώλειας ορισμένων γλωσσών. Το πρόβλημα είναι από εκεί και πέρα τι θέλουμε να κάνουμε. Και εκεί πέρα να σκεφτεί καθένας μας τι θέλει.

Τ. WINNIFRITH: Δύο γλώσσες αναφέρθηκαν, τα εβραϊκά και τα ιρλανδικά. Τα εβραϊκά έχουν το μεγάλο προτέρημα ότι μιλιούνται, λόγω της χρήσης τους από την εβραϊκή θρησκεία. Οι Βλάχοι όμως μιλάνε ελληνικά στην εκκλησία. Τα ιρλανδικά είναι ένα λυπηρό παράδειγμα για το πώς τα κράτη δεν μπορούν ου-

σιαστικά να βοηθήσουν στην επιβολή της χρήσης κάποιων γλωσσών. Στην Ιρλανδία κάθε παιδί στο σχολείο μαθαίνει λίγα ιρλανδικά. Ακόμα, υπάρχουν ειδικές επιδοτήσεις για να μείνει κανείς σε μια περιοχή όπου ομιλούνται τα ιρλανδικά. Υπάρχουν ιρλανδικά προγράμματα στην τηλεόραση και το ραδιόφωνο. Εγώ πέρασα πολλές ώρες προσπαθώντας να βρω ένα χωριό που να μιλάει ιρλανδικά, στην πραγματικότητα. Βρέθηκα σε ένα σπίτι σ' ένα τέτοιο χωριό όπου είχαν ανοιχτή την ιρλανδόφωνη τηλεόραση, αλλά έλεγαν: «Δεν είναι τα δικά μας ιρλανδικά» και ξαναγύριζαν στο BBC.

Αυτό ακριβώς είναι το πρόβλημα που τίθεται στα βλάχικα με τις πολλές και διαφορετικές διαλέκτους. Γι' αυτό το λόγο και εγώ φοβάμαι, μάλλον είμαι απαισιόδοξος, σε ό,τι αφορά την επιβίωση της βλάχικης γλώσσας για πολύ καιρό ακόμα. Πάντως είμαι πάντα πολύ πιο αισιόδοξος για το μέλλον αυτής της γλώσσας, κάθε φορά που βρίσκομαι στην Ελλάδα.

Σ. ΜΠΕΝΣ: Θα ήθελα να απαντήσω στις παρατηρήσεις του κ. Κατοάνη. Φυσικά συμμερίζομαι σε γενικές γραμμές την απαισιοδοξία του σε σχέση με τη συρρίκνωση της συγκεκριμένης γλώσσας. Απλώς επιμένω στο γεγονός ότι θα μπορούσαμε να είμαστε λιγότερο κατηγορηματικοί. Η γλωσσική επιστήμη δεν προδικάζει τίποτε. Ήθελα λίγο να προκαλέσω μια συζήτηση σε ένα επίπεδο γλωσσολογικό, και νομίζω ότι είναι πολύ σημαντικά τα ενδογλωσσικά φαινόμενα της βλάχικης που μαρτυρούν αυτή τη συρρίκνωση.

Στην έρευνά μου έχω εντοπίσει την ύπαρξη τέτοιων φαινομένων, όπως για παράδειγμα την εξαφάνιση της γενικής πτώσης. Αλλά σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε, όπως και εσείς ο ίδιος παραδεχτήκατε, να ορίσουμε το χρονικό πλαίσιο εξαφάνισης της βλάχικης. Δεν γνωρίζουμε τι θα γίνει σε δύο ή τρία χρόνια. Και αν μια γλώσσα πεθαίνει για λόγους ενδογλωσσικούς, ακόμα και τα εξωτερικά γεγονότα, που επηρεάζουν τη διατήρηση αυτής της γλώσσας, δεν τα γνωρίζουμε. Έχουμε κάποια στοιχεία που μας επιτρέπουν να είμαστε απαισιόδοξοι σήμερα, αλλά από εκεί και πέρα δεν ξέρουμε τι μέλλει γενέσθαι.

Τοποθετήσεις από το κοινό

Ν. ΠΟΥΤΣΙΑΚΑΣ: Θα ήθελα να σταθώ σε αυτό που είπε ο κ. Ντίνας, διότι ήταν μια παρατήρηση που ήθελα να την κάνω από την αρχή της συζήτησης και να επιμείνω σ' αυτή. Το ερώτημά μου είναι πώς είναι δυνατόν να προχωρήσουμε στη διαπραγμάτευση διαφόρων θεμάτων, από τη στιγμή που δεν έχουμε εξασφαλίσει, μεθοδολογικά και επιστημονικά, ποια είναι η άποψη των ενδιαφερομένων γι' αυτά τα θέματα. Προηγουμένως μιλήσατε για μια πολιτισμική επιλογή. Υπάρχει αυτή; Πώς τίθεται το θέμα της πολιτισμικής επιλογής; Μήπως αυτή απλώς και μόνο ορίζεται από μια ομάδα διανοουμένων η οποία θεωρεί ότι πρέπει να υπάρχει αυτή η πολιτισμική επιλογή; (Και βάζω ηθικολογικά το πρόβλημα.) Πιστεύω ότι το πρώτο βήμα θα ήταν να

ΣΤΑΣΗ
ΤΩΝ ΟΜΙΛΗΤΩΝ

γίνει μια καταγραφή πλήρης και συστηματική, κατά πόσο υπάρχει αυτή η τάση διατήρησης της βλάχικης γλώσσας. Γιατί αν δεν υπάρχει αυτή η τάση, δεν ξέρω πώς νομιμοποιούμε εμείς να τη θέτουμε προς εξέταση. Εκτός αν ασκήσουμε μια συμβολική βία άλλου τύπου για να μάθουμε τον άλλο βλάχικα, κάτι το οποίο προφανώς δεν συζητείται. Επειδή προέρχομαι από βλαχόφωνη οικογένεια, έχω ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Κάναμε κάθε προσπάθεια να μάθουν τη γλώσσα τα ανίψια μου, που τελικά αρνήθηκαν να τη μάθουν. Υπήρχε μια ιδιότυπη πολιτισμική αντίσταση πάνω σε αυτό το θέμα. Αν αυτό το φαινόμενο είναι γενικευμένο, πώς θα προχωρήσουμε στην εύρεση λύσεων από τη στιγμή που το θέμα δεν τίθεται. Όλος ο προηγούμενος συλλογισμός είναι υπό μορφή ερώτησης.

Μ. ΑΓΟΡΟΓΙΑΝΝΗΣ: Δεν είμαι ούτε γλωσσολόγος ούτε ειδικός για τα θέματα αυτά. Είμαι γέννημα και θρέμμα αυτής της πόλης, δημότης, γεννήθηκα εδώ, μεγάλωσα εδώ, αλλά κατάγομαι από τη Σαμαρίνα, είμαι Ελληνόβλαχος. Λοιπόν, σας διαβεβαιώνω ότι το 99,9% των βλαχόφωνων κατοίκων αυτής της πόλης ούτε καν ενδιαφέρεται εάν θα υπάρξει ή δεν θα υπάρξει βλαχική γλώσσα στο μέλλον. Οι άνθρωποι κοιτούν τις δουλειές τους, τις οικογένειές τους, τα προβλήματά τους και δεν ασχολούνται με αυτά που συζητάτε εσείς σήμερα εδώ. Οι βλαχόφωνοι Έλληνες ξέρουν την καταγωγή τους, ξέρουν ποιος ήταν ο Ρήγας Φεραίος ή ο Κρυστάλλης ή ο Ζάπτας ή ο Αβέρωφ ή ο Τσοίτσας. Δεν είναι ανάγκη να ανασκαλεύουμε ξανά τέτοια ζητήματα τα οποία στο παρελθόν προκάλεσαν προβλήματα στους Βλάχους Έλληνες.

Σ. ΣΑΜΑΡΑ: Όπως βλέπετε, είναι δύσκολο να βρούμε μια λύση για να μιλάμε τα βλάχικα. Πρώτα πρώτα θέλω να σας συγχαρώ για την πρωτοβουλία που είχατε να καλέσετε αυτούς τους ανθρώπους να μιλήσουν για τη γλώσσα μας. Για εμάς τους Βλάχους που ζούμε στη διασπορά, στη Ρουμανία, είναι ωραίο πράγμα να μπορούμε να ερχόμαστε και να μιλάμε για το μέλλον της γλώσσας μας εδώ στην Ελλάδα.

Όπως ξέρετε όλοι, η γλώσσα μας είναι πάρα πολύ παλιά, υπάρχει εδώ και 2.000 χρόνια. Τη γλώσσα αυτή τη μετέφεραν μέχρι την τρίτη χιλιετία οι παππούδες μας. Έχουμε μια μακρόχρονη ιστορία, χιλιετηρίδων. Παρ' όλη τη μακρόχρονη ιστορία της γλώσσας, δεν μπορώ να δεχτώ ότι οι νέοι επιστήμονες και οι διανοούμενοι την αγνοούν και δεν ασχολούνται μαζί της. Πραγματικά εκτιμούμε ότι στην Ελλάδα αρχίζει να συζητιέται το ζήτημα των Βλάχων και της γλώσσας τους. Γιατί πιστεύουμε ότι η Ελλάδα είναι η πραγματική μας πατρίδα. Οι γονείς μου και οι συγγενείς μου έχουν τις ρίζες τους εδώ, στη Βόρεια Ελλάδα. Άρα, η ιδιουσυχρασία μας είναι κοινή. Και όσον αφορά μερικά χαρτιά, μερικές προσούρες που εμφανίστηκαν, θα ήθελα να πω, αναφερόμενος στην εφημερίδα *Ελευθερία*, ότι αυτό το κράτος των Βλάχων δημιουργήθηκε πριν από 200 χρόνια με το αίμα των Βλάχων και Ελλήνων και ήταν η Ελλάδα. Δεν μπορούμε να ξεχάσουμε τον Ρήγα Φεραίο, τον Γιαννάκη Ολύμπιο, τον Κα-

τοαντώνη, που ήταν Βλάχοι. Θα είμαστε πολύ ευτυχείς αν στο μέλλον συζητούσαν μόνο θέματα πολιτισμού και γλώσσας. Τέλος πάντων, η ρουμανική προπαγάνδα δεν είναι κάτι που αφορά τη σημερινή κατάσταση. Είναι κάτι που ανήκει στο παρελθόν και ήταν ένα μεγάλο λάθος.

Είναι σαφές πλέον ότι εδώ συζητάμε μόνο για την πολιτιστική και γλωσσική ιδιαιτερότητα των Βλάχων. Ακόμη και η ελληνική αντιπροσωπεία που βρισκόταν στην Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης συμφώνησε και ψήφισε αυτή την απόφαση [εννοεί τη Σύσταση 1333 του Συμβουλίου της Ευρώπης, Σ.τ.ε.]. Εκείνη τη στιγμή η αντιπροσωπεία των Βλάχων ήλπιζε ότι θα έχουμε ορισμένα βήματα προς την κατεύθυνση της διατήρησης της γλώσσας, χάρι στην ελληνική αντιπροσωπεία και με την υποστήριξη της Ελλάδας. Γιατί πρέπει να καταλάβετε ότι εμείς οι Βλάχοι βρισκόμαστε στα σύνορα της Ελλάδας. Στην Αλβανία –δεν θέλω να αντιταχθώ στις παρατηρήσεις του καθηγητή– έχουμε πάρα πολλούς Βλάχους, μπορούμε να πούμε ότι είμαστε πάνω από 300.000. Άλλοι αναφέρονται σε 600.000 και 700.000. Στην πΓΔΜ είμαστε παραπάνω από 200.000, στη Βουλγαρία πάνω από 100.000 και στη Ρουμανία είμαστε μια κοινότητα περίπου 200.000. Φύγαμε από την Ελλάδα 30.000 και τώρα είμαστε περίπου 200.000. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που έχουμε από Βλάχους, πιστεύουμε ότι έχουμε μερικές εκατοντάδες χιλιάδες στην Ελλάδα. Τελειώνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω και ελπίζω ότι, μαζί με την πατρίδα μας την Ελλάδα, θα προσπαθήσουμε από κοινού να διασφαλίσουμε αυτή τη γλώσσα.

Ι. PERIFAN: Ευχαριστούμε για την πρωτοβουλία σας. Είστε Έλληνες στο αίμα και ενδιαφέρεστε για τη βλάχικη γλώσσα. Είμαι ο κ. Perifan από το Παρίσι. Είμαι βλαχόφωνος Βούλγαρος. Γεννήθηκα στη Βουλγαρία και μιλάω τη βλάχικη. Εκτός απ' αυτούς που εσείς αποκαλείτε Έλληνες βλαχόφωνους, υπάρχουν Σέρβοι, Βούλγαροι, Ρουμάνοι και Αλβανοί βλαχόφωνοι.

Θα κάνω μια μικρή παρατήρηση στον κ. Ντίνα που ισχυρίστηκε ότι η βλάχικη γλώσσα είναι πολύ διαφορετική από κράτος σε κράτος. Πήγα στη Βουλγαρία, στη Γιουγκοσλαβία, στην πΓΔΜ, στην Αλβανία, ήρθα στην Ελλάδα, χωρίς να ξέρω τα ελληνικά, και παντού συνάντησα την ίδια βλάχικη γλώσσα. Άρα δεν υπάρχουν διαφορές. Είναι πολύ καλό που οι συζητήσεις σας γίνονται σε επιστημονικό επίπεδο. Οι Βλάχοι της διασποράς κάνουμε περίπου τα ίδια πράγματα, στις χώρες που ζούμε και η Ευρώπη μάς καταλαβαίνει. Παίρνω το παράδειγμα τι συμβαίνει και τι έχει συμβεί στην Ευρώπη με κάποιες γλώσσες.

Οι Βρετόνοι είναι καλοί Γάλλοι που έχουν το δικαίωμα να μιλούν τη δική τους γλώσσα. Στα γαλλικά σχολεία μαθαίνουν επίσης τη βρετανική. Ένα άλλο πολύ νέο παράδειγμα είναι η Αλσατία και η Λωρραίνη, στα σύνορα μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας. Έχουν κάνει πολέμους εδώ και δεκάδες χρόνια, και αυτή τη στιγμή στη Γαλλία οι καλύτεροι Γάλλοι είναι οι Αλσατοί, ενώ στο παρελθόν οι καλύτεροι Γερμανοί ήταν οι Αλσατοί. Η Ευρώπη βρήκε τη λύση γι' αυτά τα

Η ΒΛΑΧΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ
ΚΑΙ ΤΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ

ζητήματα. Οι Αλσατοί είναι καλοί Γάλλοι, Γερμανοί και επίσης Αλσατοί. Το γαλλικό κράτος τους έδωσε το δικαίωμα να μάθουν επίσης τη μητρική τους γλώσσα στα γαλλικά σχολεία. Αυτό ζητάμε, δεν ζητάμε τίποτε άλλο. Δεν ζητάμε εδαφικές ανακατατάξεις. Ζητάμε την εισαγωγή της βλάχικης γλώσσας στην εκπαίδευση. Δεν ζητάμε σχολεία βλάχικης γλώσσας, στα σχολεία που πηγαίνουν παιδιά Βλάχων, 2-3 ώρες την εβδομάδα. Το πρότυπό μας είναι η Ευρώπη. Αυτό είναι το πρόβλημά μας, δεν είναι πολιτικό.

Εγκατασταθήκαμε εδώ πριν από 2.000 χρόνια. Και ζήσαμε κάθε είδους περιόδους, καλές και λιγότερο καλές. Αυτό που συνέβη με τα ρουμάνικα σχολεία δεν ήταν καλή λύση. Αυτό είναι ξεκάθαρο. Λέτε ότι κάνουμε ρουμανική προπαγάνδα. Ήμουν στη Ρουμανία πέρσι και μιλούσα σε μια συνάντηση, λέγοντάς τους ότι θα έπρεπε η βλάχικη γλώσσα να διατηρηθεί. Και ξέρετε πώς με αντιμετώπισαν; Ότι ήρθα να κάνω ελληνική προπαγάνδα στη Ρουμανία. Ήταν γελοίο. Δεν κάνω προπαγάνδα. Εμείς είμαστε Έλληνες, κατοικούμε σ' αυτή την περιοχή εδώ και 2.000 χρόνια μαζί. Οι Σλάβοι ήρθαν το 600 μ.Χ. Αυτό είναι το πρόβλημά μας. Και όταν ο κ. Κατσάνης λέει ότι αυτή η γλώσσα θα πεθάνει, εμείς λέμε όχι, γιατί θέλουμε να είμαστε αισιόδοξοι για το μέλλον της και λέμε ότι η βλάχικη γλώσσα θα συνεχίσει να χρησιμοποιείται. Αλλά γι' αυτό πρέπει να τη βάλουμε, σαν κάθε ομιλούμενη γλώσσα, στα σχολεία, στο ραδιόφωνο, στην τηλεόραση, στις εφημερίδες. Αυτοί είναι οι τρόποι για να διατηρήσουμε τη γλώσσα μας.

Σ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ: Ο βλαχόφωνος της Βουλγαρίας είπε πολλά ενδιαφέροντα πράγματα, αλλά δεν είναι της στιγμής αυτής να τα σχολιάσω. Χάρηκα μένοντας τόση ώρα εδώ, μαζί σας. Στο θέμα που πράγματι σας απασχολεί, και βέβαια είναι το θέμα της γλώσσας—χωρίς να είμαι γλωσσολόγος, δικηγόρος είμαι στο επάγγελμα—, συμφωνώ με την άποψη των ειδικών. Δεν έχει και καμιά σημασία βέβαια ότι μια γλώσσα όπως είναι η βλάχικη ή όπως είναι η ελληνική, θα σβήσει. Διότι και εμείς οι ίδιοι αυτοκτονούμε πολιτιστικά. Οι περισσότεροι Έλληνες ξέρουν αγγλικά, και εμείς που δεν τα ξέρουμε, νομίζουμε ότι ζούμε σε ξένη χώρα. Οι αισιόδοξοί για το μέλλον της βλάχικης, ας αγωνιστούν. Αν επιζήσει, θα είναι καλό, θα είναι ένας πλούτος. Σας επισημαίνω όμως ένα άλλο πράγμα, που το είπα και από την αρχή και ίσως να παρεξηγήθηκα από ορισμένους. Αυτό που είπε ο κ. Αγορογιάννης περικλείει αυτό που πιστεύουν και θέλουν όλοι οι βλαχόφωνοι. Έχει πληρώσει η οικογένειά του γιατί αντιτάχτηκε στους προδότες. Το ξέρω και το βεβαιώνω αυτό το πράγμα, και θα αποδειχτεί επιστημονικά. Συνεπώς, για να ανδρωθεί—γιατί αν δεν ανδρωθεί κάτι δεν μεγαλώνει, μικραίνει, κάτι που δεν αναπτύσσεται, πεθαίνει—, αν θέλετε να επιβληθεί και να παραμείνει η βλάχικη γλώσσα, πρέπει να συνδεθεί με την ύπαρξη κρατικής οντότητας.

Αυτό είναι το παράδειγμα του Ισραήλ, αυτό είναι το παράδειγμα των Σκοπίων, το οποίο αποφεύχθηκε να τονιστεί. Σ' αυτό ποντάρουν αυτοί που θέλουν να ιδρύσουν αυτόνομο κράτος και αγωνίστηκαν γι' αυτό. Βέβαια, δεν σας πέ-

φτει λόγος, διότι εσείς πράγματι ασχολείστε με ένα συγκεκριμένο θέμα. Μην ξεχνάτε όμως κάτι που και οι επιστήμονες το βεβαιώνουν: ότι δεν είναι δυνατόν, παρά την επιθυμία μας, να επιβιώσουν τα ελληνικά και οι γλώσσες άλλων μικρών λαών που έχουν μια ιδιαιτερότητα και διαφέρουν από τα αγγλικά, τα ρώσικα, τα κινέζικα. Αν και δεν είναι δυνατή η διατήρηση των βλάχικων και το ξέρουν οι άλλοι, προσπαθούν μέσω αυτών των εκδηλώσεων να περάσουν άλλα πράγματα. Ας φυλαχτούμε λοιπόν από αυτά τα «άλλα». Σας συγχαίρω κι εγώ, και πιστεύω ότι η προσπάθειά σας είναι στην ορθή κατεύθυνση.

Β

Η κατάσταση και η χρήση της γλώσσας και η στάση των ομιλητών

Λ. ΜΠΑΛΤΣΙΩΤΗΣ: Δεύτερη ενότητα του διημέρου: Κατάσταση και χρήση της γλώσσας. Πρώτο σημείο: Πεδία χρήσης της γλώσσας, οικογένεια, κοινωνικές συναναστροφές, επάγγελμα, πολιτισμός. Δεύτερο σημείο: Γνώση της γλώσσας, γλωσσική επάρκεια των ομιλητών, δυνατότητα εκμάθησης, προσπάθειες καταγραφής και κωδικοποίησης. Και τρίτο σημείο: Πηγές της γλώσσας, προφορική παράδοση και κείμενα.

Φυσικά η γλωσσική επάρκεια δεν μπορεί να απαντηθεί εδώ, αφού δεν υπάρχει η κατάλληλη έρευνα. Τουλάχιστον μπορούμε να έχουμε μερικά στοιχεία για τη γλωσσική ικανότητα των ομιλητών, ανά περιοχή και ηλικία. Πιστεύω πως έχουμε τη δυνατότητα μέσα από αυτό τον επιστημονικό διάλογο, μέσα από αυτό το διάλογο με ανθρώπους που έχουν ασχοληθεί και που εκφράζουν συγκεκριμένες επιστημονικές κατευθύνσεις, να ανιχνεύσουμε τις σημερινές δυνατότητες και να θέσουμε το θέμα της καταγραφής της βλάχικης γλώσσας.

Α. ΚΟΥΚΟΥΔΗΣ: Θέλω να μεταφέρω μία από τις εντυπώσεις που απέκτησα κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου. Όσο βρισκόταν σε ισχύ το φαινόμενο της πολιτισμικής διάκρισης της εργασίας, δηλαδή για όσο οι Βλάχοι ήταν καθηλωμένοι στις παραδοσιακές οικονομικές τους ενασχολήσεις, είτε αυτός ήταν ο νομαδοκτηνοτροφισμός είτε ήταν το «κιρατζιλίκι» [το διακομιστικό εμπόριο, Σ.τ.ε.] είτε συναφή επαγγέλματα, εμποροβιοτεχνικά κλπ., η γλώσσα είχε πραγματικά πολύ καλύτερες συνθήκες να επιβιώσει. Όταν κατέρρευσε το φαινόμενο της πολιτισμικής διάκρισης της εργασίας και οι Βλάχοι ξέφυγαν από τις παραδοσιακές μορφές της οικονομίας, τότε άρχισε και η διαδικασία της αφομοίωσης, της γλωσσικής βέβαλα, όχι της πολιτισμικής. Αυτό είναι κάτι που θα ήθελα πραγματικά να προσθέσω μέσα από την εμπειρία

ΠΕΔΙΑ ΧΡΗΣΗΣ
ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΚΗΣ

μου κατά τη διάρκεια της έρευνας. Μ' ενδιαφέρει πάρα πολύ ν' ακούσω τι έχουν να μας πουν οι γλωσσολόγοι για τα θέματα αυτά.

Κ. ΝΤΙΝΑΣ: Παίρνοντας ένα ένα τα θέματα, έτσι όπως είναι διατυπωμένα, στα «πεδία χρήσης της γλώσσας», θα μπορούσε κανείς να πει σχεδόν αβίαστα ότι η βλάχικη γλώσσα χρησιμοποιείται στο επίπεδο της οικογένειας και των κοινωνικών συναστροφών. Όσον αφορά τον επαγγελματικό χώρο, η γλώσσα χρησιμοποιείται όταν υπάρχει επαφή μεταξύ βλαχοφώνων. Από εκεί και πέρα όμως, οι Βλάχοι είχαν πολύπλευρες δραστηριότητες, κυρίως πριν από την κατάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, όταν εξαπλώνονταν σε όλα τα μέρη και τα πλάτη του τότε γνωστού κόσμου, της ευρύτερης περιοχής που ταυτίζεται με τη Μεσόγειο, και επομένως χρησιμοποιούσαν όχι μόνο την ελληνική αλλά και άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, μέσω των οποίων έρχονταν σε επαφή με τους ενδιαφερόμενους προκειμένου να συναλλάγουν οικονομικά μαζί τους. Αλλά αν θεωρήσουμε πολιτισμικά αγαθά όλα εκείνα με τα οποία ένας λαός εκφράζεται, δηλαδή τα τραγούδια, τα παραμύθια (που η θεματολογία τους έχει σχέση κυρίως με την κοινωνική και την οικογενειακή ζωή), πιστεύω ότι υπάρχει και ένα σημαντικό κομμάτι του πολιτισμού των Βλάχων το οποίο είναι διατυπωμένο στη γλώσσα τους, στη δεύτερή τους γλώσσα, όπως είπαμε, τη βλάχικη.

Όσον αφορά τη δεύτερη ενότητα, «Γνώση της γλώσσας, γλωσσική επάρκεια των ομιλητών», νομίζω ότι η χρήση της γλώσσας, από τη στιγμή που αρχίζει να αστικοποιείται ο πληθυσμός, περιορίζεται στο πλαίσιο της οικογενειακής ζωής και της κοινωνικής δραστηριότητας σε πολύ στενό επίπεδο. Βέβαια, δεν μπορούμε να πούμε ότι αυτό συντελέστηκε σε κάποια συγκεκριμένη εποχή ή ότι μπορεί να διευρυνθεί η χρήση της βλάχικης γλώσσας σε άλλα επίπεδα και να χρησιμοποιηθεί σε συζητήσεις όπως αυτή που κάνουμε εδώ σήμερα. Το ζήτημα της δυνατότητας εκμάθησης αυτής της γλώσσας δεν νομίζω ότι τίθεται, τουλάχιστον για μένα. Αν θεθεί, μπορούμε να το ξανα συζητήσουμε.

Εκείνο στο οποίο θα ήθελα να σταθώ είναι το σημείο της καταγραφής και της κωδικοποίησης. Ήδη, εδώ και πολλά χρόνια, από πολύ παλαιότερους από μένα, στο βαθμό που ο καθένας μας μπορεί, και ανάλογα και με τα ενδιαφέροντά του, γίνεται μια συστηματική καταγραφή. Ο κ. Κατσάνης, και με τη δική μου συμμετοχή, έχει γράψει μια γραμματική για την κουτσοβλάχικη γλώσσα. Εδώ βέβαια πρέπει να πούμε ότι ο τίτλος μπορεί να είναι «της κοινής κουτσοβλάχικης», αλλά κάναμε τη διευκρίνιση ότι, από τη στιγμή που δεν έχουμε επιμέρους διαλεκτικές εργασίες (για να ξέρουμε ποιες είναι οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα των οποίων δεν υπάρχει ενιαία κωδικοποιημένη μορφή), ο καθένας δίνει τη διάσταση της κοινής στο ιδίωμα το οποίο ο ίδιος ξέρει ή νομίζει ότι είναι το επικρατέστερο.

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ
ΚΑΙ ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Ν. ΚΑΤΣΑΝΗΣ: Πρέπει να πω από την αρχή ότι το θέμα αυτό είναι αρκετά δύσκολο και εξειδικευμένο. Όταν λέμε «πεδία χρήσης της γλώσσας» εννοούμε τις περιπτώσεις στις οποίες χρησιμοποιείται η γλώσσα. Όπως ανέφεραν και οι

προηγούμενοι ομιλητές, σήμερα η γλώσσα χρησιμοποιείται στον οικογενειακό χώρο, στις μικρές κοινότητες. Στις μεγάλες κοινότητες, όπως για παράδειγμα το Μέτσοβο και το Λιβάδι του Ολύμπου, η γλώσσα χρησιμοποιείται και εκτός του οικογενειακού περιβάλλοντος.

Στα κλασικά επαγγέλματα των Βλάχων, δηλαδή στην κτηνοτροφία, υπάρχει δυνατότητα χρήσης της γλώσσας. Σ' ένα μοντέρνο επάγγελμα, πολύ δύσκολα θα χρησιμοποιηθούν τα βλάχικα. Έτσι έχουμε περιορισμένα πεδία χρήσης της γλώσσας, και μάλιστα από τη στιγμή που αστικοποιείται ένα μεγάλο τμήμα του βλάχικου πληθυσμού, τα πράγματα γίνονται ακόμα πιο δύσκολα για τη χρήση της βλάχικης. Γιατί μπορεί η γλώσσα να είναι ικανή για παραγωγή λόγου σε έναν πληθυσμό αγροτικό και ποιμενικό, αλλά δεν είναι επαρκώς επεξεργασμένη για να χρησιμοποιηθεί από έναν αστικό πληθυσμό.

Σχετικά με τη γνώση της γλώσσας και την επάρκεια των ομιλητών δεν μπορούμε να πούμε πολλά πράγματα. Εάν προηγουμένως δεν γίνουν μελέτες στις διάφορες βλαχόφωνες κοινότητες, δεν μπορούμε να εντοπίσουμε τη γλωσσική επάρκεια ή την παθητική γνώση των ομιλητών της βλάχικης. Γλωσσική επάρκεια είναι η δυνατότητα να παράγει κανείς λόγο καινούργιο ή να σκέφτεται στα βλάχικα. Πόσοι έχουν την επάρκεια αυτή σήμερα; Δεν μπορούμε να απαντήσουμε εύκολα. Ποιες ηλικίες έχουν αυτή την επάρκεια; Φυσικά θα την έχουν οι μεγαλύτερες ηλικίες. Δεν μπορούμε όμως να δώσουμε συγκεκριμένες απαντήσεις για τα πεδία χρήσης της γλώσσας και την επάρκεια των ομιλητών.

Η κωδικοποίηση και η καταγραφή είναι ένα μεγάλο κεφάλαιο. Κωδικοποιημένη θεωρείται μια γλώσσα όταν είναι ικανή να ανταποκριθεί σε όλα τα πεδία χρήσης. Να γραφτεί ένα επιστημονικό σύγγραμμα, ένα λογοτεχνικό έργο, να μεταδοθούν ειδήσεις, να χρησιμοποιείται σε τεχνικά έργα, σε τεχνικά βιβλία. Όταν η γλώσσα μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε όλα αυτά τα πεδία χρήσης, τότε πλέον έχει φτάσει σε ένα σημείο που να θεωρείται ότι είναι κωδικοποιημένη γλώσσα.

Σήμερα η κουτσοβλαχική δεν είναι κωδικοποιημένη γλώσσα. Δεν έχει ούτε μορφολογικά ούτε φωνητικά παγιωθεί ώστε να αποκτήσει μια ενιαία μορφή, ούτε έχει δυνατότητες χρήσης σε ένα επιστημονικό ή σε ένα τεχνικό έργο, λόγου χάρι. Το ένα σημαντικό πρόβλημα είναι το γεγονός ότι η κωδικοποίηση της βλάχικης θέλει επεξεργασία. Το δεύτερο πρόβλημα που μας απασχολεί, είναι η καταγραφή της. Εδώ υπάρχει ένα μεγάλο πρόβλημα το οποίο δεν λύνεται με τις δικές μας συζητήσεις. Για την καταγραφή, το πρώτο που χρειάζεται είναι η δημιουργία ενός αλφαβήτου. Ποιο αλφάβητο θα χρησιμοποιήσουμε; Αυτό που έχει η παράδοση, δηλαδή το ελληνικό αλφάβητο (τα πρώτα γραπτά μνημεία της βλάχικης έχουν αποδοθεί με το ελληνικό αλφάβητο) ή θα χρησιμοποιήσουμε ένα λατινικό αλφάβητο;

Τα πράγματα δεν είναι τόσο εύκολα. Μπορεί να πει κάποιος: «Γι σημασία έχει τώρα αν είναι ελληνικό, λατινικό ή κυριλλικό το αλφάβητο;» Όμως, η χρησιμοποίηση ενός αλφαβήτου σηματοδοτεί και πολλά άλλα πράγματα, επιδρά

και στην ιδεολογία εκείνου ο οποίος χρησιμοποιεί το συγκεκριμένο αλφάβητο, αντανακλάται και στις αντιδράσεις που ενδεχομένως θα προκαλέσει η χρήση αυτού του αλφαιβήτου.

Τοποθετήσεις-ερωτήσεις από το ακροατήριο

I. PERIFAN: Το 1956 ήμουν στο Μέτσοβο. Τότε όλοι μιλούσαν βλάχικα. Πήγα πάλι πριν από μερικά χρόνια και ρώτησα παιδιά και νέους αν μιλούσαν βλάχικα. Η απάντησή τους σ' αυτή την ερώτηση ήταν: «Καταλαβαίνω τα βλάχικα, αλλά δεν μπορώ να απαντήσω». Υπάρχει ένα πολιτικό πρόβλημα στην υπόθεση, που η Ευρώπη το κατάλαβε. Εάν τα βαλκανικά κράτη, όπου ζουν οι Βλάχοι, θεωρούν ότι η βλάχικη γλώσσα πρέπει να σωθεί, υπάρχουν μέσα διάσωσης. Στην Ιρλανδία, το 1920, έγραψαν ένα θεατρικό έργο το οποίο παίχτηκε στο Παρίσι πριν από πολύ καιρό. Το θέμα του ήταν η γλώσσα που είναι η ψυχή ενός λαού. Αν χάσουμε τη γλώσσα, χάνουμε και το λαό. Άρα το πρόβλημα είναι εάν θέλουμε να παραμείνουμε βλαχόπουλα. Γεννηθήκαμε βλαχόπουλα και θέλουμε να παραμείνουμε βλαχόπουλα.

Ο κ. Κατσάνης είπε ότι αυτή τη στιγμή η τάση είναι η ενοποίηση όλων των γλωσσών. Εννοεί προφανώς την επιβολή μιας διεθνούς γλώσσας σε όλο τον κόσμο. Αυτό έγινε αντικείμενο προσπάθειας με την εσπεράντο στις αρχές του αιώνα και δεν απέδωσε. Και εκτός αυτού, είμαι επίσης χριστιανός ορθόδοξος στη θρησκεία. Αύριο είναι η γιορτή του Αγίου Πνεύματος, στην Ελλάδα. Το Άγιο Πνεύμα κατέβηκε στους Απουτόλους για να τους μάθει όλες τις γλώσσες. Δεν είπε ότι θα μάθετε μία γλώσσα και θα κάνετε προσηλυτισμό σ' αυτή, αλλά σ' όλες τις γλώσσες. Στην Αποκάλυψη λέγεται ότι όλοι οι λαοί θα παρουσιαστούν στον Θεό με τη γλώσσα τους, μαζί με τις κυβερνήσεις τους και με τους καθοδηγητές τους ή τους βασιλιάδες τους. Στη Γαλλία, στις αρχές του αιώνα, δεν ίσχυε η υποχρεωτική παιδεία. Ο Jules Ferry νομοθέτησε την υποχρεωτική παιδεία. Αλλά με ποιο τρόπο, σε ποια σχολεία, από ποιους καθηγητές; Τα θρησκευτικά σχολεία στην εκκλησία με τους παπάδες, η κοινότητα ή η αστυνομία θα ήταν αρμόδιοι να ασχοληθούν με τα παιδιά; Οι Γάλλοι της εποχής συνήθιζαν να κρατούν τα παιδιά τους στο σπίτι, για να τους βοηθούν στις δουλειές τους και ο Jules Ferry διά νόμου έστειλε τους αστυνομικούς στην ύπαιθρο για να μαζεύουν τα παιδιά και να τα φέρουν στο σχολείο. Όταν λοιπόν το κράτος θέλει, τα καταφέρνει. Εδώ, όμως, τα πράγματα είναι διαφορετικά. Δεν πρόκειται να κριτικάρω κανέναν για τίποτε. Είναι κρίμα που ανάμεσα σε όλους που είναι παρόντες και βλέπουν τη βλάχικη γλώσσα σαν κάτι το θετικό, είναι δύο, οι κ. Κατσάνης και Ντίνας οι οποίοι είναι εναντίον της. Γιατί; Δεν ξέρω. Γιατί είναι τόσο απαισιόδοξοι για το μέλλον της; Πρέπει να κάνουμε μια προσπάθεια. Σας μιλήσαμε για τη διδασκαλία της βλάχικης στη Ρουμανία, σήμερα. Η πρώτη γραμματική των βλάχικων έγινε το 1813. Άρα είναι δυνατόν να εισαγά-

γουμε τη γλώσσα στα σχολεία αλλά πρέπει το κράτος να βοηθήσει. Είναι λοιπόν ένα πολιτικό ζήτημα και η Ευρώπη το κατάλαβε.

Σ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ: Ο κ. Perifan έχει παρακολουθήσει και καταλάβει πολύ καλά τις εργασίες του συνεδρίου σας. Κατάλαβε σαφώς τι είπαν οι γλωσσολόγοι, αλλά θα πρέπει να κατάλαβε σαφώς και τι είπε ο κ. Αγορογιάννης και τι είπα κι εγώ. Δηλαδή, οι γλωσσολόγοι λένε ότι είναι δύσκολο να γίνει αυτή η –επιθυμητή βέβαια– διατήρηση της γλώσσας και ότι υπάρχει μια θέληση των βλαχόφωνων να εγκαταλείψουν τη γλώσσα. Είπε ο κ. Κουκούδης ότι στον πολιτιστικό σύλλογο που πηγαίνουν τα παιδιά και οι πατεράδες τους δεν διδάσκονται τα βλάχικα. Παρ' όλα αυτά ο κ. Perifan επιμένει, καίτοι διαπιστώνονται αυτά εδώ, να διδαχθεί και να κωδικοποιηθεί η γλώσσα. Αυτό είναι ένα πολιτικό θέμα. Αυτό το μεγάλο του ενδιαφέρον για τη βλάχικη, μεγαλύτερο από το ενδιαφέρον των ελλήνων συνέδρων, πώς δικαιολογείται;

Κ. ΝΤΙΝΑΣ: Η απάντηση σ' αυτά που είπε ο κ. Perifan είναι πάρα πολύ απλή. Θεωρεί ως προϋπόθεση κάτι το οποίο, νομίζω, προσπαθούμε να πούμε ότι δεν είναι προϋπόθεση. Προϋπόθεση είναι να θέλει κάποιος και να μην του επιτρέπεται να μάθει βλάχικα. Εδώ έχουμε προσπαθήσει, πολλοί από μας που μιλήσαμε, και με νούμερα να αποδείξουμε ότι δεν υπάρχει τέτοια διάθεση. Τώρα, εάν ο κ. Perifan εξακολουθεί να μη θέλει να το καταλάβει, αυτό είναι δικό του θέμα, αλλά θα μας επιτρέψει να έχουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για το τι θέλουν οι Βλάχοι της Ελλάδας. Τώρα το τι θέλουν αυτοί που είναι παρέα του κυρίου Perifan στο Παρίσι, είναι δικό του θέμα. Δεν αφορά πάντως τους Βλάχους της Ελλάδας.

Δ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ: Νομίζω ότι βγήκαν δυο-τρία αρκετά σημαντικά πράγματα. Εγώ θα επιστήσω το ενδιαφέρον στην αναφορά του κ. Ντίνα για τα μαθήματα βλάχικης στο πανεπιστήμιο, την ανάγκη καταγραφής αλλά και τον προβληματισμό για ενιαίο ορθογραφικό σύστημα αυτής της γλώσσας.

Σ. ΜΠΕΝΣ: Θα ήθελα να θίξω ορισμένα σημεία που αφορούν κυρίως τη διγλωσσία των Βλάχων και τη γλωσσική συνύπαρξη των βλάχικων με τα ελληνικά. Πάνω απ' όλα, στη βλάχικη βλέπουμε πολλά από τα τυπικά φαινόμενα που διακρίνουν τις υπό εξαφάνιση και κυριαρχούμενες γλώσσες. Τα βλάχικα ανήκουν στις γλώσσες της δέσμης Ε των μειονοτικών γλωσσών της Ευρώπης, αυτές που η συρρίκνωσή τους είναι πιο σημαντική από τις άλλες. Το βασικό είναι ότι τα βλάχικα παραμένουν μια προφορική γλώσσα.

Η ΧΡΗΣΗ
ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΚΗΣ
ΣΕ ΣΧΕΣΗ
ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Ένας μικρός αριθμός βιβλίων και εντύπων έχει γραφτεί σ' αυτή τη γλώσσα. Δεν έχει υιοθετηθεί ένα ενιαίο σύστημα ορθογραφίας που να επιτρέπει την κατανόηση και ανάγνωση από όλους τους βλαχόφωνους. Αυτό έχει σαν συνέπεια η στάση των ομιλητών απέναντι στη μητρική τους γλώσσα να χαρακτηρίζεται από το πολύ

γνωστό φαινόμενο της γλωσσικής αυτοκτονίας –language suicide στη διεθνή βιβλιογραφία– που αφορά τις υπό εξαφάνιση γλώσσες. Το φαινόμενο αυτό συνίσταται στα εξής: η επικοινωνία μεταξύ γονέων γίνεται στα βλάχικα ενώ οι ίδιοι απευθύνονται στα παιδιά τους στα ελληνικά. Διαπιστώνουμε επίσης τη συρρίκνωση του λεξιλογίου της βλάχικης που συνοδεύεται από την παρουσία και τη χρήση όλο και περισσότερων λέξεων-δανείων από τα ελληνικά. Τα δάνεια από τα ελληνικά, αρχικά παραπέμπουν σε έννοιες πολιτισμικές που αφορούν πιο πολύπλοκα επίπεδα πολιτισμού, αλλά τώρα με τον καιρό αφορούν και καθημερινές έννοιες και καθημερινές λέξεις.

Η σχέση μεταξύ των δύο γλωσσών εντοπίζεται στη διαφορά γλωσσικής συμπεριφοράς ανάμεσα σε διαφορετικές γενιές. Η ηλικία όμως δεν αποτελεί το μόνο και ασφαλέστερο κριτήριο για να διακρίνουμε εκείνους τους ομιλητές που γνωρίζουν καλύτερα τη βλάχικη από εκείνους που έχουν μια πιο ασθενή και παθητική γνώση της μειονοτικής γλώσσας. Πολλές φορές, άτομα μικρής ηλικίας σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα έχουν καλύτερη «γλωσσική συμπεριφορά» απ' ό,τι άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Ένα σύνολο παραγόντων, κοινωνικών και ψυχολογικών, επιδρούν με τρόπο πολύπλοκο (π.χ. οι κοινωνικές ιδιαιτερότητες της κάθε οικογένειας, η προδιάθεση, η προσωπική στάση του κάθε ομιλητή απέναντι στη μειονοτική γλώσσα) και συμβάλλουν ώστε να διαφοροποιείται η χρήση της βλάχικης ακόμα και σε άτομα της ίδιας ηλικίας που ζουν στην ίδια μικρή κοινότητα. Αυτό, και στην περίπτωση της βλάχικης, είναι σημαντικό.

Η μετάδοση της γλώσσας γίνεται πολλές φορές σε χώρο εξωτερικό, δημόσιο (π.χ. στο σχολείο και στην πλατεία), σε ορισμένες κοινότητες και όχι αναγκαστικά μέσα στο στενό οικογενειακό περιβάλλον. Οι σχέσεις της βλάχικης ως κυριαρχούμενης γλώσσας με την ελληνική που είναι κυρίαρχη έχουν να κάνουν με τους βασικούς συντελεστές εξαφάνισης της γλώσσας τους οποίους έχουμε υίξει πολλές φορές μέχρι τώρα. Οι παράγοντες αυτοί είναι εσωτερικοί και γλωσσικοί ή εξωτερικοί και εξωγλωσσικοί.

Στην περίπτωση της βλάχικης και των άλλων μειονοτικών γλωσσών της Ελλάδας, οι σημαντικότεροι παράγοντες που έπαιξαν και παίζουν ρόλο στην περιθωριοποίηση είναι ο εκσυγχρονισμός, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, η υποχρεωτική εκπαίδευση, η διάδοση των μέσων μαζικής ενημέρωσης, το φαινόμενο της αστυφιλίας, ιδιαίτερα αισθητό στις ορεινές κοινότητες της Πίνδου που έχουν εγκαταλειφθεί κυριολεκτικά από τους κατοίκους τους, η βιομηχανοποίηση και η αστικοποίηση του τρόπου ζωής. Αλλά περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, η ιστορική συγκυρία και πιο συγκεκριμένα η ομογενοποίηση του νεότερου ελληνικού κράτους, με βάση την επίσημη ελληνική γλώσσα, σύμφωνα με το μονογλωσσικό πρότυπο του δεκάτου ενάτου αιώνα, ήταν και εξακολουθεί να είναι ο κύριος συντελεστής της βαθμιαίας εξασθένησης της βλάχικης γλώσσας και της αντικατάστασής της από τα ελληνικά.

Ένας άλλος πολύ γνωστός παράγοντας είναι το γεγονός ότι το φαινόμενο της διγλωσσίας στην Ελλάδα δεν είναι πάντα μια πολιτικά αποδεκτή κατάσταση.

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ
ΕΞΑΦΑΝΙΣΗΣ
ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΚΗΣ

ση. Στους ίδιους τους ομιλητές, η χρήση της μειονοτικής γλώσσας θεωρείται πολλές φορές ένδειξη φυλετικής και εθνικής διαφοράς, γι' αυτό και η χρήση της αποφεύγεται ιδιαίτερα μπροστά σ' αυτούς που δεν τη μιλάνε.

Κ. ΝΓΙΝΑΣ: Η βλάχικη δέχεται επιδράσεις από τις γλώσσες με τις οποίες συνυπάρχει. Έτσι, για παράδειγμα, όπως αναφέραμε και χθες, όρους και έννοιες που δεν τις έχει αφ' εαυτής, γιατί εξυπηρετούν ένα πολύ συγκεκριμένο επικοινωνιακό πλαίσιο, τις δανειζεται από γλώσσες οι οποίες χρησιμοποιούνται σε γειτονικούς χώρους. Στην προκειμένη περίπτωση, για τα βλάχικα της Ελλάδας, οι επιδράσεις της ελληνικής είναι πάρα πολύ σημαντικές, έως καθοριστικές, σε όλα τα επίπεδα: στο φωνολογικό, στο μορφολογικό και στο σημασιολογικό. Μια πολύ καλή καταγραφή αυτών των επιδράσεων στη φωνητική και στη μορφολογία είναι η διδακτορική διατριβή του κ. Κατσάνη με τίτλο *Ελληνικές επιδράσεις στα κουτσοβλάχικα*. Φυσικά υπάρχει αρκετός χώρος να δούμε και τις άλλες επιδράσεις από άλλες γλώσσες με τις οποίες η βλάχικη, κατά καιρούς, ήρθε σε επαφή.

Ν. ΚΑΤΣΑΝΗΣ: Τι σημαίνει στάση των ομιλητών; Τι πιστεύουν και τι θέλουν οι Βλάχοι για τη γλώσσα τους. Αυτό είναι το ερώτημα. Η απάντηση είναι πολύ δύσκολη, γιατί και εδώ δεν υπάρχει καμία μελέτη, καμία έρευνα για να δούμε τι πιστεύουν οι ίδιοι οι ομιλητές της βλάχικης γλώσσας γι' αυτό το θέμα. Αν θα θέλαμε να κάνουμε ορισμένες παρατηρήσεις, οι οποίες είναι χωρίς επιστημονική ισχύ, θα λέγαμε ότι υπάρχει μια μερίδα Βλάχων η οποία λειτουργεί και σκέφτεται συναισθηματικά και πιστεύει ότι η γλώσσα μας πρέπει να διατηρηθεί. Υπάρχει μια άλλη μερίδα η οποία σκέφτεται ωφελμιστικά και λέει: «Τι να την κάνουμε τη βλάχικη τη γλώσσα; Το παιδί να μάθει αγγλικά για να του χρησιμεύσουν και στη δουλειά του και σε άλλα. Τα βλάχικα τι να τα κάνουμε; Να μη μάθει τα βλάχικα».

ΣΤΑΣΗ
ΤΩΝ ΟΜΙΛΗΤΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΥΠΑΡΧΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ
ΕΡΕΥΝΑΣ

Έτσι η στάση των ομιλητών είναι αντικείμενο προς έρευνα. Δηλαδή πρέπει να δούμε τι θέλουν οι ίδιοι οι Βλάχοι. Θέλουν διατήρηση της βλάχικης, θέλουν να μάθουν τα παιδιά τους μια πιο ωφέλιμη γλώσσα; Αυτή τη στιγμή πάντως δεν διαθέτουμε τα απαραίτητα δεδομένα να το καταγράψουμε. Δεν μπορούμε να πούμε ακριβώς τι

θέλουν. Σε όλα τα κράτη του κόσμου, και στην Ελλάδα, έχουμε ομάδες δίγλωσσες, π.χ. έχουμε τους Αρβανίτες που μιλάνε τα αρβανίτικα και τα ελληνικά, έχουμε τους Βλάχους, τους Εβραίους που μιλάνε τα ισπανο-εβραϊκά και τα ελληνικά, τους Πομάκους και τους υπόλοιπους μουσουλμάνους της Θράκης οι οποίοι μιλάνε και ελληνικά και τη γλώσσα τους, έχουμε τους Τσιγγάνους που μιλάνε τη γλώσσα τους, έχουμε τους Αρμένιους που μιλάνε τα αρμένικα και τα ελληνικά. Αυτές οι δίγλωσσες ομάδες, που υπάρχουν στην Ελλάδα, δεν ερευνήθηκαν επιστημονικά. Εξάλλου οι ίδιοι οι ομιλητές αυτών των γλωσσών δεν δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Τώρα η Ευρώπη δείχνει ενδιαφέρον για όλες αυτές τις γλώσσες, αλλά εμάς στην Ελλάδα μάς βρῖσκει λιγάκι απροετοίμαστους. Μας βρῖσκει χωρίς έρευνες στις επιμέρους δίγλωσσες ομάδες. Πρώτα πρώτα δεν ξέρουμε τι

Θέλουμε. Θέλουμε να υπάρχουν διγλωσσες ομάδες; Θέλουμε καλύτερα να μάθουμε μια ωφέλιμη γλώσσα, να μάθουμε τα αγγλικά, τα γαλλικά, τα γερμανικά που έχουν και πέραση; Εκεί τίθεται το πρόβλημα: στην έλλειψη έρευνας και την αδιαφάνεια ως προς τις προθέσεις μας.

Τ. WINNIFRITH: Πιστεύω ότι η επιθυμία των ανθρώπων είναι σημαντική. Όμως υπάρχει διαφορά ανάμεσα στα βλάχικα και τις άλλες δυτικοευρωπαϊκές, μη διαδεδομένες γλώσσες όπως π.χ. τα καταλάνικα και τα ουαλικά. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η αντίρρηση ως προς την εκμάθηση της γλώσσας ερχόταν από άλλες ομάδες, όχι από τους ίδιους τους ομιλητές. Υπάρχει επίσης μια διαφορά ανάμεσα στον 19ο και τον 20ό αιώνα σε ό,τι αφορά τη διγλωσσία των Βλάχων. Τον 19ο αιώνα οι Βλάχοι, σε όλη την επικράτεια των Βαλκανίων, μιλούσαν όλοι, ειδικά οι άντρες, και ελληνικά. Σήμερα, στους περισσότερους από τους άλλους Βλάχους που μένουν στις άλλες χώρες των Βαλκανίων, η ελληνική γλώσσα έχει χαθεί και έχει αντικατασταθεί με την εκάστοτε επίσημη γλώσσα της χώρας όπου ζουν (τα αλβανικά, τα βουλγάρικα κλπ.). Ακόμα και στη Ρουμανία, οι Βλάχοι της Ρουμανίας μιλούν εκτός από τα βλάχικα και τα ρουμάνικα. Η πτώση του σοσιαλιστικού παραπετάσματος δημιούργησε μια μεγάλη κατηγορία βλαχοφώνων που δεν μιλάνε ελληνικά, οι οποίοι, αυτή τη στιγμή, επιθυμούν να επισκεφθούν την Ελλάδα. Θα ήθελα να ξέρω τη γνώμη των άλλων ομιλητών και των συμμετεχόντων σ' αυτή τη συνάντηση για την πρόκληση και τη δυσκολία που ίσως έχει αυτή η καινούργια εξέλιξη.

Ν. TRIFON: Είναι προφανές ότι τα βλάχικα είναι ένα κλασικό παράδειγμα, βάσει του οποίου μπορούμε να δούμε όλες τις δυνατές παραλλαγές του σχήματος της διγλωσσίας. Το βασικό πρόβλημα με τα βλάχικα αφορά το ιδιαίτερο καθεστώς αυτής της γλώσσας. Υπάρχει μια διάθεση απαξίωσης, υποβάθμισης της γλώσσας, και αυτό σε σχέση με τις γειτονικές επίσημες γλώσσες, στα μάτια των ίδιων των ομιλητών της. Οι πρώτες προσπάθειες εκδήλωσης μιας ιδιαίτερης βλάχικης ταυτότητας εμφανίζονται κάτω από την επίδραση του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού στις αρχές του 19ου αιώνα. Πρόκειται για τη γραμματική του Μιχαήλ Μπογιατζή που εκδόθηκε το 1813 και που αποτελεί μια από τις πρώτες προσπάθειες καταγραφής της βλάχικης γλώσσας. Από την αρχή έχουμε μια προβληματική άμυνας και χειραφέτησης της βλάχικης γλώσσας απέναντι στην ελληνική. Είναι κάτι που φαίνεται στα πρώτα έργα του Μπογιατζή. Ένα γεγονός αξιοσημείωτο είναι η καταδίκη του Μπογιατζή από τον Πατριάρχη για τη χρήση της βλάχικης, μιας γλώσσας που δεν τη χρησιμοποιούσε ο Θεός. Αυτό δεν εμπόδισε τον Μπογιατζή να ασχοληθεί με ένα ελληνικό εγχειρίδιο και να συγγράψει βιβλία για τη σέρβικη γλώσσα. Είναι χαρακτηριστική η τάση των Βλάχων της εποχής να ασχοληθούν με πολυσχιδείς δραστηριότητες.

ΔΙΓΛΩΣΣΙΑ
ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

Ο διάλογος για την προέλευση, τη χρήση της βλάχικης γλώσσας και τις σχέσεις της με τα ελληνικά, που διαδραματίστηκε τότε, είναι διαφορετικός. Εδώ

άλλωστε εντοπίζουμε όλα τα προβλήματα για τις σχέσεις της βλάχικης και των Βλάχων με τη ρουμάνικη και τους Ρουμάνους. Τα βασικά στοιχεία αυτού του διαλόγου, στοιχεία που είναι ενδιαφέροντα από άποψη ιδεολογική, είναι μια υπερβολικά τονισμένη λατινικότητα ή ακόμα και μια ελληνικότητα κάπως μυθολογική και ξεπερασμένη.

Πριν φτάσουμε στο σημείο που βρισκόμαστε τώρα, διαπιστώνει κανείς τη στρατηγική των Βλάχων να αποφύγουν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της γλωσσικής τους έκφρασης με τρόπο καθαρό και να κρύψουν τον ιδιαίτερο τρόπο ζωής τους. Παρ' όλα αυτά, κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, έχουμε διάφορες εκδόσεις για τη βλάχικη γλώσσα, στο Πόζναν, στη Βιέννη, στη Βουδαπέστη. Οι συγγραφείς των βιβλίων αυτών είναι Βλάχοι που παρουσιάζονται ως Έλληνες, ενώ τρίτοι παρατηρητές συνειδητοποιούν ότι δεν μιλάνε ελληνικά, αλλά μια άλλη γλώσσα. Σ' αυτή τη διαμάχη, ανάμεσα σε λατινικότητα και ελληνικότητα, ο μόνος κερδισμένος θα μπορούσε να είναι η ελληνική και η ρουμάνικη γλώσσα αντίστοιχα. Είναι επίσης δεδομένο ότι η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από μια ακμάζουσα ευελιξία στη χρήση πολλών γλωσσών.

Κατά την προσωπική μου άποψη, στους ομιλητές της βλάχικης υπάρχει μια συνείδηση γλωσσικής λειτουργικής συνύπαρξης. Θεωρούν ότι μπορούν να συνυπάρξουν, σε χώρους εντελώς διακριτούς, η μητρική τους βλάχικη γλώσσα και οι επίσημες γλώσσες των κοινωνιών όπου ζουν. Πρόκειται για μια διγλωσσία αρκετά συνειδητή γιατί οι βλαχόφωνοι δεν αισθάνονται την ανάγκη να εκτοπίσουν από ένα συγκεκριμένο χώρο τη χρήση μιας γλώσσας προς όφελος της άλλης.

Εφόσον όμως εξετάζουμε την κατάσταση της βλάχικης γλώσσας, πρέπει να αναφέρουμε ότι στη Ρουμανία έχουμε αναβάθμιση της χρήσης της βλάχικης γλώσσας, παρόλο που σε κάποιο βαθμό υπάρχει αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των ομιλητών της βλάχικης και της ρουμάνικης. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στη Δημοκρατία της Μακεδονίας, όπου έχει παρατηρηθεί επίσης αναβάθμιση της χρήσης της βλάχικης γλώσσας. Σήμερα, στην Ελλάδα, είναι γεγονός ότι η θέση της βλάχικης γλώσσας είναι υποβαθμισμένη. Το πρόβλημα τίθεται με τους όρους που έχουμε συζητήσει μέχρι τώρα. Έχουν γίνει προσπάθειες συγκεκριμένες και συγκροτημένες, όπως η συγγραφή μιας γραμματικής, η οργάνωση μαθημάτων της βλάχικης στο πανεπιστήμιο, έστω και με 40 άτομα, που μετά δεν συνεχίστηκαν. Είναι προφανές ότι αυτές οι προσπάθειες δεν δίνουν πάντοτε συγκεκριμένα αποτελέσματα. Ένας διάλογος μέσα στην Ελλάδα, μια διαμάχη των Βλάχων σχετικά με την ταυτότητά τους και τη χρήση της βλάχικης γλώσσας έχει να κάνει με τη συγκρότηση ενός ευρύτερου διαλόγου για την κατάσταση αυτής της γλώσσας.

Θέτω ταυτόχρονα τον προβληματισμό: η βλάχικη είναι ιδίωμα, διάλεκτος ή γλώσσα; Το καθεστώς της χρήσης της βλάχικης γλώσσας έχει να κάνει με την ιδιαιτερότητα της χρήσης της βλάχικης μέχρι τώρα. Οι Βλάχοι επικοινωνιακά χρησιμοποιούσαν τη γλώσσα τους σ' ένα χώρο οικείο και ήταν συνηθισμένοι να χρησιμοποιούν διαφορετικές γλώσσες σε δημόσιο χώρο, έξω από αυτόν.

Παρ' όλα αυτά, η χρήση της βλάχικης γλώσσας ήταν ένα σημείο αναφοράς

και αναγνώρισης μεταξύ των βλαχόφωνων. Δημιουργούσε κάποιο αίσθημα αλληλεγγύης ανάμεσά τους. Ίσως γι' αυτό ήρθε ο καιρός να αναβιμωμιστεί η χρήση και η θέση αυτής της γλώσσας. Διότι οι βλαχόφωνοι αναγνωρίζονται μεταξύ τους και αναγνωρίζουν μια ιδιαίτερη ταυτότητα στους ανθρώπους που χρησιμοποιούν την ίδια γλώσσα.

Ν. ΚΑΤΣΑΝΗΣ: Θα ήθελα να απαντήσω καταρχάς στον κ. Τρίγον. Αναφέρει τον Μπογιατζή αλλά δεν αναφέρει τον Καβαλιώτη και τον Δανιήλ τον Μοσχοπολίτη. Ο Δανιήλ ο Μοσχοπολίτης και ο Καβαλιώτης είναι οι πρώτοι που γράφουν τη βλάχικη γλώσσα και χρησιμοποιούν ελληνικά στοιχεία για τη γραφή της. Θεωρούν ότι η γλώσσα πολιτισμού των Βλάχων είναι η ελληνική. Η κίνηση που γίνεται με τον Μπογιατζή είναι ακριβώς η αντίθετη. Είναι οπαδός της λατινικής σχολής. Αλλά όταν μιλάμε για την ιστορία της βλάχικης γλώσσας, δεν μπορούμε να αποκλείουμε τον Καβαλιώτη και τον Δανιήλ τον Μοσχοπολίτη και να αναφέρουμε μονάχα τον Μπογιατζή.

Εξάλλου, το Πατριαρχείο ουδέποτε απαγόρευσε τη γραφή της βλάχικης γλώσσας. Αυτό είναι συκοφαντία. Εάν δείτε το βλάχικο λεξικό του Νικολαΐδη, ο Πατριάρχης Ιωακείμ είναι εκείνος που το προλογίζει. Εκείνο που απαγόρευε το Πατριαρχείο ήταν η λατινική γραφή. Δεν ήθελε λατινική γραφή σε καμιά βαλκανική χώρα, γιατί θεωρούσε ότι κατ' αυτόν τον τρόπο εισέρχεται ο παπισμός και ο καθολικισμός στα Βαλκάνια και στους ορθοδόξους. Δεν ήταν διατυπωμένες οι κατηγορίες του Πατριαρχείου κατ' αυτόν τον τρόπο. Από την αρχή που τους γνωρίζουμε, οι Βλάχοι είναι δίγλωσσοι. Παλαιότερα ήταν πολύγλωσσοι, γιατί στα Βαλκάνια πολλοί άνθρωποι ήξεραν πολλές βαλκανικές γλώσσες και οι μετακινήσεις ήταν περισσότερες. Η καθημερινή, η οικογενειακή, η επαγγελματική γλώσσα είναι η βλάχικη. Η γλώσσα του πολιτισμού τους ήταν η ελληνική. Η Ακαδημία της Μοσχοπόλεως είχε σαν κύρια γλώσσα πολιτισμού την ελληνική.

Εδώ υπάρχει το καλό και το κακό. Το καλό είναι ότι οι Βλάχοι είναι δίγλωσσοι. Όταν ξέρει κάποιος δύο γλώσσες, είναι σαν να έχει ένα μάτι περισσότερο. Από την άλλη μεριά όμως, η δίγλωσσία δημιουργεί και προβλήματα. Και τα προβλήματα είναι γνωστά. Ξέρουμε ότι μετά τον δέκατο ένατο αιώνα, όπως ανέφερε και ο κ. Μπέης, τόσο η Γαλλία όσο και πολλά άλλα κράτη—αλλά πρώτη η Γαλλία, η οποία συνεχίζει και μέχρι σήμερα την πολιτική της—ασπάστηκαν την άποψη: «ένα έθνος, μία γλώσσα». Δεν θέλει την ευρύτερη χρήση καμίας άλλης γλώσσας η Γαλλία στο έδαφός της. Τα βρετονικά, τα φραγκοπροβηγκιανά, κλπ., έχουν υποχωρήσει στη Γαλλία σε σχέση με την εθνική της γλώσσα. Δεν υπάρχει καμία προσαρμογή για τις δίγλωσσες ομάδες της Γαλλίας. Η Γαλλία είναι η πλέον σοβινιστική απ' όλες τις χώρες σ' αυτά τα θέματα. Εμείς τι κάνουμε εδώ; Και σε μας υπάρχει το πρόβλημα αυτό, δηλαδή της συνύπαρξης της βλάχικης με την ελληνική. Αλλά αυτό το πρόβλημα δεν το λύνει η επιστήμη ή η πολιτική. Θα πρέπει να το λύσουν οι ίδιοι οι ομιλητές. Το ζητούμενο είναι τι θέλουν οι ίδιοι οι ομιλητές.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΩΣ ΛΟΓΙΑ ΓΛΩΣΣΑ
ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

Τ. WINNIFRITH: Εγώ, με τον δικό μου τρόπο, ζήτησα να μάθω απ' όσους Βλάχους συνάντησα, στα Βαλκάνια, την άποψή τους για τη γλώσσα τους. Μερικοί μού είπαν ότι είναι μια διάλεκτος της ελληνικής, κάποιοι ότι είναι μια διάλεκτος της ρουμανικής. Και στις δύο περιπτώσεις, η λέξη «διάλεκτος» είναι λιγάκι υποτιμητική.

**ΑΥΤΟΥΠΟΒΙΒΑΣΜΟΣ
ΤΩΝ ΟΜΙΛΗΤΩΝ
ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΚΗΣ**

Κάνουν λάθος όταν λένε ότι είναι διάλεκτος της ελληνικής ή της ρουμανικής. Επίσης κάνουν λάθος όταν υποτιμούν την ίδια τους τη γλώσσα. Ίσως εμείς, μέσα από αυτή τη συζήτηση, θα μπορούσαμε να συμβάλουμε στην προοπτική επανεκτίμησης της γλώσσας.

Λ. ΜΠΑΛΤΣΙΩΤΗΣ: Θα ήθελα όπως και χθες, επειδή δεν είμαι γλωσσολόγος, να κάνω μερικές εμπειρικές παρατηρήσεις και μ' αυτό τον τρόπο να θέσω ερωτήματα στους ειδικούς. Ξεκινώντας από το σχόλιο του κ. Winnifrith, νομίζω ότι οι γλωσσολόγοι ήδη μας έχουν δείξει ότι σε πολλές διγλωσσες ομάδες οι ομιλητές πιστεύουν ότι η γλώσσα τους δεν είναι μια πραγματική γλώσσα, αλλά κάποια διάλεκτος που δεν έχει αρκετές επικοινωνιακές δυνατότητες. Το φαινόμενο αυτό, στην Ελλάδα, τουλάχιστον για τα αρβανίτικα, το έχει μελετήσει ο κ. Τσιτσιπής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Πιστεύω ότι το φαινόμενο του αυτουποβιβασμού των ομιλητών, που είναι συγκρίσιμο στην περίπτωση των αρβανίτικων και των βλάχικων στην Ελλάδα, μας δείχνει ακριβώς πώς σκέφτεται ο διγλωσσος ομιλητής αναφορικά με τη γλώσσα του.

**Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ
ΔΙΓΛΩΣΣΙΑ
ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ**

Ο κ. Κατσάνης μίλησε για τη διγλωσσία των Βλάχων. Όχι για τη σημερινή που είναι προφανής, αλλά γι' αυτή του παρελθόντος. Νομίζω ότι είναι παρακινδυνευμένο να πούμε ότι οι Βλάχοι, ή οποιαδήποτε άλλη ομάδα που μιλούσε μια διαφορετική γλώσσα, ήταν διγλωσση στο παρελθόν, αφού μέχρι πριν από λίγα χρόνια τουλάχιστον γυναίκες μονόγλωσσες, που μιλούσαν μόνο βλάχικα, συναντούσαμε και στην Ελλάδα.

Το τρίτο στοιχείο που θέλω να προσθέσω –και έχει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον– είναι ότι έχω παρατηρήσει κάτι διαφορετικό στα βλάχικα σε σχέση με τα αρβανίτικα και τα σλαβομακεδόνικα στην Ελλάδα: ότι συναντάμε αστικό πληθυσμό ανώτερου μορφωτικού επιπέδου ο οποίος εξακολουθεί να απευθύνεται στα παιδιά του στα βλάχικα. Δεν ξέρω σε τι βαθμό είναι διαδεδομένο αυτό το φαινόμενο, αλλά νομίζω ότι αποτελεί μοναδικότητα σε σχέση με τις άλλες δύο γλώσσες. Απαντάται δε σε μια σχετικά σημαντική έκταση σε αρκετές πόλεις, από την Πρέβεζα μέχρι τη Βέροια, δεν είναι δηλαδή ένα φαινόμενο που εντοπίζεται μόνο σε μια συγκεκριμένη περιοχή.

**ΠΟΙΟΣ ΕΙΝΑΙ
ΒΛΑΧΟΣ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ;**

Δ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ: Πρώτον, νομίζω ότι πρέπει να συμφωνήσουμε όλοι ότι υπάρχει ένα ζητούμενο πρόσβασης στο εμπειρικό υλικό των επιστημόνων. Το θέμα είναι αν αυτή η ανυπαρξία έρευνας, η οποία έχει χαρακτηρίσει τον επιστημονικό χώρο σε ό,τι αφορά την καταγραφή της βλάχικης, αρκεί για να μας πείσει ή είναι σύμπτωμα του ότι και ο εν λόγω πληθυσμός είναι αδιάφορος ως προς τα ζητήματα που τί-

θενται και τα οποία αφορούν τη γλωσσική συνέχεια. Σε αυτό το ερώτημα δεν νομίζω ότι μπορούμε να απαντήσουμε μονολεκτικά, με ένα «ναι» ή «όχι». Δεύτερον, θα ήθελα πλέον να συνδέσουμε το θέμα της στάσης των ομιλητών με ευρύτερους προβληματισμούς που αυτό δημιουργεί, όπως για παράδειγμα το ερώτημα: «Ποιος είναι Βλάχος στην Ελλάδα σήμερα;»

Ύστερα από δύο μέρες εδώ, όντας κάποιος που δεν γνωρίζει τα εμπειρικά δεδομένα που προφανώς οι υπόλοιποι κατέχουν, βρίσκομαι στο τέλος της διημερίδας να έχω διατυπώσει πολύ περισσότερα ερωτήματα παρά να έχω λύσει τα προβλήματα τα οποία ήρθα για να λύσω. Βλάχος –εγώ θεωρούσα– είναι αυτός ο οποίος μιλάει και τη βλάχικη γλώσσα εκτός από την ελληνική. Περιπλέκονται όμως φαινόμενα ιδιαίτερα δύσβατα γύρω από αυτή τη γλωσσική ή πολιτισμική ταυτότητα, τα οποία νομίζω ότι πρέπει να τα θίξουμε. Διατυπώνω ερωτηματικά: Βλάχος είναι αυτός ο οποίος, καταρχάς, μιλάει τη βλάχικη γλώσσα. Βλάχος είναι επίσης αυτός ο οποίος δεν μιλάει τη βλάχικη που μιλούν οι γονείς του, αλλά νιώθει μια πολύ έντονη διάθεση να ασχοληθεί με την πολιτιστική ταυτότητα που αυτή η γλώσσα σηματοδοτεί. Βλέπει επίσης κανείς ότι υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι δηλώνουν Βλάχοι και σε δημόσιους χώρους εμφανίζονται να εκφράζουν την ταυτότητά τους, αλλά παρ' όλα αυτά το ζήτημα της γλώσσας τους είναι αδιάφορο. Ήδη, δηλαδή, ως Βλάχος αυτοπροσδιορίζεται όχι μόνο ο ομιλητής της βλάχικης, αλλά και ο άνθρωπος ο οποίος θα ήθελε να μιλάει αλλά δεν μιλάει καθώς και αυτός που απλά οριοθετεί έτσι μια γενεαλογική πολιτισμική συνέχεια με τους προγόνους τους, την οποία του αρέσει να εκδηλώνει.

Όλες αυτές οι εκδοχές της ανθρωπολογικής ταυτότητας συνθέτουν ένα πολύπλοκο κοινωνικό τοπίο, τουλάχιστο σε ό,τι αφορά την καταγραφή του. Η πρώτη ύλη, την οποία έχουμε να αντιμετωπίσουμε σαν κοινωνικοί ερευνητές, δεν είναι απλή. Μια μηχανιστική μέθοδος πρόσβασης ή ανάλυσης διαστρεβλώνει ανεπανόρθωτα την πραγματικότητα. Αυτά τα θίγω όχι σαν αυτόνομα θέματα, αλλά παρακαλώ να απαντηθούν και να εκληφθούν ως ζητήματα που αφορούν τη στάση των ομιλητών απέναντι στη γλώσσα.

Σ. ΜΠΕΗΣ: Συμφωνώ απόλυτα με τον κ. Χριστόπουλο στην πολυπλοκότητα του ερωτήματος «ποιος είναι Βλάχος στην Ελλάδα σήμερα;». Εκείνο που μπορούμε να πούμε, σε γενικές γραμμές, είναι ότι πολλά άτομα βλαχικής καταγωγής μπορούν να αρνηθούν τη σχέση τους μ' αυτή τη γλώσσα. Μπορεί ενδεχομένως να είναι αρνητικοί στη χρήση της. Σπανίως όμως ένα άτομο βλάχικης καταγωγής αρνείται την ιδιαιτερότητά του. Είναι σπάνιες οι περιπτώσεις που δεν δηλώνει Βλάχος ή βλάχικης καταγωγής. Η πολυπλοκότητα της περιγραφής και της καταγραφής της τάσης των ομιλητών απέναντι στη βλάχικη γλώσσα είναι δεδομένη. Προϋπόθεση γι' αυτές είναι η στάση των ομιλητών. Πώς θα τη μάθουμε αυτή τη στάση; Πιστεύω ότι χρειάζεται συστηματική έρευνα που θα διαρκέσει πολλά χρόνια. Η έρευνα αυτή θα αφορά, από τη μία πλευρά, αστικούς πληθυσμούς και από την άλλη αγροτικούς πληθυσμούς, όλο το φάσμα, κατά κάποιο τρόπο, των

βλαχοφώνων στην Ελλάδα. Ακόμα και αυτή η έρευνα δεν θα μπορούσε παρά να έχει ενδεικτική αξία, αλλά θα ήταν πολύ καλύτερη από το τίποτα, γιατί τώρα μόνο υποθέσεις κάνουμε. Όταν λέμε ότι η στάση των ομιλητών είναι θετική ή αρνητική, επαναπαυόμαστε στα ιστορικά δεδομένα που, σε γενικές γραμμές, έχουμε στη διάθεσή μας μέχρι τώρα. Νομίζω ότι μια έρευνα γι' αυτό το θέμα θα μπορούσε να φέρει στην επιφάνεια εκπλήξεις.

ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΕΡΕΥΝΑΣ
ΓΙΑ ΤΗ ΣΤΑΣΗ
ΤΩΝ ΟΜΙΛΗΤΩΝ

Προσωπικά πραγματοποίησα μια κοινωνιογλωσσική έρευνα σχετικά με μια συγκεκριμένη γλωσσική κοινότητα, αυτή του Μετσόβου. Βγήκαν κάποια συμπεράσματα σχετικά με τη χρήση και τη στάση των ομιλητών του βλάχικου ιδιώματος του Μετσόβου απέναντι στη μητρική τους γλώσσα. Σε καμία περίπτωση αυτά που προέκυ-

ψαν από τη δική μου έρευνα δεν αφορούν το σύνολο των βλαχοφώνων της Ελλάδας, γιατί κάθε γλωσσική κοινότητα είναι ιδιαίτερη. Γι' αυτό, κάθε φορά που μιλάμε για τη στάση των ομιλητών πρέπει να έχουμε υπόψη μας την ανάγκη μιας έρευνας μαζικής και πολύχρονης. Το μόνο σίγουρο είναι αυτό που είπε ο κ. Κατσάνης: σήμερα είμαστε σε μηδενικό σημείο. Οι σχετικές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι σήμερα, δεν είναι καθόλου έγκυρες σ' αυτό το επίπεδο. Επιλέχτηκε η θεματική της στάσης των ομιλητών της βλάχικης απέναντι στη γλώσσα τους, στη σημερινή συνάντηση, αλλά ελπίζω ότι μετά από δέκα χρόνια κάποιοι θα είναι σε θέση να μιλήσουν με πιο συγκεκριμένα στοιχεία απ' ό,τι εμείς σήμερα.

Κ. ΝΤΙΝΑΣ: Ήθελα να σταθώ στο ερώτημα το οποίο τέθηκε: αν τα βλάχικα είναι διάλεκτος ή γλώσσα. Οι ίδιοι οι Βλάχοι λοιπόν πιστεύουν ότι τα βλάχικα είναι μια διάλεκτος κάποιας από τις γειτονικές γλώσσες που ομιλούνται από τους γειτονικούς πληθυσμούς. Όμως τα βλάχικα είναι σαφώς μια γλώσσα που ανήκει στις τέσσερις νεολατινικές γλώσσες των Βαλκανίων. Όσον αφορά το θέμα της στάσης των ομιλητών της, νομίζω ότι έχει κατά κόρον τονιστεί ότι υπάρχουν ιδιαιτερότητες και δεν μπορεί κανείς να γενικεύει. Έγινε σαφής διάκριση μεταξύ κάποιων κοινοτήτων όπου ο πληθυσμός είναι συμπαγής, και των κοινοτήτων όπου η έδρα των κατοίκων είναι σταθερή, όπως είναι το Λιβάδι του Ολύμπου ή το Μέτσοβο. Αλλά δεν συμβαίνει καθόλου το ίδιο με τους μετακινούμενους πληθυσμούς, π.χ. των βλαχοφώνων χωριών της περιοχής Γρεβενών (Σαμαρίνα, Αβδέλα, Περιβόλι). Οι κάτοικοι αυτών των χωριών μένουν κατά κύριο λόγο —τους εντεκάμισι μήνες του χρόνου— σ' ένα αστικό κέντρο, όπου οι ευκαιρίες να μιλήσουν βλάχικα είναι πολύ λίγες. Είναι πάντως σίγουρα λιγότερες απ' ό,τι σ' αυτούς που βρίσκονται σε μια κοινότητα όπως το Λιβάδι ή το Μέτσοβο, που συναναστρέφονται συνεχώς ομιλητές της βλάχικης γλώσσας. Επομένως, δεν μπορεί κανείς να γενικεύει. Γι' αυτό το λόγο πρέπει να γίνει μια ειδική έρευνα.

Όσον αφορά το πολύ καιρό ερώτημα που έθεσε ο κ. Χριστόπουλος: «ποιος είναι ο Βλάχος στην Ελλάδα;». Εγώ πιστεύω, αυτός που θα δηλώσει ότι είναι

Βλάχος. Γιατί, αν αρχίσουμε να βάζουμε κριτήρια και να λέμε ότι Βλάχος είναι αυτός που η καταγωγή του από μητέρα και πατέρα είναι βλάχικη, αν αρχίσουμε να θεωρούμε Βλάχο αυτόν που ο ένας γονιός του είναι Βλάχος ή αν βάλουμε ως κριτήριο τη χρήση της γλώσσας, τότε θα βγάλουμε πάρα πολλούς Βλάχους απ' έξω. Μέσα σ' αυτή εδώ την αίθουσα υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι θα δήλωναν θρασύως ότι είναι Βλάχοι, αλλά δεν είναι ομιλητές της βλάχικης, για διάφορους λόγους.

Επομένως εντοπίζουμε ένα σημείο στο οποίο μπορεί κανείς να έχει πολλές αμφιβολίες για τα νοούμερα τα οποία ακούστηκαν χθες. Ακούστηκε ότι ο συνολικός αριθμός των Βλάχων σήμερα κυμαίνεται από 50.000 μέχρι 500.000 ή 700.000 άτομα. Το πρόβλημα για μένα είναι με ποιο τρόπο και με ποια κριτήρια έγινε αυτή η καταμέτρηση ή η κατά προσέγγιση εκτίμηση αυτών των αριθμών. Το θέμα είναι πραγματικά πάρα πολύ σύνθετο.

Ν. ΚΑΤΣΑΝΗΣ: Αναμφισβήτητα, η βλάχικη είναι γλώσσα. Είτε αρέσει σε μερικούς είτε δεν αρέσει, είναι γλώσσα. Δεν είναι ούτε ελληνική διάλεκτος ούτε ρουμάνικη διάλεκτος, εφόσον έχει 1.000 με 2.000 χρόνια αυτοτελή ιστορία. Δεύτερο, είναι δίγλωσσοι ή μονόγλωσσοι οι Βλάχοι; Βέβαια ξέρουμε ότι πρόσφατα, μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, πολλές γυναίκες, όχι όλες, δεν ήξεραν καθόλου ελληνικά. Αν δούμε όμως από το 1650 την αλληλογραφία των μοσχοπολιτών εμπόρων και την πνευματική κίνηση της Μοσχόπολης, όπου οι μαθητές διδάσκονται τα αρχαία ελληνικά και έγραφαν επιγράμματα στη γλώσσα του Ομήρου, πιστοποιείται επίσης η χρήση της ελληνικής.

Κλείνοντας, θα δώσω μια απάντηση στο ερώτημα που τέθηκε: Βλάχος είναι ένας Έλληνας που ξέρει την κοινή ελληνική και ξέρει μία ακόμη γλώσσα, τα βλάχικα. Λοιπόν, άλλες ταυτότητες, άλλα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά δεν μπορούμε να δώσουμε εύκολα. Ότι δηλώσει ο καθένας, εκείνο είναι.

ΤΑ ΒΛΑΧΙΚΑ
ΩΣ ΑΥΤΟΝΟΜΗ
ΓΛΩΣΣΑ

Τ. WINNIFRITH: Πολύ χάρηκα που ο κ. Κατσάνης μάς έδωσε μια απάντηση στο ερώτημα «ποιος είναι Βλάχος». Αυτό μας βοηθάει στον υπολογισμό του αριθμού του συνολικού πληθυσμού των Βλάχων. Μια μαξimalιστική γενεαλογική άποψη θα έλεγε ότι: Βλάχος είναι όποιος έχει βλάχο πρόγονο. Αυτό όμως και ανεβάζει εξωφρενικά τους αριθμούς και δημιουργεί λανθασμένη εικόνα της πραγματικότητας. Σύμφωνα μ' αυτή την αρχή, η βασίλισσα της Αγγλίας είναι Γερμανίδα ή ο πρίγκιπας Κάρολος Έλληνας και κάθε αμερικανός γερουσιαστής είναι Ιρλανδός εκτός από τον Δουκάκη που είναι Βλάχος. Υπάρχει όμως και ένα «αντικειμενικό» κριτήριο κοντά σε αυτό το οποίο εκθέσατε: ότι Βλάχος είναι αυτός που κατάγεται από Βλάχους και μιλάει τη γλώσσα.

Λ. ΜΠΛΛΑΤΣΙΩΠΙΣ: Όταν αναφέρθηκα στη διγλωσσία των Βλάχων, θεωρήσα ως *minimium consensus* ανάμεσα στους συμμετέχοντες το ακόλουθο: ότι στα Βαλκάνια του περασμένου αιώνα μια σειρά ομάδες μη ελληνόφωνου πληθυσμού σε δια-

δικασία αστικοποίησης, υιοθετούσαν την ελληνική ως γλώσσα επικοινωνίας και εντέλει ως μητρική γλώσσα. Οι λόγοι αυτής της γλωσσικής στροφής είχαν να κάνουν με τη εν γένει θέση της ελληνικής γλώσσας στην οθωμανική αυτοκρατορία.

Σ. ΜΠΕΗΣ: Περισσότερο από οτιδήποτε άλλο άκουσα μέχρι τώρα, επιμένω στην ερώτηση: «Ποιος είναι Βλάχος στην Ελλάδα σήμερα;» Το υποκειμενικό κριτήριο που έθεσε ο κ. Ντίννας μου φάνηκε το πλέον ασφαλές: αυτός που δηλώνει Βλάχος σήμερα, αυτός και είναι. Αυτό όμως δεν αποτελεί ασφαλές κριτήριο καταγραφής πληθυσμού. Για να καταγραφεί ο αριθμός των βλαχοφώνων, δεν υπάρχει άλλη μέθοδος, πέρα από τη μαζική διανομή ερωτηματολογίου που να περιλαμβάνει το ερώτημα «ποια είναι η μητρική σας γλώσσα». Οποιαδήποτε μαζική έρευνα γίνει, σ' οποιαδήποτε κλίμακα, δεν μπορεί να εντοπίσει τον αριθμό των Βλάχων με βάση αυτούς που δηλώνουν Βλάχοι.

Ν. ΚΑΤΣΑΝΗΣ: Αυτό που θα ήθελα να προσθέσω, είναι ότι δεν μπορεί να γίνει τέτοιου είδους απογραφή. Όπως είπε ο κ. Winnifriith, για τον πρόγκιπα Κάρολο της Αγγλίας, θα ήταν παιδαριώδες να δεχθεί κανείς ότι εφόσον έτυχε ο βασιλικός σύζυγος να είναι ελληνικής καταγωγής, είναι κι αυτός Έλληνας. Για να έρθω στα δικά μας. Τι θα πούμε για τα παιδιά που είχανε έναν παππού Βλάχο; Πού θα τον καταγράψουν στην απογραφή; Θα πούμε ότι είναι κατά το 1/8 Βλάχος και κατά τα 7/8 διαφορετικός; Αυτό δεν είναι επιστημονική, αλλά πολιτική καταγραφή.

Κ. ΝΤΙΝΑΣ: Λοιπόν, νομίζω ότι από όλους εδώ πρέπει να συμφωνηθεί ψύχραιμα ότι και χθες και σήμερα δεν συζητήθηκε θέμα εθνολογικό. Αυτό που κουβεντιάσαμε όλο όλο είναι το θέμα της γλώσσας των Βλάχων, γλώσσα την οποία κατέχουμε όλοι όσοι είμαστε βλαχοφώνοι. Ξέρουμε πολλοί μεταξύ μας ότι μιλούμε τα βλάχικα, στο βαθμό που τα μιλούμε. Μιλήσαμε επίσης για συρρίκνωση της γλώσσας, κυρίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, για λόγους που τους αναλύσαμε χθες.

Ο κύριος λέει πως είναι 50% Βλάχος από το Μέτσοβο. Όταν λέει Βλάχος, αντιλαμβάνεται την έννοια όπως την αντιλαμβάνομαι κι εγώ. Κι εγώ δηλώνω ότι είμαι Βλάχος. Αλλά δεν είπα καμία φορά να βάλω διαζευκτικό, Έλληνας ή Βλάχος. Το «Έλληνας» εξυπακούεται, όταν λέει κανείς στην Ελλάδα: «Εγώ είμαι Βλάχος». Νομίζω ότι αυτό δεν τέθηκε από κανέναν σε αυτό το τραπέζι. Είναι τόσο αυτονόητο ώστε δεν χρειάστηκε καν να διευκρινιστεί. Τώρα, επειδή τίθεται, νομίζω ότι αξίζει τον κόπο να διευκρινιστεί, με αυτή την έννοια.

Και μια συμπληρωματική διευκρίνιση: όταν μιλούσαμε για καταγραφή, εννοούσαμε των βλαχοφώνων. Δεν εννοούσαμε εθνολογική ή άλλου είδους καταγραφή. Θα ήταν χρήσιμο να ξέραμε πόσοι είναι οι βλαχοφώνοι στην Ελλάδα. Δεν τίθεται με κανέναν άλλο τρόπο, τουλάχιστον από εμάς, το θέμα.

[Στο σημείο αυτό παρεμβάλλονται τοποθετήσεις από το κοινό, οι οποίες ουδόλως έχουν αντικείμενο τις θεματικές που προηγούνται. Αναγκάζομαστε να τις δημοσιοποιήσουμε ύστερα από πολλή σκέψη, για να καταδείξουμε τις συνθήκες υπό τις οποίες εκτυλίχθηκαν οι εργασίες, συνθήκες που άλλωστε έκαναν και διάσπηση το «συνέδριο της Λάρισας». Η ορθότερη, τιμότερη και πλέον πλήρης απάντηση στους καθόβουλους επικριτές, αλλά και στο καλόπιστο τμήμα της κοινής γνώμης που έγινε θύμα της εκστρατείας ψεύδους στην οποία επιδόθηκε μερίδα του τοπικού αλλά και πανελληνίου Έθνου, είναι η δημοσίευσή.

Οι ομιλητές από το κοινό που στράφηκαν κατά των διοργανωτών ανήκουν στην «Πατριωτική Κίνηση Θεσσαλίας», ομάδα που ανήκει στον χώρο της εξτρεμιστικής Δεξιάς. Κινητοποιήθηκαν ύστερα από το δημοσίευμα της εφημερίδας Ελευθερία την πρώτη μέρα του Συνεδρίου (βλ. Εισαγωγή). Προφανώς και δεν μπαίνουμε στον κόπο να επιμεληθούμε τον προφορικό λόγο του ερωτώντα, ενδεικτικό άλλωστε του επιπέδου του. Οι ήθικοί αυτοοργάνωτοι αυτών των επεισοδίων, τα οποία αναγκάζομαστε να καταγράψουμε, ως αντιληφθούν το μέγεθος των ευθυνών τους.

ΕΡΩΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΚΟΙΝΟ: Λουπόν, τρεις ερωτήσεις. Θα ήθελα λίγο, εσείς πώς το κρίνετε ως Έλληνας. Το να περιέχονται μέσα σ' αυτά τα ονόματα όπως Ροζάκης, Ροξενστάιν το πραγματικό του όνομα, και μία Γιάννα, δικηγόρος, η οποία υποβάλλει εντός παρενθέσεως δικηγορεί υπέρ τρομοκρατών νομίζω, δεν είμαι απολύτως βέβαιος, αν εσείς το εγκρίνετε, επειδή βρισκόσαστε μέσα σ' αυτό το ΚΕΜΟ.

Δεύτερο, να υπάρξει δική σας τοποθέτηση, δική σας τοποθέτηση, πώς πρέπει να ενημερώνεται το κοινό, όσον αφορά, όταν προσπαθούμε να καλέσουμε τα Σκόπια πώς πρέπει να τα λέμε, να τα εκφωνούμε και να κάνουμε, στους κυρίως τουρίστες και τρίτον ειπώθηκε ότι εδώ πέρα υπάρχει να διγλώσσουε εθνότητα Βλάχος. Δεν υπάρχει για μας τους Έλληνες, δεν υπάρχει εθνότητα Βλάχος. Υπάρχουν Έλληνες οι οποίοι ομιλούν τα βλάχικα και καλά κάνουνε και τα ομιλούν. Δεν μπορείτε όμως εδώ πέρα να περάσει ως μειονοτική γλώσσα, μειονοτική γλώσσα μάς παραπέμπει αλλού. Αν συμφωνείτε με τη μειονοτική γλώσσα ή αν συμφωνείτε Έλληνες, Ελληνότατοι, οι οποίοι αυτοί σπρώσανε και το βάρος του αγώνα πάνω στην Πίνδο, για να ζείτε εσείς περισσότερο ελεύθεροι.

Δ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ: Αναγκάζομαι εξαιτίας των συνθηκών να απαντήσω, ως συντονιστής αυτής της συζήτησης, στο πρώτο και το δεύτερο ερώτημα από αυτά που ετέθησαν, τα οποία δεν έχουν καμία σχέση με την προβληματική αυτού του διημέρου. Θα καλούσα δε τους παρευρισκόμενους σήμερα, οι οποίοι ήρθαν με σκοπό να θέσουν αυτά τα ερωτήματα, να λάβουν σοβαρά υπ' όψιν αυτά που ακούστηκαν πριν. Έχω να πω ότι ο τρόπος που τέθηκαν τώρα, ήταν τουλάχιστον πιο κόσμιος, από αυτόν με τον οποίο τέθηκαν κατά τη διάρκεια του διαλείμματος. [Στο διάλειμμα τα εν λόγω πρόσωπα προηγήθησαν και απείλησαν επανειλημμένως με φυσική βία τους συμμετέχοντες, Σ.τ.ε.] Σε ό,τι αφορά τα μέλη και τους σπουδούς του Κέντρου μας, μπορείτε να διαβάσετε στο φυλλάδιο το οποίο διανέμουμε.

Ο κ. Ροζάκης είναι καθηγητής διεθνούς δικαίου στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών και έχει διατελέσει υφυπουργός Εξωτερικών προηγούμενων κυβερνήσεων. Ως καταξιωμένος ακαδημαϊκός με ακαταμάχητο τεκμήριο γνώσης και ευαισθησίας, στο χώρο των γραμμάτων και της επιστήμης, με έμφαση στο γνωστικό αντικείμενο με το οποίο εμείς ασχολούμεθα, έχει τέτοια παρουσία που όχι μόνο επιτρέπει, αλλά επιβάλλει, και είναι τιμή μας, να βρισκείται μέσα στο ΚΕΜΟ. Σε ό,τι αφορά την κυρία Κούρτοβιχ, έχω να εκφράσω ακριβώς την ίδια γνώμη. Επ' αυτών τίποτε παραπάνω.

Σε ό,τι αφορά το ζήτημα της ονομασίας του κράτους για το οποίο έγινε λόγος. Εμείς υποθετούμε τον όρο τον οποίο έχει εγκρίνει το ελληνικό Κράτος και ο οποίος είναι ο διεθνώς αναγνωρισμένος όρος: *Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας*. Σε όσες δε αναφορές γίνονται από το Πρωεδρείο, το οποίο εκφράζει το Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, για το κράτος αυτό χρησιμοποιείται ο όρος *Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας*. Αυτό δεν σημαίνει ότι σε οποιαδήποτε συζήτηση είμαι υποχρεωμένος να σταματήσω αυτόν που θέλει να χρησιμοποιεί τον όρο «Σκόπια», τον οποίον χρησιμοποιείτε εσείς, ή οποιονδήποτε άλλον όρο θεωρεί δόκιμο ο ομιλητής. Λοιπόν, τι σημαίνει αυτό, για να κλείσω. Ότι στον δημόσιο χώρο, το ΚΕΜΟ χρησιμοποιεί τον αναγνωρισμένο θεσμικά όρο. Στον ιδιωτικό χώρο, ο ίδιος μη κυβερνητικός οργανισμός, εκφράζοντας άποψη, η οποία τουλάχιστον στη δική μου αντίληψη είναι δημοκρατική, αφήνει τους ανθρώπους να χρησιμοποιούν τον όρο που θέλουν. Αυτό είναι θέμα ιδιωτικό και αδιάφορο για την έννομη ελληνική τάξη.

Σε ό,τι αφορά το τρίτο ερώτημα, εάν υπάρχει βλάχικη εθνότητα, και εδώ υπάσχει μία παρεξήγηση. Σε καμία περίπτωση δεν μπήκε θέμα βλάχικης εθνότητας, παρά μόνο από εσάς, και λυπούμαι, διότι έτσι βοηθάτε αυτούς που επικαλούνται ότι υπάσχει. Δημιουργείτε έτσι ζητήματα εκεί που δεν υπάρχουν, ζητήματα τα οποία, καθ' όλη τη διάρκεια των ομιλιών, δεν ετέθησαν καθόλου. Αυτό που διατυπώθηκε με τη μορφή ερώτησης είναι «ποιος είναι Βλάχος σήμερα στην Ελλάδα». Η απάντηση που δόθηκε από τους περισσότερους ομιλητές είναι «αυτός που θέλει να λέγεται Βλάχος».

Αυτό δεν έχει τίποτα το διφορούμενο. Είναι απόλυτα θεμιτό. Κάποιος μπορεί να θέλει να λέγεται ότι είναι Βλάχος, κάποιος μπορεί να μη θέλει να λέγεται Βλάχος. Αυτή είναι η απάντηση που έχω για τα τρία αυτά ζητήματα. Άλλες ερωτήσεις.

Ο ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΕΡΩΤΩΝ: Η πρώτη απάντηση δεν με καλύπτει. Σας είχα κάνει ερώτηση αν το πραγματικό του όνομα είναι Ροζάκης ή Ροζενστάιν.

ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ: Λυπούμαι που δεν καλυφθήκατε. Ίσως ήταν λάθος μου που μπήκα στον κόπο να απαντήσω. Άλλες ερωτήσεις.

ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ: Το πρόβλημα αφορά τον τρόπο που οργανώθηκε αυτό το συνέδριο και τις παρεξηγήσεις που δημιούργησε. Τα παιδιά [εννοεί τα μέλη της «Πατριωτικής Κίνησης Θεσσαλίας» στην οποία ανήκε ο προηγούμενος ερωτών, Σ.τ.ε.] παρεξήγησαν και τη δική μου παρουσία εδώ. Εγώ δεν είμαι σύνεδρος. Γιατί κάθομαι εδώ και δεν κάθομαι εκεί [εννοεί στο ακροατήριο και όχι στην τράπεζα, Σ.τ.ε.]. Για να καταλάβουν τι συμβαίνει, τους λέω το εξής. Εγώ ανησύχησα όπως ανησύχησαν κι αυτοί, όπως ανησυχήσατε και εσείς. Και διαβάζοντας τι έγραφε η εφημερίδα, Δημήτρη, [εννοεί τον ένα συντονιστή, Σ.τ.ε.] θέλω να ακούσεις αυτά που λέω, κι εσύ, Λάμπρο, [εννοεί τον άλλο συντονιστή, Σ.τ.ε.] ανησύχησα. Διαβάζοντας την εφημερίδα, ήρθα εδώ με ό,τι στοιχεία είχα στα χέρια μου. Κάθισα εκεί, για να ζητήσω δημοκρατικά το λόγο, για να δω τι συμβαίνει στην πραγματικότητα εδώ μέσα.

Ο Νομάρχης είναι γνωστός μου, όπως και σε σας είμαι γνωστός. Παιδιά, δικαιολογείστε από την ορμή της ηλικίας σας και από τον αγνό πατριωτισμό σας [εννοεί τα μέλη της «Πατριωτικής Κίνησης Θεσσαλίας», Σ.τ.ε.] Αλλά ακούστε κι εμάς τους μεγαλύτερους. Δεν είναι πάντα ο καλύτερος τρόπος η παλικάριά μας. Είναι τα επιχειρήματα και ο δημοκρατικός διάλογος. Εδώ μέσα υπάρχουν και ξένοι. Είναι ένας Άγγλος που μιλάει ήρεμα, λέει όμορφα τις απόψεις του, δεν υποστηρίζει αυτά που φοβούμαι κι εγώ ότι χρίζονται κάτω από εδώ χωρίς να το ξέρουμε.

Ο Άγγλος είναι γλωσσολόγος, ο Γάλλος είναι γλωσσολόγος, και είπαν ορισμένες απόψεις. Τις αντικρούσαν οι άλλοι καθηγητές γλωσσολόγοι. Κάθομαι εδώ, να τους θέσω τα ερωτήματα για να πάρουν θέση, για να μπουν τα πράγματα στη θέση τους.

Στο σημείο αυτό επικρατεί οχλαγωγία, και έτσι τα σχόλια και οι ύβρεις μερικών από τα παρευρισκόμενα άτομα δεν κατεγράφησαν. Κάποια είναι αποσπασματικά καταγεγραμμένα και έτσι δεν γίνονται αντιληπτά. Γι' αυτό παραλείπονται.

ΑΛΛΟΣ ΕΡΩΤΩΝ: Το συνέδριό σας έγινε εξ εγκύρου πηγής στην καρδιά των Βλάχων. Εδώ ήταν το εμπόριο των Βλάχων, δεν βλέπω όμως τις κορυφές της πόλης, που είναι Βλάχοι. Μεγάλα ονόματα, φίλοι μας, και αδέρφια μας. Θέλω να πω ότι όπως κάνετε τη συζήτησή σας, είναι σαν να μην έχετε ακροατήριο. Γιατί το λέω αυτό. Μιλάτε με επιστημονικούς όρους μεταξύ σας. Εμείς θέλουμε απλά πράγματα. Τι ζητάτε; Θέλετε να μιλάνε οι Βλάχοι τη γλώσσα; Βεβαίως τη μιλάνε. Έχω ακούσει να μιλάνε βλάχικα πολλές φορές. Λοιπόν, θέλω να πω ότι δεν έχουμε πρόβλημα μεταξύ μας. Εδώ έχουμε εξωτερικούς κινδύνους, με πρώτους τους Άγγλους, που θέλουν να μας διαλύσουνε. Έλληνας ή Βλάχος, είναι το ίδιο.

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ: Αν κάποιος από τους συνέδρους θέλει να δώσει μια απάντηση, θα παρακαλούσα να πάρει το λόγο. Βέβαια θα μπορούσα να κάνω και μία παρατήρηση. Ότι, αν είχατε παρακολουθήσει το συνέδριο στις δύο ημέρες με προσοχή, δεν θα είχατε αυτά τα ερωτήματα.]

Ν. ΚΑΤΣΑΝΗΣ: Καταρχάς μπαίνουν ερωτήσεις οι οποίες δεν έχουν σχέση με αυτά που συζητούσαμε επί δύο μέρες. Δεύτερον, μπαίνουν ερωτήσεις στις οποίες η απάντηση είναι αυτονόητη. Κι εμείς είμαστε Βλάχοι. Κι εμείς προσφέρουμε περισσότερα από μερικούς που φωνάζουν για τους Βλάχους. Ρωτήστε ποιοι είμαστε. Ρωτήστε τι έχουμε γράψει για τους Βλάχους. Ρωτήστε σε πόσα χωριά κάνουμε διαλέξεις για τους Βλάχους. Και μη θέτετε αμφιβολίες για το ποιοι είμαστε. Δεν είστε μονάχα εσείς Έλληνες. Εμείς είμαστε πρώτα Έλληνες. Πονάμε για τους Βλάχους και ερευνούμε για τους Βλάχους. Πρέπει να ερευνήσει κανείς για να μπορεί να απαντά και στους εχθρούς του.

Τ. WINNIFRITH: Δεν μιλώ καλά ελληνικά. Είμαι καθηγητής της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Κάθε χρόνο θα πηγαίνω στην Ελλάδα. Είμαι φιλέλληνας. Έχω γράψει ιστορία για τους Βλάχους. Λέω πως οι Έλληνες Βλάχοι είναι οι πιο πατριώτες Έλληνες. Έχω πλήρως αντιληφθεί ότι μπορεί κανείς να είναι και τα δύο: Έλληνας Βλάχος. Εγώ είμαι Άγγλος. Αλλά στο ποδόσφαιρο υποστηρίζω την Ιρλανδία. Ο γιος μου παίζει ποδόσφαιρο σε ιρλανδική ομάδα. Μπορεί κανείς να είναι νόμιμος πολίτης και να έχει ξεχωριστή ταυτότητα. Ελπίζω να έγινα σαφής.

Δ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ: Έχω δύο ερωτήσεις να θέσω στους συναδέλφους γλωσσολόγους: Μήπως το γεγονός ότι η βλάχικη γλώσσα είναι λατινικής προέλευσης της δίνει ένα πλεονέκτημα απέναντι στις άλλες λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες στην Ελλάδα;

Δεύτερο ερώτημα. Πώς μπορούν οι διαπιστωμένες αδυναμίες καταγραφής να αντιμετωπιστούν σε ακαδημαϊκό επίπεδο; Μήπως μπορούν να αντιμετωπιστούν με τη δημιουργία ενός σχετικού γνωστικού αντικειμένου σε ένα πανεπιστήμιο; Και τούτο, τη στιγμή που ουσιαστικά η κοινωνική δυναμική της γλώσσας όχι μόνο δεν το επιβάλλει, αλλά φοβούμαι ότι δεν το επιτρέπει.

Η ΛΑΤΙΝΙΚΗ
ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ
ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΚΗΣ

Κ. ΝΤΙΝΑΣ: Πάνω σε αυτά τα δύο ζητήματα θα ήθελα να εκφέρω δύο σκέψεις. Σε ό,τι αφορά την προτεραιότητα της βλάχικης γλώσσας –λόγω του ότι είναι λατινογενής– έναντι κάποιων άλλων λιγότερο ομιλούμενων γλωσσών στην περιοχή, θα σας διηγηθώ την προσωπική μου εμπειρία. Είμαι Βλάχος από τη Σαμαρίνα, μιλούσα στο σπίτι μου βλάχικα, μέχρι τις τελευταίες τάξεις του δημοτικού. Κάποια στιγμή εγκατέλειψα τελείως τη χρήση της γλώσσας και μέχρι τη Δ' Γυμνασίου, που άρχισα να μαθαίνω λατινικά, δεν μιλούσα σχεδόν καθόλου βλάχικα. Όταν άρχισα να μαθαίνω λατινικά, διαπίστωσα αυτή την ομοιότητα που είχε η γλώσσα που ήξερα παθητικά έως εκείνη τη στιγμή, με τη γλώσσα που πήγαινα να μάθω, τη λατινική. Και μου γεννήθηκε από τότε το ενδιαφέρον να αρχίσω να ξαναμιλάω τα βλάχικα.

Βέβαια, στην οικογένειά μου με πείραζαν και λίγο, γιατί δεν τα κατάφερα στην αρχή να μιλάω άνετα. Με μεγάλη επιμονή ξανάρχισα και έγινα, πιστεύω, επαρκής ομιλητής. Η γνώση αυτή και μόνο αυτή βοηθάει, και νομίζω ότι μπορούν να το βεβαιώσουν όλοι οι βλαχόφωνοι που βρέθηκαν σε χώρες της Ευρώπης, και κυρίως στις λατινόφωνες χώρες, όπως είναι η Ιταλία. Ένας ξάδελφός μου, για παράδειγμα, μου είπε: «Πήγα στην Ιταλία και μέσα σε τρεις-τέσσερις μήνες μπορούσα να πω ότι ήμουν επαρκής ομιλητής της ιταλικής». Μόνο με αυτήν την έννοια μπορούμε να πούμε ότι ένας γνώστης της βλάχικης γλώσσας έχει πολύ περισσότερα πλεονεκτήματα από οποιονδήποτε άλλον δίγλωσσο του ελληνικού χώρου. Παρ' όλα αυτά, δεν νομίζω ότι αυτό θα δημιουργήσει μια αναστροφή ως προς τη χρήση της γλώσσας, η οποία, το έχω πει σε όλους τους τόνους από χτες και σήμερα, βαίνει προς βαθμιαία συρρίκνωση.

Το δεύτερο ερώτημα, που αφορά την έδρα στα πανεπιστήμια. Τόνισα με πάρα πολύ μεγάλη έμφαση χτες, σε βαθμό παρεξηγήσεως που λένε, ότι για μένα το θέμα της βλάχικης γλώσσας εξετάζεται αποκλειστικά πλέον από επιστημονικό, γλωσσολογικό ενδιαφέρον και μόνο σε τέτοιο επίπεδο. Εάν μπορούμε κάτι να κάνουμε, είναι να καταγράψουμε τον πολιτισμό των Βλάχων, στο επίπεδο της λαογραφίας, των παραμυθιών, των τραγουδιών. Υπάρχει αρκετός πλούτος ακόμα, παρὰ τα όσα έχουν χαθεί και εγκαταλειφθεί. Αυτό μπορεί να γίνει μόνον σε

Η ΒΛΑΧΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ
ΩΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ
ΜΕΛΕΤΗΣ
ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ

ερευνητικά κέντρα. Και βέβαια το καλύτερο ερευνητικό κέντρο είναι το πανεπιστήμιο, στην προκειμένη περίπτωση.

Κι εδώ βέβαια θα πρέπει να αναφέρουμε την εξαιρετική περίπτωση για τον βλαχόφωνο ελληνισμό (ξέρω ότι προσφυγικό στη μετριοφροσύνη του) του κ. Κατσάνη. Πρέπει να το πω, γιατί

φράνεται ότι δεν το ξέρουν κάποιιο από τούσ παρευρισκόμηνους στο ακροατήριο. Ο κ. Κατσάνης είναι Έλληνας βλαχόφωνος από το Νυμφαίο, καθηγητής γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, στον τομέα των νεολατινικών γλωσσών. Ευτυχώς που υπάρχει ένας άνθρωπος ο οποίος μπορεί να δώσει ένα κύρος σε οποιαδήποτε επιστημονική δουλειά γίνεται σ' αυτό το χώρο. Τα υπόλοιπα κινούνται στο χώρο των εντυπώσεων.

Ν. ΚΑΤΣΑΝΗΣ: Εγώ θα ήθελα να απαντήσω μονάχα στο δεύτερο ερώτημα του κυρίου Χριστόπουλου. Οι Πόντιοι έχουν την Επιτροπή Ποντιακών Ερευνών, έχουν περιοδικά και βγάζουν βιβλία. Οι Αρβανίτες έχουν κι αυτοί. Και άλλοι έχουν. Οι Βλάχοι τι έχουν; Λοιπόν, εάν ενδιαφερόμαστε και πραγματικά μάς πονάει, να φροντίσουμε κι εμείς για τη γλώσσα μας. Όχι όμως με λόγια, αλλά με έργα κυρίως.

Τ. WINNIFRITH: *Lingua latina est mea secunda lingua*. Η λατινική γλώσσα είναι η δεύτερη γλώσσα μου. Η γνώση της βλάχικης γλώσσας είναι μια βάση για να μάθει κανείς γαλλικά, ιταλικά, ρουμανικά, ισπανικά. Θα ήθελα να δω έδρα της βλάχικης γλώσσας και της βλάχικης ιστορίας, και θα ευχόμουν να υπήρχαν αρκετοί πλούσιοι Βλάχοι για να υποστηρίξουν ένα τέτοιο σχέδιο.

Σ. ΜΠΕΗΣ: Θα ήθελα, αν γίνεται, να συζητήσουμε λίγο περισσότερο το θεσμικό πλαίσιο της έρευνας για τούς Βλάχους και τη βλάχικη γλώσσα. Ο φυσικός χώρος μελέτης τέτοιων ζητημάτων είναι τα κέντρα ερευνών και τα πανεπιστήμια. Μέχρι στιγμής υπάρχει μια έδρα νεολατινικών γλωσσών στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης η οποία προφανώς θα μπορούσε να έχει περισσότερες δραστηριότητες σχετικές με τα βλάχικα.

Πιστεύετε ότι έχει αξία η σύσταση ενός θεσμικού πλαισίου ίδρυσης ενός κέντρου βλάχικων μελετών στην Ελλάδα; Ποιο θα μπορούσε να είναι αυτό το καθεστώς; Τουλάχιστον η άποψη των ανθρώπων που ασχολήθηκαν χρόνια με αυτό το θέμα στην Ελλάδα έχει αξία. Ποιο θα είναι το θεσμικό πλαίσιο ενός κέντρου βλάχικων ερευνών;

Ν. ΚΑΤΣΑΝΗΣ: Όπως ανέφερα και προηγουμένως, αν θέλουμε να ασχοληθούμε με τα βλάχικα, σοβαρά και επιστημονικά, δύο τρόποι υπάρχουν. Να πιέσουν οι Βλάχοι να γίνει μια πανεπιστημιακή ειδικότητα, ένας τομέας, ή να γίνει ένα ερευνητικό κέντρο, που να το δημιουργήσουν οι ίδιοι οι Βλάχοι, να το διοικούν, να κανονίζουν την έρευνα και να το χρηματοδοτούν οι ίδιοι. Τέτοια κέντρα έχουν οι Πόντιοι και άλλοι.

Σ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ: Είχα ζητήσει το λόγο και χθες για το τελευταίο θέμα της πρώτης ενότητας, το οποίο επιγράφεται: «Στάση των Διοικητικών Αρχών-Κυβέρνησης απέναντι στις γλώσσες, μετά τον Εμφύλιο». Στη χθεσινή απογευματινή συνεδρίαση, είχα προτείνει στην ενότητα Πεδία χρήσης της γλώσσας, οικο-

γένεια, κοινωνικές συναναστροφές, επάγγελμα και πολιτισμός, να συζητηθεί και η χρησιμοποίηση της γλώσσας για αλυτρωτικούς σκοπούς.

Το θέμα δεν συζητήθηκε, και τώρα που ολοκληρώνετε τις εργασίες σας και θα βγάλετε τα συμπεράσματά σας, νομίζω ότι θα είναι μια προοιφορά υπηρέσιας στο θέμα που ερευνάτε. Ποια είναι η στάση των Διοικητικών Αρχών, των ελληνικών συγκεκριμένα, απέναντι στην ανάπτυξη, συντήρηση ή την επιστημονική διερεύνηση της γλώσσας. Παρακολούθησα από την αρχή τις εργασίες σας, και χθες και σήμερα, με τρόπο που παρεξηγήθηκα από ορισμένους συμπολίτες μας, ότι ευνοώ κι εγώ μια κίνηση που είναι εις βάρος των συμφερόντων της Ελλάδας. Πιστεύω ότι η έρευνα αυτή που γίνεται δεν είναι εις βάρος των συμφερόντων της Ελλάδας, αλλά ότι μπορεί ορισμένοι να την εκμεταλλευτούν. Δεν έχει σημασία. Αυτό συμβαίνει. Εμείς όμως, τα παιδιά εδώ (που ενδιαφέρονται και ήρθαν και διαμαρτυρήθηκαν με έναν τρόπο όχι δημοκρατικό, αλλά είναι παιδιά) [εννοεί τα μέλη της «Πατριωτικής Κίνησης Θεσσαλίας», Σ.τ.ε.], και εσείς, ενδιαφερόμαστε όλοι να διασφαλίσουμε τα συμφέροντα της Ελλάδας και των Ελλήνων. Και οι βλαχόφωνοι είναι Έλληνες. Ειπώθηκε επανειλημμένα και το άκουσα εδώ, το πιστεύουν και οι άνθρωποι που παίρνουν μέρος, εγώ κι εσείς που παρακολουθείτε.

Εκείνο που είναι σημαντικό, και θα πρέπει να το συνειδητοποιήσετε και εσείς και όσοι ενδιαφέρονται για τη διάσωση της βλάχικης λαλιάς, είναι να απαντηθεί το ερώτημα γιατί οι ελληνικές διοικητικές αρχές συμπεριφέρονται με τον τρόπο που συμπεριφέρονται, δεν βοηθούν δηλαδή, να το πούμε έτσι καθαρά, να αναπτυχθεί η σπουδή της βλάχικης γλώσσας. Η άλλη διαπίστωση είναι ότι δυστυχώς εγώ, σαν παρατηρητής, διαπίστωσα ένα δισταγμό και μια φοβία, αν θέλετε, να βάλετε τα πράγματα στη θέση τους και να τα ονομάσετε με το πραγματικό τους όνομα. Η στάση των ελληνικών αρχών είναι βέβαια επιφυλακτική, κατά τη γνώμη μου. Και αυτό δικαιολογείται. Είναι και προβληματισμός δικός μου, και όλων των Ελλήνων, περιλαμβανομένων και των Ελλήνων βλαχόφωνων. Γιατί αποφεύγουμε να καταδικάσουμε μια περίοδο σκοτεινή για την Ελλάδα, η οποία όχι μόνο αμαύρωσε αλλά στενοχώρησε και ταλαιπώρησε όλους τους Έλληνες, και ιδιαίτερα τους βλαχόφωνους Έλληνες. Αυτή είναι η περίοδος της Κατοχής και της συνεργασίας μιας ομάδας με τον κατακτητή.

Αυτά είναι ιστορικά γεγονότα. Μια μικρή μειοψηφία βλαχοφώνων χρησιμοποιήθηκε προδοτικώς από τους Ρουμάνους και τους Ιταλούς. Και συσώρευσε δεινά και στους βλαχόφωνους και στους μη βλαχόφωνους, δηλαδή σε όλους τους Έλληνες. Αυτό δεν το καταδίκασε ως τώρα καμία κίνηση που έχει σχέση με τη μελέτη της γλώσσας και γενικά με τους βλαχόφωνους. Και εκτός αυτού, υπάρχουν, όπως υπάρχουν πάντοτε, καλοθελητές, οι οποίοι χρησιμοποιούν αυτές τις κινήσεις για να περάσουν αντεθνικούς σκοπούς. Αυτό πρέπει να καταγγελθεί ειλικρινώς από όλους όσοι αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες αυτού του είδους και θέλουν να επιτύχουν. Διότι η γλώσσα είναι πράγματι αγαθό πολιτισμικής φύσεως, που προσθέτει στο μεγαλείο της χώρας μας, στο μεγαλείο του λαού μας.

Νά λοιπόν γιατί δεν μπορεί να υπάρξει πολύ ευνοϊκή μεταχείριση αυτών των προσπαθειών, και των ενεργειών που γίνονται από την πλευρά των βλαχοφώνων, των Ελλήνων βλαχοφώνων, γιατί Έλληνες είναι κι αυτοί. Μπορεί να υπάρχουν μερικοί και μέσα σε αυτές τις κινήσεις ή κάτω από αυτές τις κινήσεις, που επιβουλεύονται την Ελλάδα. Αυτό δεν βαρύνει όμως ούτε τους οργανωτές αυτούς ούτε το ΚΕΜΟ. Το ΚΕΜΟ θέλει να μελετήσει τη γλώσσα από καθαρά επιστημονική πλευρά.

Έρχομαι στο άλλο τώρα, στο πεδίο χρήσης της γλώσσας –βλέπετε είμαι και μέσα στο θέμα– στην οικογένεια, στις κοινωνικές συναναστροφές, στο επάγγελμα και, γιατί όχι, και για αλτρωτικούς σκοπούς! Φοβόμαστε να το πούμε; Χρησιμοποιήθηκε η βλάχικη γλώσσα για αλτρωτικούς σκοπούς. Όχι από τους βλαχοφώνους. Από τους Ιταλούς και τους Ρουμάνους. Φοβάστε να το πείτε αυτό; Θα είναι τιμή σας να το πείτε. Αλλά το καταπολεμάτε, δεν το θέτετε. Επιτρέψτε μου τότε, ως παρατηρητής, ο οποίος με μεγάλη συμπάθεια και αγάπη παρακολούθησα και ομολογώ πως διδάχθηκα πράγματα που τα είχα διαβάσει αλλά δεν τα είχα κατανοήσει όπως τα είπατε εσείς, να το θέσω εγώ. Λοιπόν είναι μερικά πράγματα που δεν τα λέτε καθαρά. Ελπίζω όμως ότι μετά από αυτό το συνέδριο όσοι ασχολούνται με το θέμα των βλαχοφώνων θα έχουν δυνατή φωνή, δεν θα κρύβονται, όπως ειπώθηκε, και θα λένε: «Ελάτε να το συζητήσουμε, είμαστε Έλληνες, και καταδικάζουμε την προδοσία». Δεν θα αφήνουν σύννεφα. Αυτά ήθελα να σας πω.

Δ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ: Επί της τοποθέτησης του κ. Παπαγιάννη, έχω να πω τα εξής. Ο κ. Κατσάνης εξήγησε (κάτι το οποίο εγώ δεν μπορώ να κάνω επειδή δεν είμαι γλωσσολόγος) ότι όταν αναφερόμαστε σε πεδία χρήσης της γλώσσας, αναφερόμαστε στο χώρο, δηλαδή στο πού μιλιέται μια γλώσσα και όχι στο γιατί. Προσπαθήσαμε συνειδητά –κάτι το οποίο εσείς σίγουρα το καταλάβατε, εύχομαι να το διαδώσετε– να αποφυγούμε μελόδους που, δικαίως και αδικίως, στο παρελθόν έγιναν αντικείμενο καχυποψίας σε ό,τι αφορά το ζήτημα της χρήσης της γλώσσας.

Περιοριστήκαμε αμιγώς και προσπαθήσαμε –φέρουμε δε όλο το βάρος αυτής της προσπάθειας χτες και σήμερα– να μείνουμε σε μια συζήτηση της οποίας επιχειρήσαμε, με βάση κάποιο επιστημονικό πλαίσιο, να χαράξουμε το πλαίσιο και τη δομή. Παλέψαμε να το κρατήσουμε σε κάποιο επίπεδο. Όπως είδατε, δυστυχώς δεν ήταν καθόλου εύκολο.

Λ. ΜΙΑΛΤΣΙΩΤΗΣ: Ζητήματα που αφορούν τη χρήση της γλώσσας συζητήθηκαν ήδη. Αναφορικά με αυτό το ζήτημα, σας υπενθυμίζω ότι είχαμε ανοίξει έναν κύκλο συζητήσεων με αντικείμενο το αν επηρέασαν θετικά ή αρνητικά τα ρουμάνικα σχολεία τη χρήση της γλώσσας. Δεν υπήρχε κάποια φοβία ή προσπάθεια αποφυγής του ζητήματος, απλώς θίχτηκε σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο.

Τα γενικά ιστορικά ζητήματα που συνθέτουν το βλάχικο ζήτημα στην ολότητά του, είναι έξω από την προβληματική και το επιστημονικό πεδίο αναφοράς του διημέρου, στο βαθμό που δεν επηρεάζουν τη χρήση της γλώσσας.

Δ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ: Κρατώ την τελευταία κουβέντα του κ. Παπαγιάννη. Ελπίζω αυτό το διήμερο να μπορέσει να αποτελέσει ένα ερεθίσμα για σκέψη. **ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ** Γι' αυτά που έγιναν κατά τη διάρκειά του, αυτά που έχουμε και δεν έχουμε κάνει, γι' αυτά που επιχειρούμε και γι' αυτά που θα έπρεπε ή θα μπορούσαμε να κάνουμε. Τόσο σε επίπεδο κοινωνικής θεωρίας ή επιστήμης όσο και σε επίπεδο καθημερινής παρέμβασης. Σε όλα τα επίπεδα πάντως, νομίζω ότι μπορούμε να συμφωνήσουμε: κάποιοι προβληματισμοί μπήκαν, αποτελώντας κατευθυντήριες γραμμές προς τους άξονες στους οποίους αναφέρθηκα.

Σε ό,τι αφορά ειδικότερα το ζήτημα της γλώσσας, θα ήθελα να επισημάνω τα ακόλουθα. Όλοι συμφωνήσαμε ότι έχουμε να κάνουμε με την –αν όχι πλήρη, τουλάχιστον σχετική– ανυπαξία συστηματοποιημένης επιστημονικής έρευνας. Η δραστηριότητα που εντάσσεται στις εργασίες αυτού του διημέρου θα ήταν ευχής έργο να μπορούσε να οδηγήσει στη συλλογή πρώτης ύλης καταγραφής του παλμού των ομιλητών απέναντι στη γλώσσα. Δυστυχώς, με τις συνθήκες υπό τις οποίες διεξήχθησαν οι εργασίες της διημερίδας φοβούμαι ότι δεν έχουμε παρά περιορισμένα αποτελέσματα σε αυτή την κατεύθυνση. Τόνισαμε ότι η ανυπαξία απαραίτητων εμπειρικών δεδομένων, που θα μας επέτρεπαν να στοιχειοθετήσουμε αυτή την προσπάθεια, μας φέρνει σε δύσκολη θέση σε ό,τι αφορά τη διερεύνηση του παλμού των ομιλητών της βλάχικης γλώσσας.

Εκφράστηκε η άποψη, κι εδώ πάλι όλοι συμφωνήσαμε, ότι τα βλάχικα είναι μια γλώσσα σε υποχώρηση. Μια ασθενής γλώσσα, της οποίας η δύναμη επικοινωνίας, η λειτουργία της ως εργαλείου επικοινωνίας (συγχωρήστε μου το ερασιτεχνικό γλωσσολογικά λεξιλόγιό μου) δεν ανταποκρίνεται πλέον στις ανάγκες του μοντέρνου ομογενοποιημένου πολιτισμού της σύγχρονης Ελλάδας.

Συμφωνήσαμε επίσης, όμως, ότι αυτό είναι κάτι το οποίο εμφανίζεται ως η πλέον πιθανή πορεία. Το γεγονός όμως ότι ο παλμός των ομιλητών της γλώσσας δεν έχει παρά αποσπασματικά καταγραφεί, μας κάνει να έχουμε αμφιβολίες και ερωτηματικά σε ό,τι αφορά το χρόνο και την ένταση της φθίνουσας πορείας της γλώσσας.

Επίσης, έγινε εντόνως αντιληπτό ότι υπάρχει μια ιστορική αποθήκη, η οποία τροφοδοτεί ακόμη και σήμερα αντιδράσεις. Πρέπει όμως να γίνει κατανοητό, σε αυτούς που με καχυποψία αντιμετώπισαν, σε αυτούς που με εχθρότητα αντέδρασαν, σε αυτούς που ενσυνειδήτως δεν αντιπροσώπευσαν την πραγματικότητα με τα δημοσιεύματά τους, ότι αυτό που κάναμε ή αυτό που επιχειρήσαμε να κάνουμε τις δύο τελευταίες ημέρες στη Λάρισα, ήταν ένα πολιτισμικό εγχείρημα. Νομίζω και ευελπιστώ ότι μπορέσαμε να κάνουμε μια αρχή.

Τέλος, σε ένα επιμέρους επίπεδο στόχου, εκφράστηκε μια σύγκλιση. Αυτή τη στιγμή, το κατεξοχήν επίκαιρο και ρεαλιστικά τιθέμενο ζήτημα, δεν είναι άλλο από την προσπάθεια να δημιουργηθούν όροι πανεπιστημιακής έρευνας στο πλαίσιο ενός τομέα σε κάποιο πανεπιστήμιο. Όλοι οι σύνεδροι συμφώνησαν ότι υπάρχει ένα περιθώριο να αποτελέσουν τα βλάχικα αντικείμενο μελέτης σε πανεπιστημιακό επίπεδο.

Κλείνοντας, θέλω να ευχαριστήσω θερμά αυτούς που ανταποκρίθηκαν πρόθυμα στην πρόσκλησή μας. Θα είμαστε πάντα μαζί σε γόνιμους προβληματισμούς. Θα είμαστε πάντα μαζί σε ανταλλαγές απόψεων και σε διεπιστημονικό διάλογο, ο οποίος είναι σε θέση να φωτίσει την πραγματικότητα με τρόπο που μόνοι μας δεν μπορούμε να το κάνουμε. Θα ήθελα να ευχαριστήσω το κόσμιο ακροατήριο. Θα ήθελα να ευχαριστήσω το Νομάρχη, ο οποίος καχύποπτα ήρθε, ευχαριστημένος έφυγε. Θα ήθελα να ευχαριστήσω επίσης το Ξενοδοχείο Διβάνη για την παραχώρηση του χώρου.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ

ΚΑΤΣΑΝΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ: Καθηγητής Γλωσσολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ειδικός σε θέματα ρωμανικής γλωσσολογίας στον βαλκανικό χώρο. Έργα του: *Ελληνικές επιδράσεις στα κουτσοβλάχικα*, Θεσσαλονίκη 1977· Ν. Κατσάνης, Κ. Ντίνας, *Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλαχικής*, Θεσσαλονίκη 1990· *Ονομαστικό Νυμφαίου*, Θεσσαλονίκη 1990· *Το γλωσσικό ιδίωμα της Σαμοθράκης*, Θεσσαλονίκη 1996 (βραβείο Ακαδημίας Αθηνών).

ΚΟΥΚΟΥΔΗΣ ΑΣΤΕΡΙΟΣ: Ερευνητής. Έργα του: *Οι μητροπόλεις και η διασπορά των Βλάχων*, Θεσσαλονίκη 1999 (βραβείο Ακαδημίας Αθηνών).

ΝΤΙΝΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ: Καθηγητής Γλωσσολογίας του Παιδαγωγικού Τμήματος Φλώρινας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Έργα του: «Το κουτσοβλαχικό ιδίωμα της Σαμαφίνας. Φωνολογική ανάλυση», διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1986· Ν. Κατσάνης, Κ. Ντίνας, *Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλαχικής*, Θεσσαλονίκη 1990.

ΠΑΔΙΩΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ: Συγγραφέας, μέλος της Εταιρείας Αρωμάνικου Πολιτισμού. Έργα του: *Βλάχικα τραγούδια του Μετσόβου*, Αθήνα 1988· *Τραγούδια Φιρσαρωτών Αρβανιτοβλάχων*, Αθήνα 1991.

TRIFON NICOLAS: Διδάκτορας Γλωσσολογίας. Έργα του: *Les Aroumains, un cas de figure national atypique (Οι Βλάχοι, μια μη τυπική περίπτωση εθνοτικής φυσιογνωμίας)*, Παρίσι 1993· «Les Aroumains plus grecs que les Grecs» («Οι Βλάχοι, πιο Έλληνες από τους Έλληνες») στο *Géographie et cultures*, n° 16, Παρίσι 1996.

WINNIFRITH TOM: Καθηγητής Κλασικής και Συγκριτικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου του Warwick (Αγγλία). Έργα του: *The Vlachs – The history of a balkan people (Οι Βλάχοι. Ιστορία ενός βαλκανικού λαού)*, Λονδίνο 1987· *Shattered eagles (Συντετριμμένοι αετοί)*, Λονδίνο 1995.

Συντονιστές της συζήτησης:

Λάμπρος Μπαλτσιώτης, Δημήτρης Χριστόπουλος.